

AZ
ERDÉLYI
REFORMATA
ANYASZENTEGYHÁZ
NÉVKÖNYVE
 1865re.

Könyvt.

NYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

Fücsök Sárkány János
írta

KOLOZSVARTT,

AZ EV. REF. FÖTANODA KÖNYVNYOMDÁJA BETŰVEL

MDCCCLXIV.

Rövidítés okaért használt betűk értelmezése.

a. e. = anyaegyház.

l. e. = leányegyház.

l. sz. = lelkek száma.

t. sz. = tanulók száma.

l. = lelkész.

s. l. = segéd lelkész.

t. = tanító.

i. t. = leánytanító.

Az erdélyi egyházakban, kevés kivétellel, az iskolatanítók énekvezetők is.

Ki volt a reformátusok első püspöke Erdélyben?

Az erdélyi ref. anyaszentegyház 1864-ik évi névkönyvében kiadott történelmi cikkben a 15-ik lapon, az 1564-ben N.-Enyeden tartott zsinat tényeiről, a többek közt ezt olvassuk:

A Kálvin követők, kik szinte mind magyarok és székelek voltak, Dávid Ferenczet; a magyar lutheránusok régebben volt superintendensét, választották meg püspöknek.

E szerint tehát az erdélyi első református püspök Dávid Ferencz, nem pedig Alesius Dénes lett volna; ellenkezőleg azal, a mit Bod Péter állit Smyrnai Policarpussában, és a mi, e tudós és fáradhatlan szorgalmu történészünknek tekintélye után, eddigelé átalánosan elfogadott tény vala anyaszentegyházunkban.

Tudom én, hogy a tekintélyek korszaka lejárt, hogy a buvárkodó szorgalom naponként újabb adatokat halász fel a mult tengeréből kis hazánk ugy politikai mint egyházi történelme számára, melyeknek világánál egészen más színben állanak a tények, mint eddig szoktuk vala nézni: de azt is tudom, hogy az ilyen ujonnan felhalászott adatoknak előbb minden tekintetben ki kell állaniok a próbát, s csak azután követelhetik magoknak, hogy a régiek helyére állittassanak. Éppen ezért, mikor a károlyfejérvári egyházmegye történelmében a fenn idézett helyett olvastam, utánna néztem: minő alapon állítja azt az író. Idézve láttam Jakab Eleket, Keresztyén Magvető II-ik kötet 238 lap. Az idézett kútfőben utánna nézve, itt viszont az Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 2-ik kötet 262—263-ik lapjára útasítottam, a hol meg is találtam azt, a mi a fent kitett idézetben csaknem szóról szóra van fordítva; de nemcsak ezt, hanem az Archiv 263-ik lapján ezt is olvastam: *miután a N.-Enyeden tartott zsinaton 1564-ben april. 12- és 13-án minden siker nélkül disputáltak, elváltak*

egymástól az ágostai és helvétiai vallástételt követők, az elsők különben tisztán szászok, megválasztották fejöknök a szász egyházak eddigi superintendensét Hebler Mátyást, az utolsók pedig, többnyire mind magyarok és székelyek, a magyar egyházak eddigi superintendensét Alesius Dénest.

Íme, egymásután következő két lapon, egymással ellenkező két közlemény, ugyan azon zsinatról; a 262-ik lap szerint Dávid Ferencz, a 263-ik szerint pedig Alesius lett volna a reformátusoknak első superintendensök Erdélyben.

Melyik már a hiteles?

Dávid Ferenczről az Archiv 251-ik lapján enynyit találtam: Kolozsváron 1557-ben a sacramentumok feletti egyenetlenség tárgyában zsinat tartatik, egy confessio készül, és adatik ki egy ilyen czimű munka: *Consensus doctrinae de sacramentis Christi* etc. Conscriptus et publicatus in Synodo Claudiopolitana 1557. Ennek a munkának így ir alá Dávid Ferencz: Franciscus Davidis, Pastor Claudiopolitanus et Superintendens Nationis Hungaricae in Transylvania.

Alesius pedig így:

Dyonisius Alesius, Pastor in Fenes et Diaconus Gyaluensis. Több adatot az Archivban a Dávid Ferencz püspökségéről nem találtam.

Alesiusról pedig tudjuk, a mit az Archiv fennt idézett kötete 254-ik lapja is tanusít, hogy miután Dávid Ferencz eltért a lutherána vallásról, az abban hiven megmaradott magyarok Alesius Dénest választották superintendensöknek; a ki ilyen minőségben 1558-ban adott ki a tekei és sajiói capitulumok számára 20 articulusból álló statutat, melynek így ir alá: *emanata superintendente ecclesiarum Hungaricarum Dyonisio Alesio Kolosvariensi*. 1558. Ezeket a statutakat megmegerősítik: Báthory Kristóf, Báthory Zsigmond, Bethlen Gábor, Rákóczi György.

Továbbá Alesius Dénes 1563-ban az ifju János Zsigmond udvari papja és a magyar ekklésiák püspöke volt, a mint ezt a Smyrnai Polycarpus 14-ik lapján látható királyi adomány levél tanusítja. *Nos etc. etc. fidelem nostrum venerabilem magistrum Dyonisium Alesium, Kolosvariensem, Superinten-*

dentem ecclesiarum nostrarum, ac Concionatorem nostrum consideratis scrivitiorem meritis etc. etc. Albae Juliae. 1563.

Ezzel szemben, a Dávid Ferencz református püspökségének, a fennebb idézett consensus aláírásán kívül, semmi nyomát nem találtam: sem annak, hogy meddig folytatta püspöki hivatalát? mit tett azalatt? mikor tette azt le? — Alesius már 1558-ban úgy írja alá a statutakat, mint Superitendus, — és így, ha a két protestáns felekezet elválása (1564) előtt püspök volt is Dávid Ferencz, de az elválás után a Dávid Ferencz püspökségének még eddig semmi nyomát nem láttam. Anynyi bizonyos róla, hogy nem úgy halt el mint református püspök.

Az áll ugyan az Archiv 262-ik lapján, hogy az 1564-ben N.-Enyeden tartatott zsinaton Alesius hivatalából kitétetett — *seines Amtes entzetzt wurde*; micsoda kútforrásból került ez az állítás, nem említetik. Az Archiv 288-ik lapján, meg van az a felhatalmazás, melylyel János Zsigmond Blandratát, a n.-enyedi zsinatra, a maga személyessének elküldötte; de ebben a felhatalmazásban egy betű sincsen az Alesius letétetéséről. Erre nézve, azért két felvétel lehet:

Egyik: mivel nincs kijelölve, hogy Alesius püspöki hivatalából kitétetett; könnyen érthetjük alatti *udvari papi* hivatalát. Ugyan is a Lengyelországból 1563-ban Erdélybe bejött Blandrata a maga tanának csak hamar megnyerte Dávid Ferenczet s hihetőleg az ifju királyt is, a ki ezért Dávid Ferenczet tette udvari papjának, és a n.-enyedi zsinatra fejedelmi biztosnak küldött Blandrata ezt tudatta a zsinattal.

Másik: mivel Alesius már 1563-ban püspök volt, a fejedelem nem akarván korlátozni a választást, Blandrata által nyilvánította, hogy Alesiust ne nézze püspöknek a zsinat, — és ezen nyilatkozat után választja meg Alesiust püspöknek, mint ez az Archiv 263-ik lapján fel van jegyezve.

Minden esetre előttem nem látszik hihetőnek, hogy a mikor legdühösebben foly a confessiók feletti vita, a Kálvin tanaihoz ragaszkodó lelkészi kár éppen akkor egy olyan egyént válaszszon fejének, a kinél a Socinianismusra való hajlam nem volt titok.

Nem tekinthetjük hát eldöntött és bebizonyított ténynek azt, hogy Dávid Ferencz lett volna Erdélyben a reformátusok első püspöke, sőt nagyon is *nyílt kérdésnek* kell tartanunk.

Alólírtat ezen igénytelen sorok közrebocsátására nem a tollharcz folytatás vágya, mire sem ideje; sem hivatása nincsen, hanem főleg az birta, nehogy valaki, az erdélyi reformált anyaszentegyház névkönyvében elolvassván a Dávid Ferencz református első püspökségét, azt ez által egész anyaszentegyházunktól elfogadott ténynek tartsa: ezt a történelmi czikk írója, esperes t. Elekes Károly ur, az idézett kútfők után, egyéni meggyőződése szerint irhatta. Én pedig azokat a kútfőket megvizsgálva, azokból nem győződhettem meg arról, hogy Erdélyben a két protestáns felekezetnek 1564-ben egymástóli elválása után első református püspök Dávid Ferencz lett volna. Megmaradva régi meggyőződésem mellett, az első református püspök Alesius Dénes után magamat 35-ik püspöknek tartom.

Kolozsvártt, 1864. december havában.

BODOLA SÁMUEL.

A károlyfehérvári egyházmegye és ezen egyházmegyébeni egyházak TÖRTÉNELME.

(Folytatása és vége.)

A történelem tükre a multnak, s annál hivebb, mentől igazabb alakban, nem nagyitva, nem kicsinyítve, s nem elferdítve mutatja a felfogott képet. Azon száz évek viharos eseményei, melyek alatt Erdély, mint Magyarhontól elszakadott önálló kis ország, a magyar alkotmánynak véderődjeül s a protestáns vallásszabadság harcosául tekinthető, bár sokat elmostak azon képről, melyet történelmünk tükrére vetünk, és a buvárlat nem is elég szerencsés az egésznek, ha csak elszort darabokban is, hü képére találni, de Bethlen Gábor sirja mellett újból átlapozva a száz évek alatti eseményeket s ezek méhébeni buvárlatinkat, némi jutalmul tűnik fel nekünk, hogy e történelmi töredék alá vett egyházmegyének tizenhárom egyházairól kétségtelen adatokból szólhatunk, s köztök nem csak egy olyan, a melyen édesen andaloghat a nemzeti emlék s felmelegülhet a vallásos érzelem. Leendünk-é képesek feltalálni bölcsőjét a fehérvári egyházmegyében egykor kebelezett mind a tizenhét anya és husz leány egyháznak ¹⁾, feltudandjuk-é meríthetni azoknak élete. és virágzása örömét, vagy elenyészése fájdalmát, a kinéptelenülés okaival? ezen feladat van előnkbe tűzve.

Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a protestáns vallás az erőnek és buzgóságnak zenitjére emelkedett, de halálával töstént kitesztett, hogy ez erők összítése szükséges, hogy ezen fénypontján megtartassék. A vallásszabadságérti féltékenységet

*) Benkő Trans. Tom. II. Lib. IV. Cap. XIV. 182. 183. II.

tanusítja azaz néhány feltétel, mely mellett az erdélyi főrendek Bethlen Gábor özvegyének 1630. január 15-én hűségöket letették¹⁾. Ha nem is volt való, s csupán elleneinek ráfogásából keletkezett Brandenburgi Katalin fejedelemnőről azon hír, hogy a jezsuiták rábirásából a rom. cath. hitre tért, mely hírt léfegyverzendő, a fehérvári templomban innépélyesen vett urvacSORA vétellel czáfolt meg, de való az, hogy inkább pazarolta Csáki Istvánra kegyét, kedvezményeit s javait, mint adta a vallásos intézetekre. Katalin 1630-ban a szeptember 21 kén Kolozsvártt megnyílt országgyűlésen lemondott a fejedelemségről, s ugyan e hó 28-án volt kormányzó Bethlen István választatott fejedelemmé, ki ismét, hogy a Rákóczi György fegyveres erejével szemben a bel-háboru elkerültessék, Zólyomi Dávid, Kassai István, ref. püspök Dajka János és Gelei István udvari hitszónok közbenjárásaira a fejedelemséget két hónap leteltével uj választás alá bocsátotta.

Rákóczi György 1630-ban december 2-án lépett fejedelmi székébe. Mint buzgó protestáns az erdélyi törvények által bevett vallásokat és ezek törvényes jogegyenlőségét szívvvel és lélekkel védte. Bethlen Gábor, midőn második házassága előtt őt fejedelmi utódjául szemelte ki, jós lélekkel látta előre, hogy benne erős oltalma leend a protestáns vallásnak, és kemény ellensége minden hitujjitásnak. Mint Bethlen Gábor főhadvezére a Bethlen Gábor harci sátrában tanulta hadi iskoláját, de egyebekben is a Bethlen Gábor nyomdokain járt, csupán a fejedelmi fényt és pompát nem vitte soha udvarába.

Fejedelmi helyzetét több bajos belviszonyok között nehezítetté az elején az, hogy II. Ferdinánd későn s csak 1634-ben küldötte el azon okmányt, melyben fejedelemsége elismerését alá írta; hanem Ferdinánd által lett elismertetése után töstént oda is irányozta teljes erejét, hogy családjában a fejedelemséget megörökítse, s ennek szerencsésebb reménnyel is nézhetett elibe, mint előzői, szeretettel csüngvén nején a gazdag és mivel Lorándfi Zsuzsánnán, a édes apai örömmel György és Zsigmond fiaín, kiket igazán a protestáns hitnek tö-

¹⁾ Katona XXXI. k. 423. l. — Aprob. Const. P. II. Tit. art. IV.

rekedett nevelni, a minthogy Kereszturi Pál uram valóban lelkekbe is véste a Kálvin hitvallás sarkdogmáit. Nem lehet éreketlenül átlapozni azon nagy könyvet, melyből a két fejedelmi ivadék 1637-ben Kisasszonyhava 15-én Fejérvártt nyilvános confirmáció alkalmával a nagy templomban vizsgát állott. ¹⁾

Fennebb állítók, hogy Bethlen Gábor jós lélekkel látta Rákóczi Györgyben mind a protestáns vallás oltalmát, mind a hit-ujjítók ellenét, és úgy volt: a szombatosok ellen az 1622-diki ártikulust szigoruan alkalmaztatta. Mi része volt a szombatosok elleni kemény eljárásában az akkori idő fanatismusának, mely egész Európában minden véleménykülönbséget fegyverrel üldözött, és mi része volt Rákóczi vagyonszomjának, könnyű szerrel jutván néhány vádlott gazdag birtokához, nem könnyű elhatározni; a protestáns vallás szabadságáért azonban valamint Bethlen Gábor úgy Rákóczi György is európai harcztot vívott.

Külpolitikai történelmet írának, ha elősorolnók, hogy Svédhon királya Gusztáv Adolf, ki már Bethlen Gábor idejében is hadban állott a prótestáns vallás ügyéért II. Ferdinánd császárral, hányszor és mily módokon kísértette meg szövetségébe vonni Rákóczit, és ő, a tapogató politikus, miért látta csak is 1644-ben a vallás szabadságért felléphetni lehetségesnek: hanem az egyháztörténelemből nem hagyható ki, hogy az erdélyi fejedelem hadserge Bécs és Brünn alá, s ezzel Rákóczi szerencséje tetőpontjára jutott, megkötöttvén 1645-ben december 16-án a válástörténelemben oly nevezetes Linczi béke, mely szerint Erdély fejedelme Magyarhonban is a protestáns vallást törvényes jogra emelte, békepontokba iratván, hogy az ország minden rendei, városok, mezővárosok lakosai, vallásokat szabadon, minden háborgatás nélkül gyakorolhatják, templomok, harangok és temetők használatával. Az evangélikus hitszónokok sehonnét el nem üzethetnek, s hol e történt, szabadságokban áll a lakosoknak őket visszafogadni, vagy másokat helyökbe tenni. A zavarok

¹⁾ Csecsemő keresztyén, melylyel Rákóczi György és Zsigmond a fejérvári templomban legelsőbben hiteket megpecsételték. 4. Fejérvártt 1638.

közben kölcsönösen élvett templomok, a békeoklevelek kicserélése után királyi biztosok által vissza adatnak az illetők kezéhez. Az evangélikusok által 1638-ban beadott és benyújtott vallásos sérelmek, és elfoglalt templomok dolgában azóta keletkezettek, a közelebb tartandó országgyűlésen az evangélikusoknak megnyugvására egyezkedés vagy királyi eldöntés által elintéztetnek, a templomokkal együtt az azokhoz tartozó jövedelmek is vissza szolgáltatandók lévén, a vallás dolgában ezután támadható versengések mindjárt keletkezésök után az első országgyűlésen eligazittatnak, a vallás szabadság ellen vétőkre külön büntetést szab a jövő országgyűlés, mely az oklevelek kicserélése után három hónappal tartatik, s a jelen békepontokat végzeménybe iktatja és a jelen értekezlet közben előfordult nehézségeket is elintézi, a király amnestiáról biztosít mindenkit és az elfoglalt jószágok előbbi birtokosaikra néznek.

A Linczi békekötés örök emlékül jegyeztetett Rákóczi Györgytől a történelemben, de örök emléküvé tette őt legfőképpen az, hogy e békekötés minden pontjait teljesedésre vinni ujjabb hadjáratl is kész volt: mert ha ily elszántsága nem lett volna mit kivivott érvényre emelni, Ferdinánd bizonyára a béke egyes pontjait kiegyenlítő traktára nem küldte volna biztosait Tokajba, hol a templomok visszaadására bizottmányok nevezttettek, és augusztus 24-ikére a Linczi békekötés pontjait becikkelyezendő országgyűlés egybehivatott.

Erdély hadsergének s fejedelmének a magyar alkotmányos életet megmentő dicső szerep jutott ismét: Rákóczi a két Magyarhon felett két fia által tartotta kezében a kormányt, nagyobbik fiát Györgyöt még táborjárása előtt 1643-ban Erdély fejedelmévé választatván, kisebbik fiát Zsigmondot 1647-ben Felső-Magyarország helytartójának nevezvén, mind két honban lankadatlan tevékenységet tanusított a köz és vallásos ügy iránt.

Örök emléküvé tette őt továbbá az általa 1646-ban június hó 10-dikére egybehívott nemzeti zsinat, mely Szathmár-Németiben tartatott, hol is a délelőtti isteni tiszteleten szent tanítást tartott sárospataki első pap Verőczi Ferencz, tanításának alapjául tévén 2. Kor. XIII. 11.; utánna erdélyi ref. püs-

pök Gelei István, ki egyszersmind a nemzeti zsinatnak elnöke volt, lépett szószékbe s egyebek közt előadta a magyar nemzetnek sok szenvedéseit, török és tatár általi gyakori nyomorgattatását, továbbá az egyházak ellenében a rom. pápák azon folytonos törekedéseit, hogy az evangéliom világosságát elfojtsák, és a magyar nemzet ref. egyházait fenekestől, gyökerestől kiirtsák, és egy akaratra, szeretetre kérte a híveket. Az isteni tisztelet könyörgéssel és a Szentlélek Istennek segítségül hívásával végződött, a délutáni isteni tiszteleten szent tanítást tartott Máramaros vármegyei viski pap Szathmári Miklós, tanítása alapjául tevén 1. Péter. III. 8. 9. — ¹⁾ Ezen nemzeti zsinaton lett határozottá, és pedig a fejedelem indítványából, hogy a népiskolákban magyar legyen a tanítási nyelv, az aszszonyi és leányi rend kedvéért magyar írás, olvasás tanítására való iskolák rendeltessenek.²⁾

A fejevári ref. egyházmegye előtt is örök emlékezetű a Rákóczi György neve. Fejedelmi kegygyel, kiváló szeretettel ápolta nejével együtt a Bethlen fő iskoláját; ő maga többször eljárt a Bisterfeld tanításaira, s a hit tanulókat szóval s példájával is serkentette a szentírás olvasására: feljegyeztetett, hogy az ó testamentomot tizenháromszor, és az új testamentomot harminczkétszer olvasta el; a biblia, melyből többször olvasott, most is megvan Fejérvártt a Batthányi könyvtárban; több lapjaira saját kezűleg jegyezte fel, mikor olvasta azt; fejedelmi udvarában két udvari papot tartott s fizetett, u. m. Csulái Györgyöt és Medgyesi Pált, fiai udvari papjoknak Kereszturi Pálnak is ki járt becsületesen kiszabott fizetése. ³⁾ A fejevári egyházat nem csupán maga a fejedelem többszörös adományaival, de a fejedelemnő is urasztalhoz kívántató ezüst edényekkel, igen szép s jobbadán saját kezével kivarrott abroszokkal, s szószéktakarókkal látta el. A maros-váradjai egyházat Rákóczi György alapította, annak templomot építtetett, papi lakot adott; Drassó, Spring, Koncza egy erős egyházzá

¹⁾ Lampe Hist. Ec. Hung. Lib. II. 400. 401. 402. 1.

²⁾ Szalárdi 220. l.

³⁾ Rákóczi Györgyrőli jegyzetek a fejevári egyház levéltárából.

alakították általa; felgyógyi, diódvárallyai, csákyai, orbói, és báldi egyházainknak iskolákat építtetett, és harangokat ajánlékozott. ¹⁾

És ha tán túl kegyelte is a ref. hitvallást, azt sem lehet mondani, hogy más hitvallásokhoz türelmetlen lett volna. A jézsuitákat, bár azok kémkedésének szünetlen ki volt téve, békében hagyta, a római katolikusoknak püspöki vikáriust engedett, az oláhoknak 1648-han bibliát nyomtatott.

Meghalt 1648-ban október 11-én és az ország sajnálóján könyvei között 1649-ben január 10-én eltemettetett Fejérvártt. Symboluma volt, mi apjának is: non est currens, neque volentis, sed miserentis Dei. ²⁾

Első Rákóczi György eltemettetett, és vele Erdélynek is jó napjai egy időre letűntek. Második Rákóczi György bár sok jeles fejedelmi tulajdonokkal s kedvező körülmények között tele kincstár és rendezett hadsereg birtokában lépett a fejedelmi székbe, s e mellett elég józan tapintatu politikával kezdette uralmát, mert, hogy a magyar király jó szomszédságát biztossítsa magának, az öt tiszáninneni megyét, melyek atyjának csak életéig voltak átengedve, visszaadta Ferdinándnak, és más felől, hogy a portának kedvét keresse, erdélyi adóban nem csak a tizenöt ezer aranyat, hanem a magyarhoni hét, s így a Ferdinándnak átengedett öt megyéért is a husz ezer tallért elküldötte Konstantinápolyba, hol 1649-ben a gyermek IV-dik Mahomed ült a meggyilkolt Ibrahim szultáni trónján: de szerencsétlensége azon szerencsésén kezdődött, a midőn a havasalföldi viszonyokba elegyedvén lengyel szövetségeseivel Lupuj vajdát Moldovában megbuktatta; s ezen szerencsés hadjárata által reményt vett lelkében a lengyel koronához, és Lengyelhon felé indította hadseregét. A török nagyvezér intette ugyan, hogy üljön veszteg, ne mozogjon, megárt, ³⁾ sőt elindulásakor feddő levelet is küldött, de mind az semmit sem használt, a hadjárat szerencsés kezdete tanácsot és feddést Rákóczival viszszaütatott.

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából.

²⁾ Benkő Traus. Tom. I. Lib. IV. Cap. IV. 227. l.

³⁾ Szalai. Magyarország. tört. V. köt. 16. l.

1657-ben hadi népével országgyűlést rögtönzött; hadi készületeit jóvá hagyatta, s hadi tervét megalapította. Milyen volt hadjárata, melyből beteg testtel és lélekkel érkezett meg, nem feladatunk leírni, mi csak annyit jegyzünk ide, hogy a szerencsétlen hadjárat miatt országa elidegenedett tőle, mint lát-szott a Dézsre egybehívott, de betegeskedése miatt Szamosuj-vártt september 3-án megnyitott országgyűlésen, hol a rendek vádolták a fejedelmet, hogy Moldovában oly sok székely lemészároltatásának indítója és oka volt, e mellett számos az utcát ellepett siránkozó özvegy aszszony férje rabságát Rákóczira kiáltotta, ¹⁾ sőt nagyobb csapásul az is jött, hogy a szultán Erdélyre irt, hogy Rákóczit, ki a töröknek adózó népet török engedelmé nélkül Oláh- és Lengyelhonba vitte, tegyék le fejedelemségéből és helyébe mást válasszanak. Fejérvártt október 25-től november 3-ig folyt a tanácskozás a szultán parancsa felett, míg végre elvégztetett, hogy új fejedelmet választanak, de egyszersmind könyörgő levelet is irtak a szultánhoz, hogy Rákóczit fogadja kegyébe, mely esetben Rhédei Ferencz a választott fejedelem leköszönne. Ugy ítéltek, hogy Rákóczi el is határozta végkép lemondani a fejedelemségről, mert a fejérvári országgyűlésre el sem ment, de a fejérvári gyűlés után mihelyt az új fejedelem pecsétet csináltatott és postái járnai kezdenék szélyel, gyalogot, lovasat gyűjteni az országban, Rákóczi is más értelmet vett és hadat gyűjtött. Ezek szerint Erdélynek két fejedelme vala és mind kettő hadat gyűjt vala és parancsol vala. ²⁾

Rhédei 1658-ban január 9-én Medgyeseni országgyűlést tartott, hová Rákóczinak Gyaluból azon követelő levele érkezett, hogy ő ismertessék fejedelemnek. A rendek ugyan január 14-én Bánffi Dénest hozzá küldötték, hogy kérné fel a nyughatatlankodót a fejedelemségről lemondásra, mert különben a szultán haragja végpusztulásra juttatja az országot ³⁾ de hasztalan, mert január 24-én fegyveres erővel Medgyésre ment,

¹⁾ M.-Vásárhelyi öregbik Szabó Ferencz memorialeja. gr. Mikó Imre Erd. tört. adatok I. K. 165. 166. l.

²⁾ Gr. Mikó Imre Erd. tört. adatok I. köt. 166. l.

³⁾ Szalárdi 351. l.

és ott az elrémült rendek más nap fejedelemül fogadták, és Rhédei, ki fejedelmi esküt nem tett, most vonakodás nélkül viszszalépett s ujba elfoglalta Máramaros megyei főispáni helyét.

A rendek kérő levelet irtak a budai basának, hogy lenne közbenjárójok a szultánnál és nagyvezérnél, sőt Rákóczi is magát a szultánhoz február 12-én irt levelében haláláiglan a porta született rabszolgájának vallotta, de mindezekre a nagyvezér Drinápolyból a Rákóczi és Erdélybe menekült két oláh vajda megkötözését, ily képpen a fényes portára való küldését s Rhédei fejedelemségét sürgette, fenyegetőzván, hogy más különben a teljes török erő és tatár khán hada Erdélyre menend, és mind nagy mind közrendűek lovaiknak lábokkal tapodtatnának el.¹⁾

Ily állásban Rákóczi április 9-én gyűlést tartott Fejérvártt, és késznek nyilatkozott a lemondásra, ha a porta ünnepelesen igéri, hogy az adót nem fogja nevelni, a végváratat nem fogja elszakasztani az országtól, s a rendeket szabadságokban megtartja, de ezen követelés még inkább nevelte a nagyvezér dühét. Május végén ismét országgyűlés volt Fejérvártt, hová már Kemény János a török rabságból kiszabadult Sélyei István lelkész által megizente, hogy a tatár khán nem sokára Erdélybe menend, Rákóczi eltitkolta a közleményt, s arra igyekezett, hogy a rendeket a törökneki ellentállásra bírja, igyekezete azonban hasztalan volt, mivel a rendek kinyilatkoztatták, hogy készebbek a török jármöt nyakokra venni, mint megkísérteni a hasztalan ellentállást.²⁾ Rákóczi még is rendíthetetlen maradt, s kormányzó helytartókul a három nemzet részéről Barcsai Ákost, Petki Istvánt, és Hermann Mihályt választatván³⁾, fizetett hadaival, összesen 6,000 lovassal, két ezer gyaloggal s nyolcz nagyobb ágyuval a Jenő és Lippa közt táborot vett budai basa eleibe indult, s ennek hadsergén julius elején fényes győzedelmet is vett, két ezer ozmán, s ezek között az egri és esztergomi bégek halva maradván. Útközet végén a győzedelmes erdélyi tábor a Maros partján letérdelt

¹⁾ Szalai V. köt. 24. l.

²⁾ Benkő Trans. I. Lib. IV. Cap. IV. 285—286. l.

³⁾ Kővári V. K. 70 l.

és zsoldárokat énekelt a hó nap dicsőítésére, s Erdély valamennyi erősségeiben örömlövések hirdették a győzedelmet.¹⁾

Azonban ez üdv- és győzedelmi lövések alig hangzottak el, már a krimi tatárok, a szilistriai basa és két új oláh vajda Erdély szélein voltak. A három kormányi helytartó Nagy Sinken augusztus 18-án gyűlést tartott, honnan a rendek követekül és a nagyvezértől kegyelmet kérni a jenőir táborba küldötték Barcsai Ákost, Dániel Ferenczet és Lutsch Jánost, de csak Dévágig tudtak érni a követek, míg a tatárok a bodzai szoroson áttörtek és hozzá fogtak a duláshoz égetéshez, és öldökléshez. A székely és szász falvakat különbség nélkül kirabolták, pusztították és égették. Nincs toll, mely leírja Erdély romlását, a lakosok leölettetését, kisebb nagyobb városok- és falvak felégetését, a mind két nemen levő mintegy száz ezernyi léleknek meggyilkoltatását vagy rabszizzakra lett fizettetését, egész Erdélynek lángban és pusztító tűzben volt irtózatos állását, a hajlék nélkülieknek magos rengetegebbe, járatlan kősziklákba lett bujkálását.²⁾

Brassó harmincz, Szeben tizenöt ezer talléron váltotta meg magát. Minden helység, hol az ellenség elment, üszkökké vált. Keresztyénszigeten a kastélyba zárkozott népet abban perzselték meg: Nagy Apoldnak, Szeredahelynek csupán helyök maradt, a barmokat öszszefűzték s Verestoronynál Erdélyből kiküldték. Szász-Sebes tizenkét ezer tallérban egyezkedett ki. A fejevári tanuló ifjuság egyelőre hősi halált akart halni, de látva a nagy erőt, menekült.³⁾ A fejedelmi csarnoknak templomnak, tornyoknak minden szegelyukait felbujván, az egyházakbéli minden temetésekét felbontván, s a fejedelmek s nagy emberek tetemit koporsójokból kihányván, valamit azok körül haszonra és prédára valót tanálhatának egymás közt felosztván, minekutánna mindent feldultak prédáltak volna, a tornyokbéli minden harangokat a keresztyénség csufolására rettenetesen megvonták, és a szép két torony alá az egyházakbéli székeket

¹⁾ Joh. Lutsch Diarum 1607—1661. Lásd: Deutsche Fundgrubén, Herausg. durch Gr. Joseph Kemény. I Bd. 286 l.

²⁾ Benkő Trans. Tom. I. Lib. IV. Cap. IV. 286. l.

³⁾ Kővári V. K. 72—73. l.

béhardván tüzet raktak; és minden egyházakat, tornyokat, harangokkal, órákkal, collegiumot, iskolát, a külső és belső várost porrá és hamuvá tették¹⁾. Enyed felé indulva falu és város nem maradt utánnok. Enyeden a várba vonult a polgárság, és csak néhány ezer tallérban egyezkedhetett ki, de annál is többet fizettek, mivel három szüzet követelt s kapott a tatár khán.²⁾ Torda, Maros-Vásárhely időntalan kőhalommá tétetett. Kolozsvár ezer tallér készpénzt, nagy sok vég és szeker posztókat, kenyeret, lisztet, bort, méhsert, szaladsert adni kényszerítettet, de minden hóstátit felégették.³⁾ A khán innen a Körös útjára Várad felé fogván, a kozákokat és tatárok egy részét a Szilágyságra bocsátotta pusztítani.

És itt ez egyháztörténelembé fájó kebellet kell hogy bejegyezzük, hogy a fél százados békének vallásos intézeteinkben látszott áldásai a pogány had által ismét semmivé lettek, és ez ismét Erdély szerencsétlen politikai életéből jött reánk.

Fejérvári egyházmegyénk szinte minden egyházainak temploma, tornya, harangjai, papi lakja és iskolája elégettetett, rommá tétetett, a nép a kősziklák hasadékiából és erdőkből huzatott elő, leölettetett vagy rabszíjjakra fűztetett, az egyházak fejedelmi dotáltatásokról írott függő pecsétes levelei hamuvá lettek, vagy a féltékeny gondozók által földbe ásva elsenyvedtek.⁴⁾

A Déva felől jött török had elől szándékosan vonult a Rákóczi hadserge, mert azon hiedelem volt, hogy a török ott, hol ellenállásra nem talál, nem pusztít, nem öldököl, de biz ez Alvincz és Borberek népes helysegeinket kiöle, ott lévő ekklesiáinkat elpusztítá. Máros-Váradjára a krimiai tatárok jöttek s felégették, innen Fejérvárra rohantak, hol sok kincsre s Rákóczi megtalálására számítván és csalódván a városi polgárságot ölték le. Kiszáguhdának Igenbe, Krakkóba, Boros-Bocsárdra, Benedekbe, utjukba vették Vajasadot, Maros-Szent-Imrét, Gáldtót, Koslárdot, Alsó-Gáldot, Felgyógyot, Csáklyát, Diódvárallyát,

1) Szalárdi 390. l.

2) Enyed háromszori elpusztulásából.

3) Szalárdi 391. l.

4) Bod Péter Sm. Polic. XII. r. 92. l.

Magyar-Orbót, Bédet, Tövist és mindenütt csak égő üszköket s kinéptelenített romokat hagytak magok után. 1)

Sulyosan nehezült e napokban a végzés keze Erdély népeire, legsulyosabban elégetett, kirablott és néptelenített egyházainkra. Vajjon honnan leend azoknak ismétli megújulások? az elvérzett vagy elhunyt hivek kelendenek-e fel ismét sirjokból, vagy más új nemzedéket teremt az isteni gondviselés, s általa oly évangyéliomi intézeteket alapítand, miket a pogány félhold szilaj fegyverének csörgése ne legyen képes rombadönteni. A sírok ritkán adták vissza halottaikat, de a feltámadás reményéről az örök élet hitéről nem mond le örömet a halandó.

Barcsai Ákost 1686-ban szeptember 16-kán a porta mint általa kinevezett erdélyi fejedelmet küldötte követségéből haza, és bár a kinevezést Barcsai, mint honfi, vonakodva, mert Erdély alkotmányos szabadsága volt megsértve ezen önkényes kinevezés által, kedvetlenül, de a körülmények szükségességeért elfogadta és október 10-kén magát a segesvári országgyűlésre gyéren gyült rendek által fejedelemmé iktattatta.

Más fejedelemnek is bajos lett volna a kipusztított, szegényített hazát felüditni, annyival inkább Barcsainak ily körülmények között. A mód, melylyel fejedelemségre tétetett, nem volt alkalmas uralma szilárdítására, és a roppant adó behajtása éppen összeroskasztotta; de a porta előtt is gyanuba jött, hogy csak Rákóczi képében viseli a fejedelemséget; a minthogy fejedelemsége kezdetén többször le is akart mondani Rákóczi részére, míg végre a budai basa reá irt a május 24-kén Szász-Sebesen tartott országgyűlésre, hogy Rákóczit minden javaitól foszszza meg és nevét a honfiak közzül törölje ki.

Ezen kényszerített határozat nyílt fellépésre határozta Rákóczit és nyomort okozott az országnak. Barcsai s Rákóczi már most mint verseny-fejedelmek állának szemben; Barcsait a török védte, Rákóczi mellett az ország közvéleménye bűzgőlködött; a levelezésben, mellyet egymással váltottak, nem minden kedélyesség, nem minden elmésség nélkül szórták egymásra a vádakát, míg végre bevégződött a vita Rákóczi több

1) Pelsőczy János jegyzeteiből.

szerencsétlen táborozásai után a május 22-én 1660-ban Gyálu és Fenes közt történt ütközetben, hol Rákóczi a Szajdi Amhádbudai basa táborával szemben ütközetet vesztett s maga is török lovasok közzé elegyedve sebet kapott, s csupán ónodi testőreinek köszönhetette, hogy nem maradt a csatatéren a három-ezer magyar és számosabb török halott között.

Rákóczit néhány hive Nagy-Váradra vitte, hol június 6-án sebeiben elhalt.

Barcsai Ákos a Rákóczi halálával sem tudta uralmát népszerűsége emelni, nem minden megye és vár adta be hódolatát, e felett a budai basa előtt titkolni kelletvén Rákóczi halálát, nehogy Erdélyt elfoglalja, főleg a székelyek között sokáig tartotta fenn magát azon hit, hogy Rákóczi életben van, a miért a székelyeket csak egy keserves belháboru általi legyőzetéssel fékezhetette meg; e felett Kemény János, ki Magyarhonban nevének aranyos-medgyesi jószágán élt, s házassága által közel viszonyban állott nádor Wesselényi Ferenczcel, ennek tanácsára és azon biztatására, hogy Leopold segédéről biztos lehet, továbbá azon reményben, hogy a Barcsai által megcsúfolt s csonkitott székely had rokonszenvére számot tarthat, egybeszedte Magyarhonban Rákóczi hadmaradványait, ezzel s kevés német cróvel Erdélybe jött, s mint versenytársa Barcsainak fellépett a fejedelemségért.

Barcsai Ákos Kemény Jánosnak Erdélybe jöttére töstént Szász-Régenbe 1660-ban decz. 24-kére egybehívta az ország rendeit. Ezek egybejöttek, a gyűlést Kemény János nyitotta meg egy szivrázó beszéddel, melyben a török iga ellen keményen kikélt; azonban a rendek is latra vették, hogy ha Barcsait a fejedelemségből leteszik, az által ugyan a nagy török adó alól megszabadulnak, de tetteket nyílt hadizenetnek veendi a török; ha Kemény Jánost választják, ki német sereggel jött a honba, csak szintugy nem a fejedlem szabad választás jogát gyakorolják, azonban a Szász-Régen körüli királyi had érve végre is győzött, Barcsai fejedelemségéről leköszönt, az országot a hűség alól feloldozta és Kemény János 1661-ben január 1-jén fejedlemmé választatott. 1)

1) Kövári V. K. 104. 1.

Kemény János lépett tehát Erdély fejedelmi székébe, azon multtal, mely őt hazafi magas jellemnek tüntette fel, két évig szenvedvén, soha nem feledve honja érdekeit, tatár rabságban. Erdély fejedelmei rég, még a Zápolyáktól, örökölték azon politikát, hogy a török véduralmát gondosan tartásák fenn Erdély felett, de Kemény János úgy vélte, hogy nem lehet tovább tűrni azt, hogy a pogány hitű ozmán gazdálkodjék. Láttá, hogy a törökkeli legszorosb s leglazabb viszonyban sincs semmi biztató jó remény, a porta most szerdárt küld Erdély ellen és Erdély fejedelmeit kénye kedve szerint rakja fel és rakja le, majd vagyonszomjával zsarolja ki hadisarcz és adó fejében az ország minden kincsét, sőt tán fogságában nyert tapasztalatai arra is eljutották, miszerint átlátta, hogy a török félhold európai nagy hatalmának perczei számlálva vannak, s ha tán tovább maradna Erdély az ozmán véduralma alatt, csak szomorú szerepet nyerne, mert az idő mindinkább jobb és socialisabb eszmékhez kezdett simulni, s keletnek Európa viszonyaiban nem sok jövendője maradt, s ha maradt, az csupán olyan, mely a civilisatio fennállásával és garantiáival egybe nem illő s így egy alkotmányos honra üdvös nem lehet. Ékes szónoklattal adta elő a hongyülésen a Leopolddali szövötkezés szükségességét, de a rendek mégis huszonegy pontban szabták meg hatalma körét, mely pontok közt a harmadik a törökkel frigyben maradásra kötelezte. 1)

A hongyülés még együtt volt, midőn a rég Konstantinápolyba küldött követektől január 10-dikén levél érkezett, melyben intettek a rendek, hogy maradjanak a Barcsai fejedelemsége mellett, mert a porta megtudván, hogy Kemény János német segítséggel jött Erdélybe, felültette a törököt és tatárt, a két oláh vajdát, Izmael budai basát és Ali szerdárt a nyugtalan Kemény János megfenyítésére, sőt meg is indult a török had az Erdélyhez tartozó részekben pusztítani.

Kemény János Barcsai kezét vélte a játékban, ez okból az április 23-kán megnyitott hongyülésen végzést hozott és Barcsai Ákost a görgényi várban őrizet alá tétette, és bár Ali

1) Comp. Const. Pars. II. Tit. I. art. IV.

szerdár Tömösvárról Erdélynek indult, a Leopoldtól várt segítség pedig mind nem érkezett, nehogy Barcsai Ákos valamiképp ott benn találjon rékesztetni, s miatta az országnak búsulása érkezni, fogságra udvarba vettetni parancsoltatott, és egy szekérben Budai Zsigmonddal, lábakon lévő vassal felhárnyátván, hihető azért, hogy valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék, és midőn vitetnének Kővár felé, Répa nevű falunál reájok ütének s meglövéldözvén, vagdalván megölték, és ugyanott a falu lakosi a pellengér mellé egy verembe temették. 1)

Leopold fel akart ugyan lépni a török ellen Erdély és Kemény János oltalmára, de fővezére Montecuculi Erdélyt és Kemény Jánost Erdélyen kívül kívánta segíteni, azaz: Esztergomot vagy Budát megtámadni, míg csakugyan a haditanácstól parancsot vett, hogy a német sergét a Tiszához szállítsa. Ali szerdár Montecuculinak ezen mozdulatára ki is vonult Magyarhonból, de Erdélyt Dézstől egész Maros-Vásárhelyig pusztította, arról azonban, hogy Erdélyből beglerbégiséget alakítson egészen lemondott és augusztus 29-ére Beszterczére fejedelem-választó hongyülest hívott egybe. A száz városok Brassón kívül el is küldötték követeket, nem ugyan Beszterczére, hanem Maros-Vásárhelyre, hol Ali szerdár táborozott ez időben, de a magyar és székely rendek nem jövének meg, a harmadik nemzet nem érezte magát jogosnak fejedelmet választani, aztán alkalmas úri emberek sem ismertek, kik a fejedelemségre méltók és azt elvállalni hajlók lettek volna.

Ali szerdár követséget küldött Petki Istvánhoz, s ez által megkínálta e méltósággal, de ő nem vállalta; ezután Rhédei Ferenczet, Lászlót, Zólyomi Miklóst, mind siker nélkül kérte és hívta fel, míg végre kérdést tett a száz követekhez: ha nem lakik-e vagy egy nevesebb magyar úr a közel vidéken? s ha igen, nevezzék meg, mivel elfogadtatja azzal a fejedelemséget. Egy valakinek Ebesfalván lakó Apafi Mihály jött eszébe, ki csak imént szabadult volt ki a krími rabságból, mire Ali a táborba parancsolta azon magyar nemeseket, kik személyes bátorságokért

1) Szalárdi 609. és 610. l.

a szász városokba vonultak volt, ugyan oda kísértette Apafit, és 1661-ben szept. 14-kén a maros-vásárhelyi határon Erdély fejedelmévé választatta és 16-kán a csergei mezőn, bottal, zászlóval, a fejedelemség jelvényeivel feldiszitette, s végre jelentést tett Konstantinápolyba, hogy Erdélynek ismét úri nemzetből való s hűséget tudó fejedelme van. 1)

Kemény Jánosnak Ali szerdár elleni hadjáratát, úgy azt is, hogy midőn Kemény János a tizennyolcz ezerből álló magyar és német egyesült hadat elégnék tartotta, hogy Ali szerdár haderejével megmérkőzzék, Leopold fővezére Montecuculi milyképp okoskodta le s végre miként kényszerült Kemény János 1662-ben január 3-kán kevés zsoldosaival és Wallis szathmári kapitánytól nyert kis német csapattal Ali Kucsuk Mohamed jeni béggel Nagy-Szöllősnél megütközni, nem feladatunk leírni, csupán azt nem mulaszthatjuk el béjegyezni, hogy ezen ütközet halált hozott Kemény fejedelemre; serege, melynek harczát az erdélyi urak félreállott zászlóaljaikkal nem támogatták, rövid csata után megfutamittatott, ő maga lováról, mely, mint Bethlen János írja, gyanuson volt nyergelve, leesvén, a csataterén eltapodtatott. 2)

Nehéz kénytelenségünk e sok fejedelmi vizályt, Erdély véduralma feletti versengést és a főbb vonásu politikai eseményeket felsorolni, de másképpen egyházmegyénk virágzását vagy hanyatlását, mely Erdély jó napjaival vagy bús eseményeivel karöltve járt, és azoknak okait nem tudnók előadni, a hon történelme az egyedüli vászon, melyre lefesthető üdült vagy dült alakban egyházmegyénk képe.

A Rákócziak és Apafiak fejedelemsége közt a Rhédei Ferencz, Barcsai Ákos és Kemény János fejedelemségök szerepelt, és előadtuk, hogy az ezen időbeni honpusztulás, mely egészben a II. Rákóczi György lengyelhoni szerencsétlen vállalatának volt következménye, mily szoros következással vonta maga után egyházmegyénknek is elpusztulását; most annak is sorát látjuk, hogy előadjuk ez időből ha valami üdvös intézkedés tétetett egyházmegyénk felemelkedésére.

1) Szalai V. köt. 59. I. Cserei 6. I.

2) Szalárdi 629. I.

Rhédei Ferencz fejedelemsége idejéről legkisebb jegyzetet sem találtunk, egyébiránt is ő soha fejedelmi esküt nem tett, s uralma még három óra sem üt ki.

Barcsai Ákos fejedelemségéről bé tudjuk jegyezni, hogy a leöletés és fogság elől szerencsésen megmenekült néhány fejérvári tanuló az Apáczai János és saját udvari papja Vársárhelyi Péter tanítószágok alá Kolozsvárra befogadta és tanulhatóságokról gondoskodott. Csóra ezen időben lett anyaégyházzá (?) 1). A nyomás alatt félben maradt öreg biblia nyomására néhány száz tallért ajándékozott. 2) Kemény János fejedelemségéről ismét, hogy Maros-Szt-Imre, Gáldtó, Kozslárd és Alsó-Gáld részeit új, részint újból virágzó egyházakká emelkedtek. 3)

Mindezek ugyan nem erős és nagyszerű dolgok, de c sok hadviselés és pusztulás korától miként is lehetett volna a vallás és tanító-intézetek egész felujulását várni? És ha tettek volna is egyházaink érdekében nevezett fejedelmék bármit, nem élvezhetjük utó hasznát, és pedig azért, hogy Barcsai Ákosnak az 1684-ben 8-dik márcziusban Fogarasban kelt tizenhetedik, és Kemény Jánosnak még előbb 1662-ben 10-dik márcziusban Görgény-Szt-Imrén kelt tizenharmadik törvénycikkely által minden kiváltság- és adomány-levelei érvénytelenekké tétettek.

Kemény János szerencsétlen eleste után, ennek fia, Simón vágyott Erdély fejedelemségére, s kérte is Leopoldot, hogy tartsa fenn az atyjától átadott várakban a német őrizetet, de Apafi s a rendek is folyamodtak, hogy vitesse ki a német őrséget, mert különben a török új hadjáratra ingerlődik, könnyőrüljön Erdélyen, mely miután pénzforrásában bizva a töröktől elhajolt, sanyaruan lakolt meg legalább is százezer lélek vesztével. Leopold az Apafi s rendek kérelmére nem hajolt, sőt meghagyta a várak parancsnokinak, hogy keményen védjék magokat minden történhető megtámadás ellen. Még nem volt ugyan eltökélt határozatja, hogy Erdély miatt háborút kezdjen a törökkel, elébb meg akarta tudni a felől a magyarhoni rendek véleményét, a miért is Pozsonyba országgyűlést hirdetett. Azon-

1) Pelsőczy János egyházi jegyzeteiből.

2) Szalárdi 610. l.

3) Pelsőczy János egyházi jegyzeteiből.

ban azon kir. előterjesztésre, hogy az ország a török ellen segédet adjon, mivel a török az Erdély ügyébe avatkozásért fenyegetődzik, 26 megye és 24 kir. város magát evangélikus státusnak nevezvén, legelőbb vallásos sérelmeinek a linczi békekötés második ágazata értelmében orvosoltatását kívánta, és kinyilatkoztatta, hogy a lelki szabadság minden testi szabadságnál drágább lévén, mind addig semmi más ügy tárgyalásához nem fog, míg a vallás ügye el nem intéztetik. Az evangélikus státus hatszori felterjesztésre sem kapván kedvező választ, semmi ügyhöz nem szólva, a hongyulést oda hagyta.

Erdély ez alatt szánandó helyzetben volt; Ali basa szerdár Allahra esküdve izente meg Apafinak, hogy ha Kolozsvárt a németek kezéből ki nem szabadítja, maga jövend azt megvenni, de aztán török várrá is teszi. Apafi a jenei béggel nem is késett megszállani s ostrom alá venni Kolozsvárt, melyet midőn a nemzetörség derekasan védett, Szentgyörgyi Ferencz váci püspök közbenjárására június 15-kén fegyverszünet kötött, mi annyira felboszantotta Ali szerdárt, hogy a Kolozsvár alól elszállott jenei bég és váradi törökök által Szathmár, Kraszna és Középszolnok vármegyéket úgy behódoltatta, hogy az erősségeken kívül egy hely sem maradt hódolatlanul. 1) Süker nélkül kérelmezett Apafi Konstantinápolyban az elszakasztott részek visszaadásaért, az országot zsarló és őt magát is sérelmekkel illető jenci bég kiharancsoltatásáért, és süker nélkül vette fel az angol követ közbenjárását is, minden arra mutatott, hogy el van határozva a töröktől Erdélyből beglerbégiséget alkotni, és ezért is nem nyerhetett még annak fejedelme athnámét.

1663-ban Köprili Amhád nagy vezér állítottatott Drinápolyban a magyarországi s illetőleg Leopold elleni hadjárat élére. Bécsben azt hitték, hogy a török az erdélyi várakban lévő német őrségért indult hadra, ezért követség által megizenték Ali szerdárnak, hogy készek Szamosujvárt és Kolozsvárt átadni Apafinak, Fogaras pedig már feladatott, de a dicsőség-szomjas huszonhat éves fiatal Amhád Léopold erdélyi had-

1) Szalárdi 635. l.

járatát, Zerinvár felépítését békeszegésnek állítván, százezernyi hadát Érsekujvár alá szállította.

Érsekujvár öt napig lövetett, végre szeptember 25-kén feladta magát; Érsekujvárt Nyitra, Léva, Szécsény, Nógrád; Palánk, Buják, Komjáti és Galgócz eleste követte.

E hadjáratban Apafi is része volt. Ő ugyan, midőn a nagyvezérnek azon felhívását vette, hogy minden hadaival táborába jöjön, tudatta a nagyvezérral, hogy fegyveres népét Erdélyből, midőn még több vár német kézben van és a lengyelek is azon összeg pénz le nem fizetéseért, melyet II. Rákóczi György ígért, fenyegetőznek, ki nem viheti ha mindazáltal a parancsolt hadjáratról a nagyvezér fel nem menti, kész húsz vagy harmincz nemessel a török táborba menni. Apafi is szívesen kívánt venni részt a Magyarhón elleni török hadban, de az erdélyi nemesség éppen határozottan kinyilatkoztatta, hogy török érdekekben magyarhoni testvéreik ellen fegyvert nem fog, ha mindene elvész is; mit megtudván Amhád csak Apafi személyes megjelenését sürgette.

Apafi tehát kevés kísérettel a török táborba ment, hol a nagyvezér egy körlevelet bocsáttatott ki általa Magyarhón rendeihez, melyben megiratott, hogy kik magokat általa a hatalmas török császár pártfogása alá adják, javaik birtokában bántatlanul meghagyatnak, ne várják bé tehát, hogy a török erővel foglalja el Magyarhont, hanem mentsék meg országokat a megelőző hódolattal. Ha a német uralommal elégtelen s vallásos sérelmökért elkeseredett és a török ostroma által inségben szenvedő Magyarhónhoz egy Bethlen Gábor vagy egy I. Rákóczi intézett volna felhívást, tudatva, hogy a nemzet sebeit jött orvosolni, minden kétségen kívül lelkesedéssel fogadtatott volna körlevelc, de Apafi felhívását, melyet legkisebb vonásában sem lengett át a szabadság és nemzetiség érzelme, s mely csak urat cserélni hívta a magyar nemzetet, azon silány indokkal, hogy így javaikat megtarthatják az engedelmesekek, teljesen hatástalanná tette Vesselényi nádor ellenkörülevele, melyben Apafi a maga és Erdély szabadságáróli gondoskodásra utasítatik, hol már két jó bokor karmazsin csizma elkoptatásáig hetedik erdélyi fejedelmet értek, felemeltetett

az adó és semmivé lett a fejedelemsválasztás szabadsága. Erdélyt szabadítsa meg, írja a nádor ellenkérlevelében, attól a kitől Magyarországot félti, s ha fejedelem; né tegye ő kegyelme a pogány nemzetnek hódító iródeakjává magát.

Látván a nagyvezér, hogy az Apafi körlevelének semmi foganatja nem lett, öt november 14-kén haza bocsátotta, nem nagy díjjal, még a kért s reményeltetett athnámét sem vihette haza, maga Apafi sem tartotta szerfeletti megjutalmaztatásának azt, hogy az ellene fondorkodó Haller Gábornak feje vétetett.

A törökön vett szent-gothárdi győzelem Magyarhonban forduló pontját hozta az ozmán uralomnak. Megkötetett a vasvári béke, elég károsan Magyarhonra, elég lealázólag a győztes magyarhoni sergek- és Leopoldra nézve, miért az elégtelenség sérelmes és éles kitörésekben is nyilatkozott. Fájt a magyaroknak, hogy e béke az országról az ország rendei nélkül kötöttest, nemzeti búsulások nagy volt, látván, hogy száztizen-nyolcz év óta fennálló, a nemzet közös egyetértésével alkotott és koronként királyi esküvel szentesített azon törvény, hogy midőn akár fegyveres erőről, akár békéről szükség határozni Magyarhon felett, a király a magyar rendek tanácsával éljen, meg vagyron rontva, a honra nézve károsan, a királyi hadseregére nézve, melynek zömét a magyar had tette, lealázóan, s errel is egy újabb adat lett, a melyből látszik, hogy évről évre mind inkább eltökélt szándék Magyarhonnak szent koronájáról egy egy ékességet leszakasztani.

Nekünk erdélyieknek nevezetes a vasvári békekötés, mivel abban kimondatott, hogy mind Leopold, mind a szultán Apafit Erdély fejedelmének ismeri, és az ő halála után Erdély szabadon választhatja fejedelmét, továbbá mind a Leopold, mind a török hadereje kitakarodik Erdélyből.

És a mint a vasvári békekötésért, a vallásos túlzótt sértésekért mind inkább inkább nevededett Magyarhonban az elégtelenség és elkeseredés, szintugy Erdély sem mulatta el kijelenteni, hogy alkotmányos jogaiba nincs visszahelyeztetve, sőt állása súlyosbitva van, mert a török egyfelől Nagy-Váradról Kolozsvárig, másfelől Temesvárról szinte Fejérvárig kalandoz, terhes adót zsarol és e nehéz helyzetében a keresztyén világ

segélyét, ügyébe avatkozását sem követelheti a' vasvári békekötés miatt.

A magyarhoni elégtelenség a bécsi miniszteriumnak a hon alkotmánya megsemmisítésére törekvő eljárásai miatt elke-seredvén forradalmi térre készült, mitől az elégedetlen Apafi sem volt idegen. A forradalmi főnökök Zrinyi, Frangepán, Nádasdi ugyan lefejeztettek s elkobzott javaikból két két ezer mise szolgáltatott, de a három leütött fő nem volt elég, hogy az a magyar alkotmány megsemmisíthetését igazolja. Leopold biztosai azért szabad kezet vettek az ártatlanok vádlásában, rablásában és kinzásában. Több nemesek, evangélikus papok befogattak, felakasztattak és nyársba vonattak, több százan gá-lyarabságra küldettek, és csak egyedül Ruyter hollandiai ad-mirál ilyen harmincznégyet váltott meg. Hogy valaki lázadó-nak bélyegeztessék, elég volt ha evangélikus volt, vakmerő me-részen s még vakmerőbb szemtelenséggel a Zrini összeesküvést Luther és Kálvin vallásának tulajdonították. Az így üldözni czélba vétettek egy része Erdélybe Apafi fejedelemhez menekült; nem volt ugyan itt is biztos menhelyek, mert a konstan-tinápolyi német követnek utasításul adatott Bécsből, hogy kérje fel a szultánt Apafira parancsolni, hogy a magyarhoni zsvá-nyokat, kik a római császár birodalmából, méltán érdemlett büntetések elöl szöktek Erdélybe, űzze el és ne engedje álta-lok a két császár közti békét felbontatni, a minthogy el is jött a parancs, hogy elüzettenessenek, de a parancsot hozó követ által szóval megizentetett, hogy ha a magyarhoniak nem zsvá-nyok, hanem magyarok és nemesek, úgy csak tartsa őket Apafi a hatalmas török császár ezen tartományában és tegyen tudósítást azoknak számáról és állapotáról, hogy megértvén ügyöket gondoskodhassék rólok a nagyvezér; ezen szóbeli ize-net határozta Apafit arra, hogy a menekültek segélyére tény-legesen is fellépjék.

A menekülteknek Leopold elleni első szerencsétlen had-járatát, isméti felkelésöket, mely már némi vallásharci szint öltve Szobieszki lengyel és XIV. Lajos francia király pénz és haderejökkel, s mind a mellett, hogy a török nagyvezér ellen-zette, Apafi támogatásával oly előhálóadást tett, hogy Leopold

1667 végén békeszándékkal hívta egybe az országtanács nagyjait, úgy azt is, hogy miként lett az Erdély kormányát önkényüleg vezető fondor és nagyravágyó Teleki Mihály a felkelők vezérévé, s népszerűségét, tekintélyét vesztvén, hogy tétetett a 21 éves Tököli Imre, kinek neve s kiváló tehetségei a felkelők sergét húszezerre szaporította, hadvezetővé, végre Apafinak a szultán által mellé parancsolt moldvai és havasalföldi vajdák segítségével, tizezernyi sereggel történt kimozdulását, mit Bocskai, Bethlen Gábor és I. Rákócziaként nagy hangú kiáltmánynyal, a magyar nemzet eltiport szabadságának helyreállítására czélzó fellépte kihirdetésével szándékszott bámulatossá tenni, de hadjáratából azon lehangultsággal volt kénytelen visszajöni, hogy sem ő magyar király, sem Teleki nádor nem lehet, részletekben, mint egyházmegyénk életére nem tartozót, nem jegyezzük le.

Reánk ezen megjegyzés tartozik, hogy azon idő alatt, meddig a menekültek itt Erdélyben gondos fejedelmi oltalomban részesültek, legszebb és legéletbevágóbb fejedelmi rendelkezései keletkeztek egyházmegyénk virágzására nézve, mint később felmutatni fogjuk, a buzgó Apafi fejedelemnek; hadjárata alatt pedig a jézuita missio egy Erdélyt jól ismerő csiki születésű jézuita vezetése alatt, Gyulafejérvártt, Kolozsvártt és Udvarhelytt felütvén székét, e felett a rom. katolikusok Erdélynek püspököt nevezvén, még pedig oly utasítással, hogy az elfoglalt javakat vegye vissza, püspöki uralmát kezdje meg és Erdélyben lakjék, megtámadtatásban, ebből következett versengésben nyilvánult az Erdélybe is átültetett vallás-üldöztetés, mely esetek a fejedelem udvari papjának Tofcus Mihálynak nem egyszer adtak alkalmat hatalmas szava felemelésére. És reánk tartozik továbbá azon színelváltozás, mely által az ozmán uralom megtörése után, nem csupán a két magyar hónak, de egész Európának politikai és vallásos életében újabb és egészen más intézkedések nyertek szereplést.

A tizenhat éves háboru, mely 1683-ban vette kezdetét, mert addig a török bé nem vallva a béke megszegését, nem a maga saját nevében, csak mint Apafi szövetségese küldte hadait Leopold ellen, Magyar- és Erdélyhonnak szabadulását eszközölte a török iga alól.

Egykor I. Szulejmán alatt rémitő volt az ozman erő, mérközhetlen anyagi erejével háborút folytatott minden emberi előhaladás és miveltség ellen, de mind a haditanban, mind a szellemi életben ugyan azon egy fokon maradván, megelőzte-tett a keresztény világ előhaladása által, s midőn 1683-ban hadjáratra indult, e hadjárat hatalma megtörésére esett ki, mely addig is az európai miveltségnek szégyenére tartotta bár-bár csoportjaival félholdja büszke czimerét a keresztyén két ország felett.

Leopoldnak Tökölivel kötött hat holdnapi fegyverszünete ki-tölt volt, midőn Kara Musztafa szeraszker kétszáz ötvenezer-nyi sergével s a próféta szent zászlójával Bécs ostromlására indult. Leverően látta Tököli már Eszéknél, hogy a kincsszom-jas nagyvezér nem Magyarhonnak a német uralom alóli meg-szabadítását, de a császári város kizsákmányolását vette célul, mely merőben sikertelen és káros hadjárat leend; a mint be is tölt, mert Bécs hasztalan ostromoltatott; sőt a német sergek élére Lotharingi Károly állittatván, előbb Esztergom a hetven-nyolcz, később Visegrád sziklavára a százharmincz évi török uralom alól felszabadítottak, s végre Buda, melyet I. Szulej-mán finom csellel 145 évvel ezelőtt, az akkor egy éves Já-nos Zsigmond bemutattatása alkalmával háromezer fegyveressel kardcsapás nélkül basa-székhelylyé tett, kemény ostrommal be-vétetett, ezután Kalocsa, Pécs, Simontornya, Siklós, Kaposvár és Szeged foglaltattak el, mi által megaláztatván a török, békére kiyánt lépni, hanem Karaffa a békét kérő levelet Bécsbe küldötte, a követet pedig azon izenettel bocsátotta vissza, hogy mind addig bécealkudozásokba nem bocsátkoznak, mig a porta a Tököli fejét Leopoldnak ajándékba el nem küldi.

A töröknek szerencsétlen veszteségei után, Bécsben leg-főbb tervvé az tűzetett ki, hogy Erdély az osztrák hatalom fel-sősége alá vétessék. Veterani előre küldetvén, Kolozsvár és Szamosujvár megrakatott császári hadakkal. Lotharingi Károly ünnepélyesen vonult be Kolozsvárra, s Apafi bár mennyire sza-badkozék, végre is kénytelen volt aláírni a Balásfalván készült szerződést, melynek főbb pontjai következők: a császári hadak Szeben, Kolozsvár, Besztercze, Gyulafejérvár, Szászsebes, Szász-

város, Déva, Vásárhely, Szamosujvár, Somlyó, Monostor és Tövis városok és várakban szállásoltatnak be s élelmezésökre Erdély a kikötött módon köteles. A fejedelem és rendek biztossittatnak, hogy a törvényesen bevett négy vallás szabad gyakorlatában, templomaiban, egyházi javaiban és iskoláiban háborgattatni nem fog. Apafi és fia, kit 1681-ben június 13-án a gyulafejérvári hongyülés Apafi következőjévé választott, fejedelmi hatalmában a törvények szerint fenntartatik sat.

Apafi, ezután már csak árnyék fejedelem, udvarával s a tanács urakkal Fogarasha, Károly herczeg Szebenbe vonult, s miután Erdélyt négy hadi kerületre osztotta s azokat a kinevezett tábornokok gondjaira bizta, Bécsbe visszament. Soha könnyebben sem pogány, sem keresztény egy országhoz nem juta, mint akkor a német Erdélyhez, egy korbácsolás nélkül fejet hajtának, írja Cserei 1).

Valóban Erdélynek nehéz helyzete volt. Világossá lett, hogy az osztrák hatalom hódoltsággá kívánja tenni. Leopold parancsnokai mitsen ügyelve a szerződésre, az alkotmányt éppen úgy, mint a vallásszabadságot egyaránt dúlták. E felett a megbántott porta is Erdély elfoglalásáért s magyarhoni veszteségeért újból táborba szállott, s haderejét Erdélybe való beütéseivel próbálgatta, és a moldovai vajda, mint végveszélyben álló országra bé-bécsapásokat s a végszéleken lévő helyek kirablásait kísértgette meg. Apafival pedig csak mint hűbéressel úgy bántak Leopold tábornokai.

Erdély főbbjei ezek végett el voltak keseredve, mert Leopolddal szemben semmi diploma vagy írásos szerződés Erdély alkotmánya biztosításáról nem volt, akkor úgy tekintethetett, mint meghódított tartomány, és ez elkeseredést nevelte még az is, hogy megelőzőleg páter Dunod Antidius jézsuita által Teleki Mihály az erdélyi mindenható kancellár lekényereztetvén, a több nagy urak megrémítésére egyszerre csak megérkezett a híres Karaffa, ki Magyarhon börtöneit a nemesekkel, az ártatlan polgárokkal zsufolásig töltötte, s Eperjesen vérpadét állítván, harmincz hóhért fogadott és nékiek hatszáz forintot fi-

1) Cserei 177. l.

zetett a különb kinzásnemek kigondolásáért, s Szebenbe: parancsolt néhányakat azon negyvenből, kiket az ország háborus idők miatt hongyülés nem tarthatván még régen anthorált, hogy valamit concludálnak az állandó legyen, és proponálta, hogy a töröktől szakadjanak el s esküdjenek meg Leopold hűségére.

Nehezen engedték magokat rávétetni, hogy hitőket megszegjék, főleg közöttük Bethlen Gergely, de Karaffa által megijesztetvén, hogy addig Szebenből ki nem bocsáttatnak, meg kelle esküdniök, és azután a szegény fejedelemre is reá küldvén Karaffa, annak is deponálni kelle Fogarasban a homágiomot 1).

Igy Erdély főbbjei nolentes volentes az osztrák hatalom protectioját elfogadván, az írásban előre megkészített okmány arról, hogy a töröknek eddigi véduralmával felmondnak és önként a magyar királyhoz visszamennek, a három nemzet képviselői által aláírva, pecsétjökkel megpecsételve kiállított, de az ország alkotmányának, a rendek és vallások szabadságának biztosítékáról semmi irat, semmi diploma, csupán egy ígéret és ezen ígéret is csak az erőszakos Karaffa által arról, hogy a bécsi és balásfalvi értekezleteket formulázva és ratifikálva fogja a császár elküldeni.

1690-ben április 15-kén Apafi fejedelem meghalt, az egybegyülve levő rendek a még csak tizennégy éves Apafinak le akarták tenni hódolatjokat, de Leopold erdélyi főhadvezére azt nem engedte; hogy azért a kormányzás fenn ne akadjon, a Teleki elnöksége alatt státus consiliumot alakítának, s törvénynyé tették, hogy II. Apafi husz éves koráig fejedelmi székbe nem léphet.

Azonban a török is látván, hogy Leopold a XIV. Lajosali hadba keveredésért haderejét megosztani kénytelen, sőt Lotharingi Károly halála után nem is nagyon irtózáván a német hadvezérektől, Tököli Imrét fejedelemmé nevezte, s jobb részint most is kuruczokból álló hadserge mellé hétezer spahit és négyezer havasalföldit adott, kikkel Erdély fejedelmi székét elfoglalja.

1) Cserei 182. 1.

A Tököli kineveztetésének oklevelében felemlítették, hogy a porta Erdélyt, mint örökös tartományát, a nem rég meghalt I. Apafi Mihálynak adományozta, de Apafi a porta ezen örökségét német ellenséggel eltapostatta, az urakat, nemeseket és összes lakosságot német katonák által sokkép sanyargattatta, mi okon fiát nem erősíti meg a fejedelemségben, hanem kinevezi Tökölit, ki a nagy hirü Bethlen Gábor nemzetségéből való, s kit hűnek, dolgai kezelésében ügyesnek ismer, és a Tököli halála után arra is jogot tart, hogy Erdély fejedelmévé az ország olyas fiát nevezze ki ismét, kit arra alkalmasnak s hozzá hűnek ismer, s kinek választásába a rendek is beléegyeznek. Ezen athnáméba befoglaltatik azon ígéret is, hogy több adót, mint a mennyit Bethlen Gábor idejében fizettek, most sem kíván, sőt czután sem fog kívánni, ha hűségökben megmaradnak 1).

Ezen kineveztetéssel Tököli Erdélybe jön és a fejedelemség ügye, Leopold hadereje és Tököli hadserege közt Zernestnél csatára került. A Leopold hadsergének valamennyi vezértiszte vagy elvérzett, vagy fogolylyá lett, Teleki Mihály paripája, a harc helyen volt búzakalongyában megbotolván, lovasát magával földhöz sújtotta, ki is más nap tiz sebbel fején a halottak között taláztatott 2).

Tököli győzedelme teljes volt. A győzelem után székellyföldön, Segesváron át Fejérvárra jött a hozzá pártolt erdélyiek egész tábora kíséretében, innen szept. 22-kén a Szeben-től egy mértföldre fekvő keresztény-szigeti mezőn magát mind a három nemzet által kapucsi basának s a havasalföldi vajdának is jelenlétében fejedelmül választatta, s Hermann Lukács szász superintendens által a helység egyházában az oltár előtt fejedelmül kihirdettette 3): de csupán egy holnapig tartott fejedelemsége, ugyanis Lajos bádeni örgróf közeledésének hírére a havasalföldi vajda és a tatárok gazdag zsákmánnyal kikullogtak Erdélyből, a kurucz és török had ugyan vele maradt, de megmérközni Leopold seregével igen csekély számu volt, ő is

1) Pray. Epist. Proc. III. 476. l.

2) Cserei 203. l.

3) Szalai V. köt. 465. l.

azért a bodzai szoróson nem minden veszteség nélkül Havasalföldre menekült 1). Miként kísértette meg több bécsáphatásait, s mint szorítottatott mindannyiszor vissza, nem feladatunk leírni, visszatérünk újból I. Apafi Mihály fejedelemségére, kinek erdélyi fejedelméink közt leghosszabb s mondhatni legváltóságosabb időbeni uralma nem éppen nyomhagyás nélkül folyt el egyházmegyénk felett.

I. Apafinak nem jutott az a szerencse, hogy mint II. Rákóczi tele kincstárt és rendezett hadserget örököljön, sőt még a sem, hogy a hon főbbjei közzé számíttathatott volna, csupán egyszerű, de jó birtokos nemes volt. A krimi fogság szenvedéseitől alig menekülve csendes családi örömben élt, s éppen neje gyermekágyától szőlítettott fejedelmi székbe, és a hon, melynek fejedelmi trónját elfogadni kénytelen volt, három éven át az idegen rablócsordák által kipusztítva s szegyenitve, csupán azért nem roskadt egészen össze, mert a szomszédok darabokra nem téphették, egészben pedig egyik sem volt hajló a másnak engedni. Fejedelemségének legterhesebb helyzete a volt, hogy nem alkotmányos módon választott fejedelemmé, Erdély népétől pedig a fejedelemválasztás jogát nem vitathatták még el a mult idők szerencsétlen napjai, és mind e felett oly versenytársa volt, kinek születése, képessége, multja és protectioja magas igényei előtt meghajolni maga sem tartotta kisebbségének.

Az uralma alatti eseményeket, mennyiben szükségesnek láttuk ez időkor színezetére s célunkra, vázlottuk, és most csupán azért térünk vissza, hogy elmondjuk egyházmegyénknek is dolgát, ügyét e korból, mint azt kikutatnunk sikerült.

Előadatott, hogy 1658-ban a török és tatár had által Fejérvár annyira elpusztított, hogy mint Benkő feljegyezte, helyesebben neveztetetett volna feketevárnak 2) és a pusztulásakor Bethlen Gábor iskolája Kolozsvárra vontá magát; I. Apafi

1) Cserei 208. l.

2) Benkő Trans. Tom. II. Lib. IV. C. XVIII. 258. l.

uralma kezdetén mindjárt 1662-ben kocsárdi táborából a főrendekkel egyetértve rendelkezett, hogy Enyeden ezen iskola számára alkalmas épületek javittassanak ki, és az iskolai tanulótság Enyedre költöztessék át, mint a melly városnak szomszédságában vagynak ezen iskolának conferált jóságok.

1663-ban a fejevári egyházmegyében levő egyházak javait papi és világi biztosok által inquiráltatván hitelesen összeíratta. Benkő: Tom. II. Lib. IV. Cap. XIV. ezen összeírásból jegyette ki, hogy fejevári egyházmegyénkben tizenhét anya- és husz leányegyház volt, melly conscriptio ugyan ma nincs meg, hanem tanúsítja azt ezen alábbi okmány:

„Infra scripti vigore harum recognoscimus, quod in anno 1734. d. 14. mart. midőn volnánk nemes Fejevármegyében Benedek mezővárosában a vener. fejevári tractusnak régi protocollumából szemeinkkel látjuk s olvassuk, hogy szörnyű és irtoztató veszedelem esvén e nemes hazában a pogányságnak dühössége s rettentő pusztítása miatt in anno 1658, azután a mi b. emlékezetű kegyes lelkű fejedelmünk I. Apafi Mihály szíves megindulással fájlalván a magy. hazában, ugy a fejevári tractusban levő nemes ekkléziáknak azon pogányság által esett szörnyű veszedelmeket, donatioiknak, könyveiknek, leveleiknek sat. azon irtoztató veszedelembe történt megbecsülhetetlen károkat, parancsolatot adott, hogy a ven. tractusban mindenik ekklában az ekkléziáknak a veszedelem előtt már megvolt és az inquisitio alkalmatosságával találtatható javai felől fideliter inquisitio pergáltassék commissáriusok által; a salutaris fejedelmi parancsolat szerint akkori tiszt. püspök urtól, ugy e ns vármegyétől is commissariusok haton mixtim e statu s. ministeriali et seculari exnüttáltatván, és azok mindenik ekklába elmenvén az ekklákban akkor élt embereket, az ekkláknak a veszedelem előtt már megvolt, és az inquisitio alatt is találtatható javai felől keményen megesketvén, azoknak hitek után tett fassiojok s relatiojok szerint az ekkláknak javait fide mediante rendben, *in anno 1663.*



Ekkor irattatott protocollumában a tractusnak az ekklézsiák:

1. Fejérvár, Maros-Váralja, Drombár, Borbánd, Maros-Portus.
2. Sárd.
3. Magyar-Igen.
4. Boros-Bocsárd.
5. Krakkó.
6. Benedek, Alsó-Gáld, Csáklya, Fel-Gyógy.
7. Diódváralya, Tövis, Magyar-Orbó, Béd.
8. Vajasd.
9. Maros-Szent-Imre, Gáldtő, Kozslárd.
10. Vingárd, Girbó.
11. Drassó, Spring, Koneza.
12. Kis-Enyed, Buzd, Hosszu-Telke, Kis-Lúdas.
13. Borberek.
14. Alvincz.
15. Csóra.
16. Zalathna.
17. Abrudbánya, Verespatak, Kavna.

Melly protocollumból kívánván a fejérvári ekklézsiának érdemes lelkipásztora és curátora azon ekklézsiának úgy a maros-váradjai ekklézsiának is a megnevezett inquisitiókor találtott javait, szőlőit, házhelyeit s több adpertinentiáit általunk kiürattatni, mi ezeket onnan szóról szóra fideliter irtuk a. d. *locoque supranotatis*. Bányai István a benedeki ref. ekklézsiában az Ur Jézus méltatlan szolgája és a fejérvári ven. tractus esperese. Idősbbit Vas Benedek, nemes Fejérvár-megyének hütös assessora. Vida Ferencz nemes személy ¹⁾.

Az 1754-ben véghezvitetett összeírásban csupán tizenhat anyaegyházról van emlíkezet, és így 71 év teltevel huszonegy egyházzal még csak névemlítés sem fordul elő.

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából.

A fejevári egyházmegyére vonatkozó rendelete
1664. 16. Febr.

Michael Apafi dei gr. etcet.

Fejérvármegyebeli ref. religion tanító lelkipásztoroknak, a nemes ország három rendből álló statusainak benyújtott azért való alázatos instantiájokból ilyen kíváltképpen való megbántódásokat értjük:

1.) Hogy sok ekkleziáknak javok elveszvéen, eltékozoltott némely emberek által és fel is találtatott volna benne.

2.) Az artikulusban confirmált quarta és árendabeli jövedelmeket sárdi és igen városunkban sok admonitiókra is a Fejérvártt lakó pápista papok megadni nem akarnák az ott lakó predikátorok számokra, holott nemes ember jussán birják.

3.) Boldog emlékezetü Sárdi Sebessi Boldizsár ugyan a sárdi iskolában tanuló ifjaknak számokra és tápláltatásokra, ugyan Sárdon levő malmából minden két héten egy-egy véka búzát rendelt volt adadni, akkor a mikor a malom járt, melyet életében meg is adott, Bárdi István kezébe deveniálván, azon beneficiumot éppen elvonta, noha egy ideig azelőtt praestálta.

4.) A féldézmáfizetést is az ab antiquo observáltatott usus szerint némelyek nékiek megadni nem akarnák, praetendálván azt, hogy meguemesítettvén magok és jóságok a Fiscustól, véle nem tartoznának.

5.) És hogy a nemes emberek az egyházfíságot felvállalni a hadi expeditiókban gyakran forgó állapotok miatt nem akarván, semmi építés végbe nem mehetne, parochialis házak, iskolák pusztán állanának.

Melly ennyi rendbeli megbántódott állapotjok hogy meg-
 orvosoltassék, fejedelmi hivatalunk és kötelességünk szerint akarván gondot viselni reájok, úri és főrendekből álló hiveinkkel egész tanácsul végeztük:

Előben: Valakik az ekkleziia javait eltékozolták, adassák meg a tisztek velők, ha javaikból ki nem telik, magokhoz is hozzá nyulhassanak.

Másodsor: A minémü igazsággal a fejevári paterek a nemes ember örökségét birják, az előttök való possessor

nemesek is ugy birták; azok pedig a mit praestáltaknak, azután a pátereknek is praestálniok kell irrevocabiliter.

Harmadszor: A sárdi malomból való beneficiumot pedig valaminémü conditióval hadta Sebessi Boldizsár, most is a szerint kell effectuáltatni.

Negyedszer: A fiskus nem eximálhatott többet, csak a mi a fiskus igazsága volt, a papokéhoz nem nyulhatott, azért praestálniok kell.

Ötödször: A nemes emberből álló egyházi az hadi expeditióktól exemptus lehet, de fraus ne legyen a dologban.

Melly kegyelmességünkben a mint magunk megtartjuk őket, úgy utánnunk valókkal is megtartatni akarjuk, hadjuk és parancsoljuk. Secus non facturi. Datum in oppido nostro Nagy-Sink d. 16. febr. anno D. 1664. ¹⁾

Michael Apafi.

Johannes Bethlen
Cancellarius.

Fejérvári egyházunkra vonatkozó 1667-ben 25-dik Juniusban kelt rendelete.

„Michael Apafi etcet. Fidelibus nostris generosis Stephani Fábían de M. Sz. Imre, Georgio Lipcsei de Alba Julia, Caspari Pozsgai Curatoribus Ecclae et Scholae Albens. Transaniae nobis dilectis salutem et gratiam nostram. Látván az itt való Fejérvári Ecclának és Scholának naponként való nevedését, s tanulók számának öregbülését, akaránk ahoz való Kelneki dézma felől oly dispositiót tenni, hogy önnét való kicsiny jövedelemnek procurálása elébbeni usus szerint való szabadságában előttünk való fejedelmeknek donatiója szerint megmaradna. Minek okáért kegyelmesen és serio parancsoljuk hűségteknek a megemlített ecclesiához és Scholához abbéli kegyelmes annuentiánkat így értvén, az Kelneki dézmának minden proventusit diligenter percipiálván, hűségtek és nem is mások disponáljon belőlle, melly dézmabéli proventus az eklában is conportáltassék, ott is tartassék olyan hűséges személy által, kit hűségtek arra illendőnek ítélni. Ez dologban nem inge-

¹⁾ A m.-igeni anyakönyvbé irt másolatából, mely Bod Péter saját kézírása.

rálván senki hűségteken kívül magát azon ekkla és Schola promotiójának impedimentumára. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Civitate nostra Alba Julia die vigesima quinta mens. Junii Anno 1667.¹⁾

A pafi M. m. pr.

Az alvinczi és borbereki féldézmáról 1667. I-só augusztusban kelt rendelete.

„Michael Apafi dei gr. etcet. Fejérvári tractusban lakó prédikátorok alázatos jelentésekből értjük, hogy hűségtek annak praetextusával, hogy megnemesedett, cleitől fogva predikátorok számára járt fél dézmát meg nem akarná adni, hanem magok authoritása szerint quartássá tenné magokat, kiről nagy-sinkü gyűlés alkalmatossággal is concludáltunk volt, hogy megadná hűségtek, mint az előtt, mivel mi az ekkla jusát soha senkinek nem adtuk nem is adjuk, de azzal nem gondolván, ugyan csak vizsgálódik hűségtek. Ex superabundanti annakokáért igen serio hadgyuk és parancsoljuk, hogy a régi szokás szerint a fél dézmát egészen megadja hűségtek a predikátornak, mert bizonyosok legyenek benne, hogy másképpen is megadatjuk, sőt a magunkét is megvételjük. Erről több parancsolatunkat ne is várja hűségtek. Secus non f. Datum in castro nostro Radnoth 1-a august. 1667.

Michael Apafi m. pr.

Czíme: Universis et singulis nobilibus oppidor. Alvincz et Borberek et fidelibus nobis gratis etc.²⁾

1671-ben 10-dik Martiusban

„Michael Apafi dei gratia princeps Trnniae P. regn. Hung. Dnus et Sicularum Comes etcet.

„Az nemes országnak ez előtt való bizonyos gyűlésében vallásunkon való orthodoxus predikatori Rendek alázatos requisitiojokkal bennünket megtalálván, megbántódásokat mind magoknak személyökben, mind egy néhány helybéli ekkláknak in scriptis modo gravaminum adak előnkbe, névezet szerint pedig:

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából.

²⁾ Fejérvári egyházmegye levéltárából.

Elsőben: panaszkodnak azon, hogy midőn visitatoria az ő Kgk között való seniorok kimennek esztendőnként, canonicok szerint, jóllehet mandatumunk speciale legyen is ő Kgknél, de némely városokon és helyeken való tisztek adsistentiával lenni és brachiumot adni nem akarnak, melly engedetlenség miatt mind az papok fizetésében mind a templomok és parochiák építésében igen sok fogyatkozás vagyon.

Másodszor: Jelenték azt is ő Kgk, hogy sok helyeken, hol még rfta ekklájok megvoltanak, oláhok, ráczok s egyéb idegen vallásu emberek megtelepedvén, azok között némelyek quartások, némelyek egész dézmások lévén, sőt némelyek az Ház és Fundus után való bért is adtanak a predikátoroknak annak előtte, most az olyan emberek semmit adni nem akarnak az isten dicsőségének terjesztésének akadályoztatásával, némely nemés emberek pedig olly fundusokat kérvén meg s birván, némely helyeken ugyan felesen, a mellyckről annakelőtte mind templomhoz, mind parochiához segitettenek, most azoktól is semmit praestálni nem akarnak, holott ha azoknak kezek alatt azok a fundusok nem volnának, más olly emberek telepedtenek volna rájok, a kik aféleket praestálnának.

Harmadszor: Annak felette pedig panaszkódtának azon is, hogy némely quartás helyeken búzahordáskor meg nem engedik a predikátoroknak a gabonájokat csak szemlélni is, annál inkább quartázni, borbéli quartájokat is nem szüretkor, hanem annak utánna a szüret után sok idővel küldvén meg, csak annyit a mennyit akarnak, többnyire csak hányva-vetve conteltálván a predikátorokat.

Negyedszer: Némely szegény predikátorok decedálván és relictájok maradván, sokan közülök mig az urok nevéket viselik is, szintén úgy terheltetnek adózással és egyéb teherviseléssel mint egyéb paraszt rendek, melly hallatlan dolog keresztények között.

Melly ő Kgk gravaminaira istenes tekintet, azonban keresztényi kötelességünkben járván, az ekkláknak és azokban szolgáló predikátori rendnek procurálása, hogy istennek dicsősége annál is inkább terjedjen, azoknak megorvoslásához azon

kögs gyűlésben mellettünk lévő becsületes tanács uri rend hiveinket nyilván ex consilio mindenikre punctatim így resolváltunk:

ad 1-m. Hogy esztendőnként valamikor a Seniorok diocesisekbe visitatoria kimennek, szükségesképpen a Vgyék és Székek tisztvei tartozzanak mindenkor brachiumot ó Klmek mellé adni, a régi jó szokás szerint, hogy a contumax embereket megzabolázhassák.

ad 2-m. Igen méltó, hogy az eddig bévett jó usus szerint a mely jövedelmek az ekklákhhoz tartoztak, azokat ennekutánna is administrálják fogyatkozás nélkül, úgy hogy a hol dézma járt, dézmát, a hol kvárta kvártát, ha szintén egyéb vallásnak telepedtenek is volna oda, az honnan szokott volt az előtt administráltatni, ha szintén medio tempore megneemesítették is magokat, avagy megneemesítették volna.

ad 3-m. Mivel merő igazságnak tetszik az ő Kgyk kívánsága, azért igen méltó, hogy az antiquus usus szerint a kvártás helyeket a predikátorok a hivelkel kvártázzák meg, és a bor kvártát is annak idejében administrálják.

ad 4-m. Artikulus extálván arról, a Tisztek ó Kgk. alkalmaztassák úgy magokat, hogy a predikátorok relictái ne terheltessenek, ne is engedjék ó Kgk, hogy a substitutusok olytat kövessenek. Ezekén kívül is decernáltatott, hogy a predikátorok intertentiójokra minden vgyéken és székeken az ekklához tartozó fizetést a fő tisztek administráltatni el ne mulassák azokkal, a kik nem akarnának administrálni.

Minokokáért Kgk, tanácsi rend ó Kgk ex consilio végbenment resolütiojok szerint, keresztyéni köteleességekre parancsoljuk kegyelmesen és igen serio a predikatori rendnek gravaminájokban való megorvoslásiban való processust, és az ekklának jövedelminek restitutiójában való módalításokat, értvén és requiráltatván annak idejében a panaszló felektől, az országnak az előtt a félékről irt articulusihoz és deliberatumokhoz alkalmaztatván magát, kiki hivatalja szerint el ne mulassa, hogy így mind istennek ó felségének dicsősége nevekedhessek közöttünk, s mind az ekklák s azokban szolgáló rendek kevés jövedelmöktől meg ne fosztassanak. Secus nulla tenus facturi.

Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in arce nostra Fogaras d. 10. Mart. A. D. 1671.

Michael Apafi *m. pr.* ¹⁾.

1674. 14-dik Juniusban.

Michael Apafi dei gratia etcet.

Tudván mind a pólitiában mind pedig az Ekklezsiában fenn forgó akármí rendben és hivatalban helyeztetett embereknek cselekedetekre s magok viselésére való vigyázásnak és illendő fenytéknek szükséges voltát, melly nélkül egyikben is a dolgoknak hasznos véggel való folyását és gyümölcösözését nem is reménlhetni. Elöttök viselék ezt b. e. Praedecessorink, kik magok regnálások alkalmatosságával vigyázván mindenek felett isten dicsőségét concernáló dolgokra, többi között observáltak oly kzgs usust, hogy e hazában lévő oláh ekklákra és azokban történhető erroroknak correctiojokra religionkon lévő orthodoxus püspök vigyázna, melly usust mi is observálván s approbálván annualunk és rendeltük, hogy tiszt. Tiszabecsi Gáspár uram orthodoxus püspök, birodalmunkban lévő minden oláh ekklákra inspicáljon és azokban lévő errorokat jó lelki isméréttel corrigálja, s a dolognak kivánsága szerint dirigálja is. Azonban pedig ő kglmére biztuk azt is, hogy a melly oláh Tipográfiát szerzett volt idvezült Rákóczi fejedelem, felkerestesse, és felczirkáltassa azt is, hova lett és most hol lehetne és hol volna. Minekokáért húségteknek kglmesen és serio parancsoltuk, valamikor megirt Tiszabecsi Gáspár uram religionkon lévő orthodoxus püspökünk húségtek ekkláinak visitatiojokra kimegyen, kiizenvén akármely helyekre, valakiket hívatni fog okvetetlen compareálni, hivataljára előállani el ne mulassák, egyéb aránt hidjék el bizonyosan, a kik vakmerölködnek, s abbéli ő kglme dispositiojának és inspectiojának engedelmesek nem lesznek, s szent irással egygyező jó intésit correctioját nem veszik, bizonyosan elvészik büntetésöket. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in civit. nostra Alba Julia d. 14. m. Junii a. 1674.

Michael Apafi *m. pr.* ²⁾.

¹⁾ Fejérvári Káptalan országos levéltárából.

²⁾ Bod Péter Sm. Pol. XV. R. 106. 107 ll.

1676-ban october 16-ról a borbereki egyház bor- quartája dolgában.

Michael Apafi etcet.

A borbereki ekklának alázatos megtalálásából értjük, hogy néhai boldog emlékezetű ifj. Rákoczi György fejedelem collatiojából az új keresztények borbéli quartájok azon borbereki ekkla számára kezdetvén fordittatni, mind attól az időtől fogva fogyatkozás nélkül kiadatott, hanem csak az elmúlt esztendőekben kezdett elvonatni hirünk nélkül. Minekokaért minden rendbéli híveinknek, valakiket ezen dolog illethet, nevezet szerint alvinczi udvarbíráinknak, és egyéb tisztviselőinknek is parancsoljuk kgylymesen és serio, látván ez levelünket azon új keresztények borbéli Quartáját igazán anuuatim nevezett Ekklának számára adják, mint eddig is adatott, nem várván több esztendőnként újabb újabb parancsolatunkat, mivel constál, hogy azon ekkla számára conferaltatott volt azon quarta, ki is adatott annuatim. Secus non fact. Datum in civitate nostra Alba Julia d. 16-a mensis octobr. 1676.

Apafi. ¹⁾

1680-ban december 13-ról a fejevári egyház kisebb-nagyobb dolgaiban hat rendbeli rendelkezései vannak, mellyek között a hatodik fejedelmi rendelkezés azt foglalja magában, hogy a Kendi János által hagyományozott ötszáz forintnak kamatja fordittassék a sárospataki alumnusok fölsegelésére ²⁾.

I. Apafinak ezen utóbbi rendelkezéséből alkalmat veszünk a sárospataki iskola történelmének rövid előadására.

Alapítója volt a sárospataki iskolának, és pedig a reformatio kezdetében mindjárt Perényi Péter, s Kopácsi István Szt. Ferencz szerzetesből lesz sárospataki első ref. pap volt ezen iskola első tanítója. Perényi Péternek fija Gábor ezt főiskolává emelte, fekvő vagyont, állandó jövedelmet adván annak, s adományozásaira királyi jóváhagyást, szentesítést eszközölvén.

¹⁾ Borberekki egyház levéltárából.

²⁾ Fejevári egyház levéltárából.

A Perényi Gábor halálával Sárospatak a koronára szállott, de az iskolának mindennemű joga és java meghagyatott. Később a Dobó család s még később I. Rákóczi György birtokába jött, ki nemes versenyt keresett abban, hogy a mint Bethlen Gábor a fejérvári, úgy ő is sárospataki iskolát fejedelmileg dotálja.

Rákóczi halála után ennek nője Lorándfi Zsuzsánna lett ez iskola ápolója, s minthogy családi öröksége volt Sárospatak, mint özvegy Zsigmond fijával Sárospatakra költözött s minden erejét ezen iskola felvirágzására szentelte.

Azonban a Lorándfi Zsuzsánna és II. Rákóczi György halálával ennek nője a fiáival együtt római kathol. hitre tért, Báthori Zsófia az iskolától megvont minden segílyt, a tanuló ifjakat a templomból kitiltotta a várat német katonaságnak átadta, sőt az iskolát is 1671-ben október 20-kán fegyveres erővel elfoglaltatta.

E dologért az elbúsult ifjak kezökbe vették a számüzetés pálczáját, s közzülök néhányan Buzinkai Mihály és Pósaházi János tanárok vezetése alatt Erdélybe Fejérvárra jöttek, s itt 1672-ben septemb. 28-kán a Bethlen iskolájának üresen levő épületeibe bészállásoltattak. I. Apafi kiválóan felkarolva ügyöket, pártfogójokká lett, s példája másokat is azzá tett; mi történt ezután velök, később adandjuk elő.

Ezen iskola növendékei kezdték meg s hozták be az innepi legatiókat, s mit ezek előbb szüksegből kényszerültek tenni, utóbb más iskoláknál is, hasznosnak ismertetvén, szokássá lett.

1681. 26-dik Juniusról Fejérvári Hadnagy Kolozsvári Sámuelnek és városi nemeseknek rendelkezik:

Michael Apafi dei gr. etcet.

Egregii et nobiles; fideles, nobis dilecti salut. et grat. nr. Ez Commissionkat vevén Kgtek, parancsoljuk Kglteknek és igen serio, itt Fejérvárt a várban tiszteletes Tofeus Mihály ur szállásához közel lévő azon házat, mellyet néhai Geier István akkori püspök az özvegy papuénak rendelt és Kgltek elvette s birja

hatalmasul, mindgyárást bocsássa és engedje említett Tofeus Mihály püspök ur dispositiója alá. Secus minime fact. datum in civitate ntra Alba Julia d. 26. Jun. A. 1681.

Apafi *m. pr.* 1).

1682-ben 15-dik aprilisről, a fejevári egyház kérésére, mellyben a néhai Gillányi Gergely által fejevári egyháznaknak hagyományoztatott javak kiadatása sürgettetik, röviden így válaszol:

„Ez ezutánra való dolog 2).“ Melly rövid fejedelmi válaszból azt lehet következtetni, hogy Tofeus Mihály püspöknek 1679-ben 19-dik Juniusban tartott hatalmas peroratioja sem tudta kieszközölni, hogy ref. statusunknak a néhai Gillányi Gergely által hagyományozott javak u. n. a boros-bocsárdi, Gillányi és Serédiféle jószág, a fejevári egyháznak hagyományozott papi ház és kórház, ezen fejedelmi resolutio kelése napjáig legalább, Gillányinétől, a fejedelem testvérétől, elvéttessenek.

1682. december 3-ról a ref. hivekkel egyetértőleg a fejevári predikátorok fizetéséről rendelkezik:

I.) Gyulafejevári egyik predikátorunknak esztendőnként való fizetése ez szerint lészen:

Kézpénz fizetése annuatim	70 f.
Tiz sing granátosztóra	40 f.
Búzája — Eötven köből	50 k.
Bora száz veder — urn. nro	100
Bárány	10
Verő disznó kettő	2
Fa tiz szekér Cur.	10

Ezen kívül minden ember, kinek búzája terem, egy-egy véka búzát tartozik adni, facit circiter 25 köből — Cubul. — 50. minden ember, kinek a fejevári hegyen szőlője van, ad egy-egy veder bort, facit circiter kétszáz hatvan veder — ur. nro 260. Halott temetéstől az hol predikál, egy forint, esketéstől egy frt.

1) Fejevári egyház levéltárából.

2) Fejevári egyház levéltárából.

II.) Gyulafejevári másik predikátorunknak fizetése esztendőnként e szerint lészen:

Készpénz fizetése annuatim	25 f.
Bor negyven veder ur. nro	40.
Búza tiz köből Cub. nro	10.
Köleskása egy köből C. nro.	1.
Sajt kettő	2.

azok a mi KlgS urunktól cő nagyságától.

Az várostól:

Készpénz fizetés száz fr.	100.
Fejérvári búzák és borok quartája.	
Mikor halott felett predikál	1 f.
Mikor házasokat öszve esket	1 f.

Notandum:

Az quarta búzának penigh, midőn közép termés vagyon is, szokott lenni kalongyája mintegy kétszáz huszonöt kal. nro. circiter 225., néha több is, de ritkán kevesebb, a mint Isten áldását mutattya. Az quarta bor penig, közép termésével lévén a szöllő, mégyen mintegy négyszáz vederre ur. nro. 400. ¹⁾

Apafi fennirt fejedelmi rendelkezései eléggé bizonyítják, hogy nevezett fejedelem az erdélyi ref. anyaszentegyházat teljes igyekezettel és buzgósággal emelte, annak jogát, érdekét a legkisebbszerűségekben is kiváló gonddal védte és oltalmazta. Uralma alatt egyházmegyénkben több helyen egyházközségek épültek; így például Zalatnán, hol templomot, iskolát és papilakot építtetett, s magát az egyházat azon régale-jogokkal ajándékozta meg, miket ott a kir. fiskus bírt. Teljesen arra törekedett, hogy egyházmegyénk tűzpontja legyen a vallásosság-
nak, honnan más ref. hitű közönségekre is kisugározzon az isteni dolgok kedvelése és azokban jó rend. Ezen megismeréssel tartozunk I. Apafi fejedelem szinte harmincz éves uralmának.

Leopold császár elvégre 1691-ben december 4-kén kiadta innepélyes alakban azon hitlevelet, melly Erdély polgári alkótmányának a legujabb időkig alapja volt. A hitlevél egyes pont-

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából.

jait nem hozzuk, mert ugy hosszasan lenne szükség oklevelé-
kel világosítani annak kinyerése és elfogadása körülményeit. ¹⁾
1694-ben megalakult Bécsben az erdélyi külön kancellaria,
melynek élére most előbb egy alkoriátnok tétetett Kálnoki
Sámuel személyében, a főkorlátnok Bethlen Miklós Erdélyben
maradván, hogy ne láttassék, hogy a törvény és közigazgatás
ereje mind Bécsben központosított; azonban II. Apafi ellen
és körülte megkezdődtek az ármányok, nevezetesen: Bécsben
egy rom. kath. nővel kívánták összeházasítani, hogy maga is
katholikussá legyen, mit az erdélyi ref. főbbek megelőzni ki-
vánván, csak hamar nőül vétették vele a ref. hitű Bethlen
Gergely leányát, miért kérdőre is vonatott az erdélyi kormány
s végre a császári kabinet által kimondatott: hogy II. Apafi
fejedelmi megerősítéséről többé szó sem lehet, a mint hogy
1696-ban május 20-kán Bécsbe is vitték, hol a fejedelmi cím-
ről római szent birodalmi hercegi címért lemondott, évi díjt
kapott, s többé Erdélybe nem bocsátották. 1713-ban utód nél-
kül halt meg.

Hogy történelmünkben Erdély fejedelmi korrajza kiegészít-
lenül ne maradjon, röviden elsoroljuk utolsó erőlködését s
küzdését a fejedelmi választás-jog s alkotmány védelmének II.
Rákóczi Ferencz személyében.

A bécsi miniszterium II. Rákóczi Ferenczet Kolonics bi-
bornok gyámsága alatt németté s magyar-gyűlölővé igyekezett
nevelni, de elfelejtette, hogy néki elődei Erdély fejedelmi szé-
kén ültek, nagyatyja Zrinyi Péter a hon- és vallásszabadságért
vértelt el, nagybátyja ugyanazért van honjából száműzve, anyja
pedig Zrinyi Ilona, kinék fija nemzetiségét le nem vetkezend
soha, honja érdekét és szabadságát el nem feledi soha.

Rákóczi Ferencz a bécsi francia követ által ígért segítsé-
gét XIV-dik Lajosnak Bécs ellen előbb visszautasította, de
miután egy kétszínű barátja vádjából illetéktelen bírák által
börtönre íléttetett, és onnan öreit kijádszva Lengyelhonba me-
nekült, minden erejét arra fordította, hogy hazáját Bécsnek
nyomása alól felszabadítsa. Hadsereget gyűjtött, s Magyarhon

¹⁾ Lásd Sylloge tractatum B. Diplomatis Leopoldini. Car. Szász.

széléről irt kemény felhívása: „recrudescunt inclitae gentis Hungarac vulnera“ kezdő sorai: megtették hatásukat, s mint magyarhoni hadjárataiban győztes, Erdélybe jött. Itten való táborozása egyházmegyénkré nézve azért nevezetes, mivel II. Rákóczi Ferencznek vezére Guti, 1703-ban october 18-kán Gyulafejérvárt ostrommal vette bé, mit több győztes csatái követtek, a nép sergét önként élelmezte, és 1707-ben a marosvásárhelyi hongyülésen elfoglalta az erdélyi fejedelmi széket is. A csaták, miket vivott az osztrák erővel szemben, mindkét részről nyolczvanöt ezer ember életébe kerültek, mig végre 1711-ben januárhóban fegyverszünet, végre májusban béke kötöttetett, mellynek pontjaiban Erdély alkotmányos szabadsága biztosittatott, a protestánsok, jászok és kunok sérelmei az országgyűlésre utaltattak. Őmaga bár birtokait visszanyerte s szabadsága biztosittatott, de nem bizva az osztrák ministeriumban, előbb hat évig Párisban, később Konstantinápolyban élt, végre Rodostón telepedett meg, hol hatvan éves korában 1735-ben aprilis 3-kán meghalt.

És itt, midőn a viharos események által lerakva látjuk zárkövét az erdélyi fejedelmek korszakának, nem tehetjük, hogy egy visszapillantást ne tegyünk azon térre, melyről olykor-olykor eltérni nehéz kénytelenségünk volt. Egyházmegyénk jólléte, emelkedése és virágzása mindig karöltve járt fejedelmink korszakában a hon jóllétével s virágzásával, ennek felulatásában s felzavartatott idejében mindig egyházmegyénket érte a legelső s legnagyobb pusztulás.

Török és tatár rablóhad Fejérvárra tört legelőbb, mert fejedelmi székhely volt, Bástá vallónai, Mihály vajda rablócsordái itt pusztították leginkább, sőt a II. Rákóczi György lengyelhoni szerencsétlen hadjárataiból következett országos pusztulás is itt öntötte ki legkiváltképpen valóbb dühét, és a felett: valahányszor a jézsuiták Erdélybe teheték lábukat, titkon vagy nyilván mindig a volt legfőbb törekvésök, hogy Fejérvárt a fejedelmi ház közelében ármánykodjanak a protestans vallás ellen.

1699-ben a karloviczi békekötés, mind a mellett, hogy Temesvár még évekig a portáé maradt, minden török befo-

lyásnak végét vetette Magyar- és Erdélyhonban, s így Erdély egészben, mint a magy. koronának oly része, mit attól elidegeníteni nem lehet, a török planéta körébeni forgásából, annyira mennyire műcrejét megtartva, az ausztriai birodalom alá, s ez által oly jövendő küszöbére lépett, melyben a keresztény civilizatio és mindinkább fejlődő kor humanisticus intézményeinek határfalát kellett kelettel szembe képeznie. A szent István koronája, s Magyarhonnal, nagyobb testvérével, egy véduralom alá jutva, meghagyatott külön államszerkezete, levágtatván arról a fejedelemsválasztási jog, megtartatott a keblében levő három nemzetnek együtt egy egészet képező testülete, mi által gyakran különböző utakon vezetettett a honboldogítás s kormányzás feletti intézkedésekben, a három nemzet mindenik egyese határozó befolyást igényelvén magának a különböző érvekből felfogott honi kérdések elhatározásában.

Az ezentúl felmerült politikai eseményeket, mivel azok az összes osztrák birodalmat és így nem kiválólag honunkat érdeklik, a küleseményeknek pedig egyházmegyéinkre csak meszszeható viszonya lett, nem sorolandjuk fel, úgy is ideje, hogy siessünk végéhez közelíteni történelmi vázlatunknak.

Erdélyhonban a fegyverek harca a népeit béke áldásiban boldogítani törekvő osztrák ház alatt megszűnt, de nem szűnt meg a tusakodás s belvihar a különböző pártok között.

Nem tartozik hozzánk felemlíteni, hogy a magyar főrendnek a Budavár töröktől felszabadíttatása örömeztében, miként mondtak le a királyválasztási jogról, miként törölték el II. Endre aranybulláját, a magyar alkotmány és szabadság ezen egyetlen védpaizsát, úgy azt sem kísértjük meg elmondani, hogy Erdélyben az alkotmánynak és rendek jogai szabadságának felforgatni akarása ellenállásra sem talált, mert Erdélynek nem volt egy hatalmas szavu Szechenyi Pálja, ki magát a császárt merészelte volna figyelmeztetni, hogy egy önálló országot tartománynyá változtatni akarni, egy hétszázados alkotmányt felforgatni törekedni, magát a dynastia bukását vonhatja maga után; de az ki nem maradhat az egyháztörténelemből, hogy Kolonics esztergomi érsek és kancellár mindjárt 1701-ken Leopold tudta nélkül kihirdette, hogy Magyarhonban az évangelicus vallásszabadság el van törölve, s

ki róm. katolikusnak születvén az evangélikus hitre tér, mint esküszegő büntetetik.

Ez a főpásztori s államhivatali hirdetmény Erdélyben is főleg Fejérvárt nagy hatású volt, ez által felszabadítva hitték magokat a jézsuiták, a Leopoldi hitlevélben nékiek adott Báthori templom mellé 1702-ben egy iskolát is elfoglalni, hiveiket s azok javait a tizedtartozások alól feloldozni, s szintugy suprematiát gyakorolni más vallások felett.

Erdélyhonban a vallás mindig a legfontosabb életkérdések közé tartozott, s ezért van, hogy törvénykönyveinknek alig van lapja, hol a vallás meg ne említették, s óvásra óvás ne tétetnék a bevett vallások szabadsága fenntartásáról, jogegyenlőségéről; azonban szabadságról mindig oly népek szóltak leghangosabban, melyek azt legkevésbé bírták, s Erdély vallás-szabadságával sem volt másképp. Erdélyben többször történt, hogy a vallások egymás elleni küzdéséből a gyűlöletláng a polgári élet minden phrasisán keresztül ment, többször történt, hogy előbb féltékenységből, utóbb feljebbi polczon állni szerezés emberi hiúságából, egyik vallás a másik felibe emelkedni törekedett, és ettől a vádtól a protestánsokat sem menthetjük fel egészben, hanem oly eseteket még sem bir Erdély történelme felmutatni, mik azt bizonyítanak, hogy a protestánsok ott, hol számra kisebbek voltak, templomokat és iskolákat foglaltak volna el a más vallásoktól, annál kevésbé olyakat, hogy ünnepei megtartására s vallásos céljaira a másként hívőket harangozni kényszerítették volna. Fejérvártt a reformátusokkal ily méltatlan bánás történt, és hogy ez légből vett pusztá állításnak ne bélyegeztessék, elvitázhatatlan hitelességű adatokkal kívánjuk tanusítani: mily módon és mily körülmények között vették el Fejérvárt a ref. hitüeknél számra kevesebb róm. katolikusok, a Báthori Kristóf templomát már birván, a nagy és egyetlen használható templomát is közöljük ezen iratból:

Annuae residentiae societatis Jesu Albae-Carolinae 1715.

De accepto a Calvinistis templo Cathedrali, et de introductione Episcopi.

„Aderat jam décretum Augustissimi et lectum publice in diaeta regni, vi cujus templum Albae-Carolinae cathedrale, centum et viginti si non amplius annis profanatum, Calvinistae illustrissimo ac rdissimo dno Georgio libero baroni Mártonfi Episcopo Tranniae cedere jubebantur, ad cujus rei executionem in dies expectabamus adventum Cibinio Illmi ac rdissimi domini, vel nutum saltem, quo seu nostra, seu rdissimi dni vicarii generalis opera negotium tanti momenti desideratum finem sortiretur. Interea dies advenit, 14-a februarii, et haec erat meta spei nostrae. Adest ante méridiem vicarius generalis, et tenui mensae nostrae adhibitus, cum quo super mensam continuus de modo occupandi templi sermo habitus; ille pusillanimis (uti videbatur totus) dubia reddebat omnia, et difficultates, quas somniabat, opponerebat. Nos interim moram omnem in hoc puncto noxiam observabamus. Abiit a meridie in locum non longe ab urbe nostra dissitum vicarius: nec mora r. p. superior consulit fidum quendam in authoritate positum, exponitque totum, in quo vicarius difficultates somniabat. Dumque ultro citroque responsa sibi darent, ecce advenisse excellentissimum dominum. Commendantem Generalem annunciant; consultus forte r. p. superior sermonem abruptit, et recta ad excellentissimum dnum salutandi gratia properat. Denique hunc bene dispositum observat, continuo de templo clavibusque tradendis sermonem miscet, et hodie adhuc, si imperium excellentissimi accederet. Excepit Excellentissimus et quaerit, utrum pater Laurentius (ita r. p. superiori nomen) authoritatem habeat claves acceptandi? Subjungit hic: nulli posse esse dubium quin ita, quandoquidem archidiaconum actu esse designatum. Datum igitur D. Commendantis verbis, urbis D. Capitaneo Degler in mandatis, ut ejus opera r. p. superior clavibus potiatur; expedit ille ad professorem statim Calvinisticum, qui ab eodem claves accipiat, hic excusare se, professorem se esse, cum templo nihil habere, suae curae esse scholis invigilare et disciplinam urgere, de clavibus et templo optime scire respondere praedicantes. Itur igitur ad hunc in suburbio degentem: audit expeditorum postulatam; annuit, mittitque absque tergiversatione claves campanatore mediante. D. Commendans habita clavi laetus ad nos accurrit, horaque circiter quinta in r. p.

superioris consignat manus. Ita de quo D. Vicarius et Generalis pene desperarunt, nos spe meliore animati evicimus.

Sequenti die lecto apud nos sacro r. p: superior in comitiva nostrorum, praesentibus item popis et protopopis nonnullis, Franciscano uno et officialibus Caesareis templum rese-rat et ingreditur.

Quanta hic rerum confusio! haram potius quam templum praesens dixisses. Data deinde opera quaternis diebus ut eliminatis sordibus in formam templi redigatur. Jam templo poti-ebamur, quid tamen ausa non impudentia Calvinistica? petiit ut cultum ipsis permitteremus. Apagete repositum ipsis. Eadem die tumulo inferendus erat iudicis charus unice filiulus, sed qua pompa, solemnitate? pulsu carebant, quia campanas amiserant. Cogitur ergo lugens parens humiliare se se, ut pulsum a nobis impetrare valeat, annuitur, sed simul taxa imponitur, ut a quolibet tractu flor. rhenensem pendat. Cohorruit nonnihil taxae elevatione prius inaudita, eidemque sciscitanti responsum est, campanas jam esse catholicas.

Aliud item ausi sunt temerarii petere sedes et scamna impensis suorum facta e templo efferri et transportari; hunc in finem supplicem libellum etiam Extissimo porrexerunt, sed pro responso ad Eppum remissi sunt, a quo audire debuerunt: olim catholici hinc expulsi sedilia sua vobis relinquere, relin-quite etiam vos catholicis. Ita confundere impudentiam oportebat. — Subinde aram in sacrario antipendio, mappa, cae-terisque requisitis vestitam decenter ereximus, addidimus men-sulam pro credentia, stallum pro Eppo.

In summitate arae sequens inscriptio chronographica vi-debatur.

CaroLo IMperatore pIo IVsto
 reLIgIonIsqVe Defensore
 Stephano De SteInVILLe
 Magno regnI transILVanIae generaLI
 'SIgIsMVnDo KornIs gVbernatore
 reLIgIone InCLyto
 eLIMInatIs CaLVInI sordIbVs
 epIsCopaLIIs seDes aLbensIs

georgio MartonffI restituebatVr.
 VnI et trIno DoMIno sIt.
 gLorIa In saeCVLa.

Die 16-a februarii jam ad vesperam inclinante venit illtssimus et rdissimus dnus cum magno equitum officialium ex inclyto comitatu caterva, extra portam obviavit illi rdissimus dnus vicarius generalis cum r. p. superiore, r. pater rector, cum admodum r. dno parcho Fencsiensi, eundemque salute plurima impediverunt. Sequenti die illucescente hora circiter 8-a prodit illmus et rsimus ex curia sua pontificalibus indutus ad templum reconciliandum, cui ante portam r. p. superior linteae et stola decenter ornatus offert brevi praemissa praefatione clavim templi in pulvillo deauratam, quam acceptans illustrissimus obortis repente solationis lachrimis respondere vix poterat, gratias tamen ut potuit locumtenenti egit pro cura hic loci a saeculo et amplius animarum. Peracta reconciliatione exutisque pontificalibus concessit rdissimus ac illustrissimus extra muros, praestolaturus in demo interea magazinali, donec r. p. superior, parochus et archidiaconus cum processione sibi obviaret et in urbem solemniter induceret. Adest subinde processio tanta quae potuit et fieri debuit, deferabatur umbella quatuor officialibus caesareis succolantibus, sub hac archidiaconus, diacono et subdiacono speciosis dalmaticis micantibus. Perventum deinde ad locum ubi eppus morabatur, hic rursus pontificalibus indutus obviam r. p. superiori egreditur; atque crucifixum de more genua super tapetum substratum inflectens pientissime exosculatur. Tum noster dalmatica indutus brevi sermone eidem bene praccatus est. Excepit hanc tubarum tympanorum strepitus et sonitus, hymni item et laudes voce artificiali decantati. Ordinatur deinde processio redux, praebat longo ordine juvenus scholastica tam nostra quam trivialis, hanc sequebatur poparum et protopoparum ordo admodum numerosus (ducenti facile erant) linteis palludamentis more sui ritus variegatus. His proximus clerus latinus. Dum vero poparum verbis subiisset, episcopus unus e clero walachico lingua sua vernacula salutationem orditur raro admodum walachico exemplo, ut pote qui e memoria nihil sed ex charta di-

cere consueverunt, tandem conuenientibus omnibus popis illsmo ac rdsmo aplausum est. Inde ad jactum lapidis stetit a latere senatus et iudex, si duos exceperis totus calvinisticus, tum iudex luctu indutus hungarico idiomate salutatur eppum; respondet breviter quidem ipsis sed acute, prope templum stabat in armis caesareus, qui cum praetergredientem pontificem lunato poplite veneraret, largam omnes benedictionem adepti sunt; tandem ad aram majorem peruentum est, ubi idem illsmus intonat solemniter: Te Deum. Exceperere minorum et majorum bombardarum fragores, ac ternis vicibus repetebantur.

Addimus etiam memoria dignum, quod a sacculo et amplius primi in hac Basilica exlmus et illsmus Comes Sigismundus Kornis, provinciae gubernator, illsmus dnus baro Joannes Thoroczky communionem e manibus Episcopi acceperint cum solatio tum antistitis tum multitudinis circumfusae. Ad extremum depositis pontificalibus, solum mocetta, rochetto, biretoque in stallo conspicuus promulgat quaternos e gremio sui Cleri Canonicos; rdssimum Joannem D. Antalí ornat insuper praepositi dignitate, admodum r. dno Paulo Henter lectoris officium, admod. r. dno Borp cantoris defert, rdssimum autem dnum Martinum Demeter creat vicarium suum generalem et custodem. O. a. m. d. g. ¹⁾

Ugyanezen 1716-dik évi mártius 26-án elvették a Bethlen Gábor főiskolájának épületeit, és a sárospataki tanuló ifjuság innen is a 44 éves vendégszeretet öléből kiűzetetett. Mint-ha a protestáns vallásszabadság gyásztemetését ülte volna, gyászöltönyökben, komoly rendben, bús énekek s zokogások között búcsuzott az ifjuság tanuló helyétől, s költözött az úton is szüntelen énekelve s sirva Krakkóba, egy Fejérvártól nem messze fekvő helységbe, hol ismét csak keyés ideig tartózkodhatott, egy részök visszament Sárospatakra, a más rész Erdélyben maradván hol fogadtatott be, s miként lett sorsa? úgy hiszem elő fog adatni egyházmegyéink czélba vett történelme leírása illő rendén.

A jézsuita missio egész Erdélyhont előntötte. 1717-ből

¹⁾ A Bathtyáni könyvtárból.

közlünk egy tudósítást a missiotól, főleg azért, mert egyházmegyénk egyik nevezetesebb egyházáról szól.

Apr o g b á n y a (Abrudbánya) oppidum amplum in apice montis, via illuc ardua, angusta, lapide et rupe difficilis. Incolae oppidi Arii sectam aut perversa Calvinii dogmata sectantur. Hoc oppidum molestissimo itinere saepius invisit noster, atque ubi in domo catholica sacrum diceret, eo accesserant Haeterodoxii, ut oculos et animum curioso obtutu pacerent. Brevis dictiuncula finito sacro et conversatio affabili serietate mixta tantum profuit, ut jam plures quam decem familiae errori suo ultimum valedare sint parati. Res tota per triplicem missionem eo est deducta, ut incolae a praedicantibus se fateantur deceptos, et mandatum caesaris proxime avitum catholicorum templum longo usu arianorum profanatum orthodoxiis restituendum sit et de parcho caesarea liberalitate providendum.

A fejevári reformátusoknak a vallásos dolgokban volt többnemű sérelmeiről sereg adatot sorolhatnánk fel, de hely szükiért csupán az alábbit közöljük.

„Méltóságos supr. ref. Consistorium! nekünk Isten után kegyes dajkánk.“

Szegény ekklézsiánknak régi boldog állapotjából szintén gyászos és utolsó sorsára jutott ügyén midőn szivbeli fájdalommal nyögnénk, lettünk szivünk fájdalmával szintén kétségesek, ha izelithetjük-e még valamikor gyönyörűséges szabadságának valami kedves édességét, de ha ugyancsak a vadkan fogai érdegelnek is, bátorságosan ragaszkodunk a mi lelki vőlegényünk fogadásához: hogy megtartja a maga juhait. Ebbéli bizodalommal bátor kodunk Exctok, ngtok, mint Istentől maga háza mellé előállittatott oszlopok és dajkák, kegyes atyai minket támogató karjaihoz viszontag gyászos ekklánk keserűségeit letenni, az excellentiátok, ngtok irgalmas szemei eleibe ujonnan is terjeszteni, s annak orvoslását ohajtani. Jól jut eszébe excellentoknak, ngtoknak az, hogy minekutána régi lakhelyeinkből amoveáltattunk volt, akkor templomuaktól is megfosztattattunk, és terhes költséggel templomot akarván építeni, fundamentumát fel is vetettük, de a hatalmasok által fleges cászáraink s. ki-

rályunk diplomája ellen félben szakasztatott, s kiált is az egekre. Keservesen megvalljuk, fáj is a szívünk, hogy oláhnál, zsidónál alábbvalónak tartanak, midőn nekik templomok, synagogájok, nekünk egy csür s korcsma nevezet alatt heverő helyünk, az is nyakunkba omlani, szakadni láttatik. De e nem elég ok mortificáltatásunkra, hanem mindeneket, a miket véghez vihetnek, el nem mulatnak: ha református férfi romano catholica személyt veszen feleségül, ekklánkban copulálni, hágyermekek leszen, keresztelni meg nem engedik. Gyenge harangainkat processiojok járására kongattatják, nem nézván azt, ha vagyunk-e Istenünk tiszteletiben, elein, közepén vagy végén, eretneki titulus alatt heverő harangainkkal magokat erőszakosan tiszteltetik, eleget instáltunk in privato, de intercedált excelltok, ngtok is vacante sede, mlgos nagy praepost és glis vicarius Kastal János ur előtt, hogy ezen inconvenientiák tolláltatnának, igérte is magát extoknak ngtoknak, hogy végét szakasztja, de itten nem resolvál a szerint, ha akarunk ezek ellen resistálni káromoltatunk, eretnekeztetünk, nincs egyéb kezünkben, hanem szomorodott sziveinkből származott alázatos fohászkodásunk és Istenünk dicsőségének közülünk gyükerestől fogván való kiszaggattatása iránt való nagy rebegésünk; ugy is leszen, ha Isten ő szent felsége rajtunk nem könyörül, és extok ngtok is Isten anyaszentegyházának tett fogadása szerint mi érettünk inlocis debitis nem intercedál, Istenünk évangéliumát, a sz. sacramentumokat s egyéb ekklai szabadságokat kezünkől kiragadozván, el kell pusztulnunk. De az ur Jézus nevében instálunk extok ngtok előtt, emlékezzék meg extok ngtok Istennek tett fogadásiról, ha valaholott az ur dicsőségének székét kívántá extok ngtok manuteneálni, induljon fel extok nagtok lelke közöttünk levő Isten dicsőségének megtartása mellett, és templomunk építésének, s ellenünk erigált mortificatiok tolláltatásának találja extok ngtok maga hathatós patrociniuma szerint módját, hogy még egyszer megépülvén közöttünk az ur dicsőségének háza, s ellene is erigált scandalumok s erőszakoskodások tolláltatván, lehessen öröme szegény elszomorodott lelkeinknek. Nem a testieket kérjük extoktól ngtoktól Isten után, hanem az ur dicsőségének terjedését, ne szégyenelje extok ngtok e mellett

feltámadni, mert tudjuk bizonynyal azt, hogy a mit excelltok ngtok e mellett véghez viszen, nem változik meg az ur beszéde, hogy elfelejtkeznek az extok ngtok cselekedeteikről és fáradságos szerelmekről, melyet mutatnak az ő nevéhez, hanem ama hervadhatatlan koronának dicső voltával az extok, ngtok fejét felékesíti; mi pediglen naponként szives fohászzkodásinkban az extok ngtok életéért s Isten dicsősége mellett való fáradozásáért emlékezetet tenni el nem mulatjuk, levén a Méltos supr. ref. Consistoriumnak

alázatos méltatlan szolgálói
árva k.-fejérvári refta ekkléziának egy-
gyü tagjai.

Válasz: Valamint szivesen fájlalja a supr. Consistorium az Instans hajdan virágzó ns ekkléziának inségét és sanyargattatását, ugy consolatioját is allaborálni igyekezik. Addig pedig collectázzanak a templom számára, és renoválván elsőb a mostani fedelet, annakutánna azon fedél alatt a derekát is állítsák fel. A copulatiot és keresztelést pedig az articulus és usus szerint, ha reftus a férű, véghez viheti az egyházi szolga, és ha valami baja történnék, ujabb recursust tehetnek a supr. Consistoriumhoz, mely igyekezik manuteneálni. Hasonlóképpen a haranglábot is processiók alkalmatosságával bezárván és a köteleket is leszedvén, a harangozást semmi képpen meg ne engedjék; ha mi violéntia lenne a Consistoriumot az iránt is informálván. E supr. ref. Consit. Cibinii die 8-a Junii 1744. ¹⁾

Extradatum per

Stephanum Imre de Halmágy.
Jur. Secr. Consist.

Többszöri kérés és alázatos felterjesztés után végre a fejérvári reformátusok egy részben megvigasztaltattak b. e. Mária Therésiának ezen kegyelmes rendelete által:

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából

„Maria Theresia dei grat. etc. Illustres R. T. T. Oppidi nostri Albae-Carolinensis Inhabitorum pro eo, ut in locum antiqui ruinati et respective angusti novum et amplius sibi oratorium extruere possint, supplicantium precibus per vos demisse repraesentatis, nobisque suo modo delatis, humillimo eorundem petito benigne deferimus, id quod iisdem more solito intimabitur. Vobis in reliq. Dat. Viennae Aust. d. 5-a Apr. 1756.

Maria Theresia,

Gabr. Com. de Bethlen.

Adalbertus Somlyai.

Mely legfelsőbb kegyelmes rendeletet a kormányzék ezen alábbi comitivával küldötte le:

„Sacrae Caesareo Regiae Mattis Archiducis Austriae, ppis Tranniae etc. Dominae nstrae Clementissime Nomine.

Prudentes ac circumspecti nobis benivolis salutem et gratiae Caesareo Regiae incrementum. De 5-a superioris mensis aprilis költ és itten in exemplo accludáltatott királyi rescriptumában felséges asszonyunk kegyelmesen megengedte, hogy ktek városában residealó a refta religion levő incolák magok cultusokra oratoriumot erigálhassanak, mely kegyelmes indulum kegyelmeteknek, s kegytek által a nevezett supplicansoknak pèr praesentes intimáltatik. Sic factis altefata sua sacratissima Caes. R. mattas benigne propensa manet. E regio pptus Tranniae Gubernio Cibinii 6-a Mensis Maji anno D. 1756. ¹⁾

B. David Henter cancell.

Th. Monos secret.

A templom a község s néhány főnemesek segédkezése által 1760-ban már felszenteltetett, de annak javai és a papi jövedelem felett szünteleni versengés volt, és azokból csak is azok maradtak meg, milkhez igényt formálni vagy éppen magoknak tulajdonítani igen szembetűnő merészségnek találták a katolikusok is. A fejevári tized Báthori Gábor és Bethlen

¹⁾ Fejevári egyház levéltárából.

Gábor fejedelmek által a ref. papnak adományoztatott, I. Rákóczi György és I. Apafi fejedelmek által a fejevári ref. pap annak jogos birtokában megerősített; azonban szóalatti tizeddel, VI-ik Károly császár alatt, a róm. katolikus püspök dotáltatván, ennek bár kitüzötteen meg volt hagyva, hogy a tizednegyedét a kath. plébánusnak és ref. papnak, ezek közt egyenlőn megosztván, szolgáltatassa ki¹⁾: de biz ebből a ref. papok egy szem gabonát sem kaptak, s így csak azon földek s szőlők quartajövedelméből tengődtek, melyeket reformátusok bírtak, s egyszersmind nemesi birtok lévén, nem voltak püspöki tizedtartozás alatt.

A vidéken is, szintugy mint Fejérvártt, a templomelfoglalás, papi jövedelmek eltartóztatása és az egyházi jók eltulajdonítása gyakori lett, míg végre a kormány maga a hozzá felterjesztett sok panaszra kemény rendeletet bocsátott ki az egyházak javait elfoglalni kívánók ellen, minek bizonyításul e rendeletet közöljük:

Sacrae Caes. reg. mattis archiducis austr. ppis Tran. etc.

„Prudentes et circumspecti etc. observáltatott egy időtől fogva a hazában, sőt recens és bizonyos relatiókkal is confirmáltatott, hogy némely possessorok nem tekintvén az hazafiui egygyességre és szeretetre s hazánk törvényeire, csak magok indulatjokból, hol egy hol más praetextus alatt, a közönséges békességet turbálják más religion levő teplomoknak és ecclasticus fundusoknak erőszakos occupatiojával, sőt többeknek is elvételel fenyegetőzni hallattatnak; minthogy pedig az illetén perlekedések az haza törvényével, nevezetesen Aprob. C. part. 1. T. 1. art 7. et 8. világosan ellenkeznek és a publica tranquillitásnak megbántására veszedelmeket involválható kedvetlen consequentiákra utat nyitnak és alkalmatosságot szolgáltatnak; szükségesnek ítélte a Gubernium, mint a kinek mind az haza törvényei observáltatása, mind a közgs békességnek megtartása ex officio strictissime incumbal, azokról tempestive interposita sua auctoritate provideálni. Melyhez képest committáltatik kegyelmeteknek serio ac positive, publicáltassa mindenütt a maga

¹⁾ Róm. kath. püspökség levéltárából,

circulusában ezen commissionköt, adhortálván kit-kit, hogy aféle privata auctoritásból származott violenta occupatiokról, nevezetesen templomok és ecclesiasticus fundusok és parochiák-nak vagy erőszakkal, vagy valamely keresett praetextus alatt törvény útján kívül való elfoglalásától a modo in posterum desistáljanak. Melyre való attentio serio injungáltatik. Sic. Altefata sua mattas Cac. r. benigne propensa manet. E. r. pp. Tr. Gubernio. Cibinii d. 28. m. apr. anno 1752.

C. Joan. Haller
Guber.

B. Jos. Josinezi,
Secr. Gub. ¹⁾

És a templomfoglalások, egyházi javak eltulajdonítása, nem csupán a magyar helységek protestáns lakói között gyakoroltatott, így volt ez Szebenben, Medgyesen, Segesvárt, Beszterczén a szászok közt is, csak hogy a szászok hódolva a változott körülmények kénytelenségének, okmányok mellett engedték át a róm. katolikus papok által felkért templomokat. ²⁾

Erdélyben bár biztosabb alapon állott a protestáns vallásszabadság, mint Magyarhonban, és a Leopoldi hitlevélre letett esküt sem lehetett egy könnyen semminek tartani, mégis szinte ugyanazon intézmények tétettek Erdélyben is a protestáns vallásszabadság ellen, mint Magyarhonban, jelesen: azon 1731-ben april 6-án kelt rendelet, miszerint vegyes házasságok csak kath. papok előtt köthetnek, Erdélyre is alkalmaztatott, minek következtében egyelőre szóbeli, utóbb írásbeli ígéretet kellett tenni a protestáns házasságoknak, hogy mindkét nemű gyermekeiket a kath. vallásban kereszteltetik s neveltetik; és hozzá kezdtek a térítés minden neméhez; hivatalhoz könnyebben jutott a kath. egyén, még annál könnyebben, ki protestánsnak születvén, katolikus hitre tért; sőt történt, hogy felségsértési bűnügyi vád alatt állók ajánlatot kaptak, ha protestánsok voltak, magokat a vallás elhagyásával megváltani.

¹⁾ Fejérvári egyház levéltárából.

²⁾ Archiv d. Vereines für Sieb. Landeskunde. Neue Folge. I. B. II. Heft. Urkunden über die Abtretung von Kirchen in Hermannstadt, Mediasch, Schesburg, Bistritz für den r. kath. Gottesdienst.

Valóban a csudával határos, hogy ennyi nyomás és ily tértetés mellett a protestáns vallás Erdélyben el nem enyészett. A hívek apadása nem oly annyira, de az egyházak elszegényülése szembetűnően megtetszett egyházmegyénkben, és az I. Apafi halálától kilenczven évek alatt lefolyt korszak végén, már csupán Fejérvártt, Alvinczen, Borberekben, Csórán, Magy.-Igenben, Sárdon, Boros-Bocsárdon, Vajadson, Krakkóban, Benedeken, Maros-Sz.-Imrén, Tövisen, Diódon, Abrudbányán, Zalatnán és Vingárdon maradtak fenn egyházközségeink, s ezen helyeken is csak elkeseredve és nyomoru szegénységben tengődtek a lelkészek; míg 1780-ban József császár átvevén az osztrák birodalom és azzal Magyar- és Erdélyhon kormányát, jobb idők hajnala derült.

József nem koronáztatta meg magát, s rendeletek által kormányzott, de császári nyilatkozványában biztosította Magyar- és Erdélyhont, hogy mindkét ország jogát, szabadságát sértetlenül hagyandja, védi. A vallásügyben 1781-ben octob. 20-án kiadta a türelmi parancsot, e parancs ugyan már csak azért is, mert a türelem elvéből indult ki, nem szüntetett meg minden vallássértést, s nem szabadította fel a protestáns vallást a bécsi és linczi békekötések szellemében teljes jog gyakorolhatásra, sőt hat héti oktatás alá rendelvén azokat, kik katólikusok lévén protestáns vallásra kívánnak lépni, és császári nyilatkozványában uralkodó vallásnak nevezvén a kath. vallást, némi előnyt nyújtott annak, mégis nevezetes enyhülést szerzett a protest. vallásügyben. E felett, midőn öszves birodalmában levő hatszázhuszonnégy kolostort eltörült, azokban volt húsz-ezer szerzetest henyéllkedő helyzetükből kizavart, biztos előjélül lehetett venni, hogy erős kéz ragadta a kormánygyeplőt magához, és szabad eszméssel s felekezetiességi előítélet nélkül fog kormányozni. A protestáns hitnek nem is volt egyébre szüksége, mint arra, hogy a lélekvásárlás megszüntetessék, joga, java törvénytelen invasiok ellen biztosítottassék, vallás és hit felett béke áldása lebegjen; a hit erős volt mindig, hogy ily körülmények közt megnevekedendik, megerősödendik, s állani fog idők végéig a protestáns anyaszentegyház.

József császár uralmának csak három rövid éve alatt szembetűnően szaporodtak egyházközségeink, nevedektek azoknak szent célra szánt javaik, épültek, virágoztak iskoláink és minden vallásos intézményeink, azonban alig volt annyi ideje az egyházmegyének, hogy vallásos intézeteinek új virághajtásait örömezzel ápolja, ismét vihar tornyosult felibe, hogy szinte szinte végképp semmivé tegye. Fájdalmasan összeszorul a sziv ily gyakori izben megújult szerencsétlenség és romlás emlékeire, s akaratlanul jön azon kérdés ajkainkra: hol fekszik a baj? a ref. egyház intézményeiben-e vagy a magyar nemzet jellemében, hogy e honra időnként nehezedett bús események és romlások mindig tőlünk vettek legfájóbb, legbúsásabb áldozatokat?

Hora és Kloska 1784-ben történt pórlázadása az egyházmegyei magyar nemességet, az annak keblében újból virágzásnak indult egyházakat, szinte szinte kipusztította, falvait kirabolta, néptelenekké tette.

Több történészek azt állítják, hogy az oláh nép lázadásának a József császár 1784-ben aug. 16-án kiadott azon rendelete, hogy a nép összeirattassék, házai számokkal megjegyeztessenek, lett volna oka; annyi igaz, hogy ezen császári rendeletet a magyar nemesség, ha kiváltságaival nem is, de eddigi szabad alkotmányával egybeütközőnek nézte, s úgy tekintette, mint előjelét a hadügy olyképpen szabályozása akaratának, mely az osztrák örökös tartományokban életbe volt lépítve. Látszik e rendelet elleni idegenkedés a magyarhoni megyék akkori körleveleiből, melyekben ősi törvényeik s nemzeti jogaik védelmére hívják fel egymást, és látszik a császárhoz magához felterjesztett feliratokból; mikkel ellenkezőleg az oláh nép, mely Erdélyben azt kívánta, hogy a székelyekhez hasonló módon határőrvidéki ezredé alakíttassék s ez által földes urai önkényétől felszabadíttassék, ezen összeírási parancsot úgy tekintette, mint elközelgetett megváltatása jelszavát; de mint valamennyi néplázadás a világ eseményeiben nem az azt közvetlenül megelőzőt okokból s körülményekből keletkezett, hanem legtöbbször a társadalmi viszonyok és polgári jogszerkezet hibás alkotásából, úgy itt is a népösszeírást parancsoló rendelet legfeljebb csak siettette; de nem okozta az oláh nép lázadását.

Erdély akkori társadalmi állásában csupán három nemzet birt polgári joggal, minden mások s így a számra mindenik nemzetnél nagyobb oláh nemzet is meg volt fosztva attól, s ha voltak is kevesek köztök, kik nemesi kiváltsággal s szabad birtokkal bírtak, azok is jobbadán felolvadva egyik vagy másik polgárilag jogos nemzet kebelében szintugy szégyenelték s megtagadták nemzetiségöket; e felett vallása: a görög nemegyesült vallás csak türt vallás volt, sőt a kormány sem volt irántok méltányos, a midőn Mária Theresia alatt a római egyházzal való egyesülésre kényszerítették, s a törvényhozásban némi lealázástól nem kiméltettek; mely polgári és leki nyomasztó helyzetökben, izgatók minden időben elegen lévén, azoknak könnyű volt most köztök közhiedelemmé tenni, hogy a császár jobbagyi terhök nehezétől, és politikai jogtalanságoktól jó szívvvel meg kívánná szabadítani, s ezt illetőleg többszöri rendeletet is küldött, de a magyar nemesség nem engedi a császár rendeleteit teljesedésbe vétetni.

1784 nyarán észrevehető volt már az elégületlenség, a megyei tisztekkel és a földes urakkal szemben tanusított engedetlenség, kiknek panaszokra, ha büntetettek, a büntetés minde-nike nagyobb elkeseredést s a kitörésre hamarábbi okot szolgáltatott.

Karp határőri alezredesnél Hátszegen, a hadi kormánynál Fejérvártt, húsz-harmincz falvak lakosai iratták magokat katonákká, és az összeíráson mihelyt átestek, úgy tekintették magokat, mint kik minden adófizetés és földesuri szolgálat kötelezettségeitől fel vannak mentve. Egy Szálisz nevű elcsapott őrnagy volt köztök a legnagyobb izgató, de ő is a féktelen s rablásra kész nép vezérévé vállalkozni nem volt elég vakmerő. Azonban Hora és Kloska, a topánfalvi fiskális jószágban volt korecsmai haszonbérő és fiskális jobbagyok közt felmerült egyenetlenségben, mint az otti oláh néptől Bécsbe küldött megbizottak haza érkezvén, élére állottak a magokat Fejérvártt katonaságra ajánlottaknak, s nyíltan beszélve, hogy a császártól parancsot vettek a magyar nemesség kiirtására, sőt ebbéli megbizátásokról egy cifra, hamis oklevelet, Hora egy aranynak kiadott rézlánczot, s a császár képeire bélyegzett emlékpénzt

mutatván, kicsinybe került a már felizgatott, tudatlan s rablás- és vérvágygyal teljes néppel elhithetni, hogy a császár a nemesség elleni felkelést megparancsolta, és a fejevári parancsnokságnak meghagyatott, hogy őket fegyverrel ellássa.

Egyházmegyénkben nov. 6-án virradólag Abrudbánya fellett a Verespatak felőli hegyet mintegy 6000-ből álló lázongó csoport szállta meg. A megrémült város elejökbe küld, mindent ígérve, csak a várost ne dulják fel; de feleletül azt nyeri, hogy a magyaroknak mind el kell pusztulniok. Erre nyolczóra tájban, irtózatossal: „megöljük egy lábíg a magyarokat“ a városba rohantak, éktelen sírás, jajgatás és lövöldözés között egész éjszakáig raboltak, dultak, pusztítottak; azt mit el nem vihettek, szétrombolták, haszonvehetlenné tették, megsemmisítették; az épületek vas részeit kifeszgették, magokkal vitték. A szent helyeknek sem kedveztek. A reformáltak templomában az orgonát, templomi ékességeket szétrombolták, az összehalmozott temérdek kincseket elvitték, és kiket a templomban találtak, bottal verték agyon, vallásos eltemtetésüket sem engedvén meg.

Ekként a magyaroknak világi javait elpusztítván, lelki ismeretükhez nyultak; másnap ugyanis, Verespatak feldulása után, hol a másik főnök Kloska vezénylett, újból Abrudbányára jöven, a városban nyilván kikiáltották, hogy ki az Istentől és császártól vett parancs szerint az oláh vallásra nem áll, oláh köntösbe nem öltözik, ajtaja előtt akasztják fel, vagy nyársba huzzák. E fenyegetések után nemcsak a reformáltakat és unitáriusokat, de a katolikusokat is átállásra kényszerítették, minek következtében a magyarság, ifjak mint öregek, mindkét városban, biztossági levélkék váltásával, oláh vallásra állván, paraszt ruhába öltözött. A fennebbi módon ó-hitre kereszteltettek: katolikus 65, reformált 468, lutheránus 41, unitárius 548. November 9-én a lázadók az abrudbányai hevéthitüek egyháza tetejére és ajtajára oláh keresztet tettek.¹⁾

A zarándi, hunyadi- és alsó-fejérmegyei hatóságok katonai erőt kértek az oláh lázadás ellen a kormánytól, de a kor-

¹⁾ A Hora lázadás története. Id. gr. Teleki Dom. 22. 23. 24. l.

mányzó b. Brückenthal és főhadi parancsnok altábornagy Preisz, egymástól csak is negyven lépésnyire lakván, a felett, a mit személyesen egy óra alatt el tudtak volna igazítani, négy napon keresztül leveleztek, míg végre csakugyan megállapodtak abban, hogy küldjenek ugyan némi katonaságot, de a katonaság újabb parancs vételéig csak néző szerepet vigyen, s a felázadtakat csak jelenléte s intései által csillapítsa. Szálisz a a főbujtató, a katonaság kiküldése után jó rakás pénzzel, azon ürügy alatt hogy fegyvert vásárol, megszökött, de a felázadt nép úgy tekintette a katonaságnak csendes magaviseletét, mint igazoló jelét annak, hogy a császár valóban ki akarja általok a nemességet irtatni, mire még nagyobb dühvel gyilkolt és pusztított.

Több megyék levéltáraiba vetettünk buvárkodó pillantásokat, és több jegyzeteket olvastunk a véghezvitt kegyetlenkedésekről, és sokat szeretnénk közzé is tenni, azonban hely szűke miatt csupán Hunyadmegyének a magyarhoni országgyűlésre 1790-ben szent Iván hava 2-án tett felterjesztéséből idézünk néhány sort.

„Az oláh lázadás (a felirat szavai) öreg apáinkat kikercsett mesterséges halállal megölte, apró csecsszopó gyermekeinket vasvilláról vasvillára hányta, a mig ezer lyukakra keresztül szurdalva meghaltak, öreg asszonyainkat oly csufos halállal ölte meg sok helyeken, hogy a tisztelet leirni nem engedi, és a mely fertelmes cselekedeteket nemcsak hogy leirni nem lehet de még csak mikor eszünkbe jut is, az utálatossággal egybekötöttet borzalom egészen elfog; jobb forma és ifjabb asszonyainkat, ártatlan szűz leányainkat, minekutánna megfertőztették és az oláh vallásra feleskették, feleségül vették; valóban oly iszonyu dolgokat tettek, miket a historiákban nem lehet olvasni, hogy pogány vagy tatár Béla idejében is tett volna, nevezetesen: midőn a zürzavarban némely leányokat megsértettek, s' látván, hogy azok sebesek levén, feleségeikül nem vehetik, fajtalan indulatjokat rajtok kitöltvén elevenen temették el. Réá mentek templomainkra és azokban képeinket, oltárainkat egybevagdalták, az oltáriszentséget a földre hányták, lábaikkal tapodták; mindkét religion levő poharakat, beléga-

zolva, megfertőztették, ezt mondván: ez a magyarok Úrvacsorája; a kriptákat felszaggatták, a koporsókat egyberontották, a holttesteket egybevagdalták, és a holtaknak sem lehetett a magok hamvában nyugodni. És mindezt nem ellenség, hanem egy hazabeli nép kegyetlensége tette, holott a belső bátorság fenntartására több mint három ezred katona volt az országban fegyverben.“

-A kegyetlenségnek és fellázadt nép azon tévutra vitt ámíttatásának, hogy Hora egy dák királyságot állít, csakugyan véget vetett Fábri altábornagy, ki Preisz helyébe küldetett. A lázadók ellen küldött székelyek Kray alezredes vezérlete alatt, a zavargást lecsendesítették, s Horát két alvezérével befogták. Hora a szelid vallatáskor semmit sem vallott, és általában a császár eleibe kívánta magát vitetni, Krisán alvezére a börtönben megfojtotta magát. Hora és Kloska 1785-ben február 29-én Fejérvárt láboktól kezdve kerékben törettek össze.

Az ítélet végrehajtásáról a hunyadmegyei feliratban ez olvasható: Horának ez volt sententiája: hogy alólról kezdve kerékkel megtörettessék, még is az első ütés után (addig halálát éppen nem hívén), midőn szólani és talán cselekedeteit elő akarta hozni, azonnal a katonatiszt a hohérral mejjben úgy megüttette, hogy többet nem szólhatott. Midőn azt az ottan lévő nemes megye tisztje a katonatisztnek szemére hányta volna, hogy a törvény végzése ellen cselekedett, azért a commissio által hivatalából letéttetett, és érdemes emberek nehezen nyerhették meg, hogy elébbeni hivatalát folytathassa; ugyanott a megye így ír: érdemes Főispányunk b. Bornemisza János, a ki nem egy versben ezen veszedelmet a fő igazgató tanácsnak előre megjelentette, és a veszedelem után is sebeinket orvosolni kívánta, hivatalából kitéttetett, és helyébe egy olyan rendeltetett vármegyénk administratorává, a ki törvényesen soha legalábbbvaló tisztnek is vármegyénkbe nem tétethetett volna. Komendérozó Preisz ugyan hivatalából kitéttetett, de mivel a győzedelmes katonák keresztet szoktak kapni, azért hogy az oláhokat katonáknak conscribálta, és azok a magyarokat leölték, szt. Erzsébet rendét egyéb más nagy pensioval kápta. Fő strá-

zsamester Karp a obesteri fizetést huzta, a fejevári commendantans, hogy szemünk előtt ne legyen, szép fizetését másutt veszi.“

Nem kutatjuk, hogy a magyarok kiirtására irányzott düh, melynek mintegy négyezer emberélet csett áldozatul, mindjárt elején miért nem nyomtatott el, mit a kormányzó és katonaság csak kis erélylyel s jó akarattal elnyomhattak volna, mi a dolgot, a hitelességért, némileg hivatalos okmánynyal tanusitva adjuk.

A fellázadt nép féktelen kiesapongásinak egyházmegeyénk levén egyik színhelye, ennek egyházai szinte-szinte semmivé tétettek, s éppen csudával határos, hogy fennmaradásokkal ismét bebizonyulhatott Idvezítőnk azon ígérete, a pokol kapui az evangyeliumi intézetek szellemén nem vehetnek diadalt, jelenleg pedig azoknak testi életeken sem győzedelmeskedhettek.

Két lelkész jegyzeteit birjuk az egyházak káráról:

1-ör Malom János borbereki lelkész 1785-ben 4-dik januariusban, miután 60 sorszám alatt lejegyezte saját kárait, feljegyzi, hogy 1784-ben 6, 7, 8, 9, 10 és 11 novemberben mily károkot tett az oláh nép a templomban és körülötte, a parochialis háznál, mely úrasztali edények, abroszok és szószék takarók raboltattak el az egyház ládájából.

2-ör Miklósi Simon benedeki lelkész jegyzetében 1785. 17. januáriusról olvassuk:

„In anno 1784. d. 25. octob. Az oláhoknak irruptiojától való félelem kényszerítvén adtuk által ezen ekklának úrvacsorának kiszolgáltatására adatott eszközeit, pro fideli conservacione, tek. nenz. Váradí Inczédi Péter úrnak ily renddel:

„Egy ezüst aranyos, virágos, tornyos, fedeles pohárt; egy aranyos sima ezüst tángyért, egy szkofiumos selyemmel varrott abroszt, egy reczés abroszt, két szkofiumos keszkenőt, éneklőszékre való koczkás különb-különbféle színü materiát, egy nagy keszkenőt, kékfejtővel és fehér czérnával varrottat; melyeket egy kékes fejtővel szőtt gyapott kendőbe bévarrván, pecsét alatt adtunk által ő Kgynek.

„Leccsendesedvén a Horák, azokat ő Kgyne absque omni defectu az ekklának restitúálta; hanem felégettett a templom, parochiánk és a mester háza, mi most is tető nélkül való házban lakunk. A vener. tractusban pedig a más ekklák még több

károkat is szenvedtek. Alvinczen, Borberekén, Sárdon, M.-Igenben, Krakkón, B.-Bocsárdon, Gáldon, Szt.-Imrén, Diódváron, Tövisen, Zalathnán, Abrudbányán mind nagy pusztulások voltak, az ekkláknak mindeneket elégették, leveles ládáik és úrvacsorájához való eszközeik is veszttek.“

1784-ben, mint röviden lejegyeztük, a fejevári egyházmegyének újból érezhető pusztulása volt; és ha a birtok szentségéről kelt császári rendelkezések, az egyházi előjáróság erélyes tevékenysége, buzditása és segélynyújtása életre üditett is néhány egyházat, úgy hogy több templomok és iskolák diszló alakban újra épültek a még most is szív-örömmel olvasható üdvös intézkedésekre, az életben maradt itt lakó s távol pusztitástól ment helyeken levő buzgó hiveknek kész áldozattal tett segélynyújtásokra, de a jobb birtokosokból kinéptelenült vesztesség mindenik egyházunkon sokáig megtetszett; megtetszett Lipót király alatt, és megtetszett első Ferencz uralma első pestendeiben is.

(Vége a jövő évben.)

Károlyfehérvártt, 1865, januárhó 1-jén.

Elekes Károly.

Az erdélyi
reform. anyaszentegyház
világi és lelkeszi
f ő h i v a t a l n o k a i.

Generalis Curatorok:

- B. Kemény Ferencz ú r ő excellentiája, a Leopold-rend közép-keresztes vitéze, az erdélyi Karok és Rendek volt elnöke, és volt erdélyi udvari korlátnok.
- Gr. Mikó Imre ú r ő excellentiája, az erdélyi kincstár s közelebb az erdélyi ideiglenes főkörmányszék volt elnöke.
- Mélt. Szacsvai Zsigmond ú r, nyugalmazott udvari és jelenleg főkörmányszéki tanácsos.
- Gr. Bethlen Gábor ú r, erdélyi ideiglenes főkörmányszéki tanácsos, — és a

P ü s p ö k.

Lelkeszi főhivatalnokok:

Főtiszteletű Z. Bodola Sámuel püspök és királyi tanácsos, az erdélyi ref. papnövelde felügyelője.

Közfőjegyző: n. t. Nagy Péter, kolozsvári első pap.

Közügyigazgató: nincs. _____

Főegyházi titoknok: t. Olasz Károly.

Pénztárnok: t. Bányai Vitális.

Ügyvéd: t. Csulak Dániel.

I. V.-Hunyadi és Zarándi egyesült egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 26 anya- és 83 leányegyház van.

A lelkek száma összesen 5681, t. sz. 461.

Főgondnokok: Mlgs Barcsay László.

Gr. Toldalagi Victor.

Gr. Kún Kocsárd.

Algondnokok: T. Bágya Károly.

T. Bálint Sámuel.

T. Fekete Károly.

T. Balog Sándor.

Esperes: T. Jakab Beniámin, hátszegi lelkész,
hol postaállomás is van.

R. jegyző: T. Baló Béniámin, dévai lelkész.

Közügyigazgató: T. Benkő György, lozsádi lelkész.

Egyházak.

1. *Déva*, l. sz. 500. l. Baló Béniámin, t. sz. 18. t.
Szász József.
l. e. M.-Némethi, l. sz. 7.
2. *Alpestes*, l. sz. 346. l. Szász András, t. sz. 18. t.
Jánosi József.
l. e. Felpestes, l. sz. 8. K.-Almás, l. sz. 6. Cs.-Keresztur,
l. sz. 24. N.-Barcsa, l. sz. 8. K.-Barcsa, l. sz. 10.
3. *Lozsád*, l. sz. 799. l. Benkő György, t. sz. 45. t.
Szilágyi József.
l. e. Piski, l. sz. 7. Martinesd, l. sz. 3. N.-Toti, l. sz. 6.
K.-Toti hallgatók nélkül.
4. *V.-Hunyad*, l. sz. 117. l. Gáál Sámuel, t. sz. 11.
tanít a lelkész.
l. e. Telek, l. sz. 5. Kaszabánya, l. sz. 3. Cserna, Csolná-
kos és Bujtúr hallgatók nélkül.

5. *Rákosd*, l. sz. 489. l. Kontza József, t. sz. 31. t. Szijj Elek.
l. e. Boos, l. sz. 13. Zalasd, l. sz. 3.
6. *Hosdát*, l. sz. 287. l. Sármási Áron, t. sz. 15. t. Bán Lajos.
l. e. Nádasd, l. sz. 17. Zejkfalva, l. sz. 7.
7. *Hátszeg*, l. sz. 88. l. Jakab Bénéiamin, t. sz. 38. t. Papp József.
l. e. Nalázt, l. sz. 5. N.-Vád, l. sz. 1. Réa, l. sz. 3. Totesd, l. sz. 6. Paklisa, l. sz. 6. Untsukfalva, l. sz. 1. Szentpéterfalva, l. sz. 2. A.-Farkadin, l. sz. 2. F.-Farkadin, l. sz. 4. Tustya, l. sz. 10. N.-Csula, l. sz. 5. Alsó-Szilvás, l. sz. 3. F.-Szilvás, hallgatók nélkül.
8. *N.-Pestény*, l. sz. 90. l. Balog József, t. sz. 15. t. Szekeres János.
l. e. Demsus, l. sz. 26. Brázova, l. sz. 8. N.-Osztro, l. sz. 5. Várhely, l. sz. 17. Zejkány, l. sz. 7.
9. *N.-Klopótiva*, l. sz. 48. l. nincs, beszolgál a n.-pestényi lelk. l. e. Malomviz, l. sz. 13. Kernyesd, l. sz. 3.
10. *O.-Boldogfalva*, l. sz. 29. l. Fábri József, iskola nincs.
11. *Fejérviz*, l. sz. 21. rendes lelkész nincs, beszolgál az o.-boldogfalvi lelkész.
l. e. Matzesd, l. sz. 12. Bajesd, l. sz. 1. Rusor, l. sz. 2. F.-Szálláspataká, l. sz. 12. Csopea, l. sz. 1.
12. *Borbátviz*, l. sz. 70. l. nincs, beszolgál az o.-boldogfalvi lelkész, t. sz. 15. t. Bököcs Ádám.
l. e. Puj, l. sz. 38. Galacz, l. sz. 8. Serél, l. sz. 13. Báár, l. sz. 9. Ponor, l. sz. 1. Mező-Livadia, l. sz. 2. Petrosz, l. sz. 1. Vulkán, l. sz. 3.
13. *O.-Brettye*, l. sz. 21. l. Kovács László, t. nincs.
l. e. M.-Brettye, l. sz. 9. Rus, l. sz. 6. Baczalár, l. sz. 4.
14. *Kitid*, l. sz. 53. l. nincs, beszolgál az o.-brettyei lelkész.
l. e. Szt.-György-Válya, l. sz. 12. Sz.-György hallgatók nélkül.
15. *Bácsi*, l. sz. 200. l. Varga Károly, t. sz. 16. t. a lelk. l. e. Batiz, l. sz. 8.
16. *Tordos*, l. sz. 150. l. Nagy Tamás, t. sz. 12. t. Vén Mihály.

17. *Algyógy*, l. sz. 63. l. Dáné Mózsés, t. sz. 20. tanító
nincs, de tanít a lelkész.
l. e. Gyalmár, l. sz. 3. Benczencz, l. sz. 18. Bokaj, l. sz. 17.
18. *N.-Rápolc*, l. sz. 201. l. Péter Albert, t. sz. 12. t.
Radó Mózsés.
l. e. Arany, l. sz. 34. Dedáts, l. sz. 2. Gyertyános, l. sz. 2.
Bábolna, l. sz. 3. Folt, hallgatók nélkül.
19. *Kéménd*, l. sz. 52. l. Sándor József, t. sz. 4. kiket a
lelkész tanít.
20. *Haró*, l. sz. 236. l. Varo Márton, t. sz. 25. t. Hor-
váth Károly.
l. e. Berekszó, l. sz. 26.
21. *M.-Solymos*, l. sz. 41. l. Bogdán Mózsés, t. sz. 2.
tanít a lelkész.
l. e. Kecskedágya, l. sz. 7. Szuliget, l. sz. 2.
22. *M.-Illye*, l. sz. 57. l. Szabó Mózsés.
l. e. Maros-Brettye, l. sz. 5. Branyicska, l. sz. 4. Les-
nyek, l. sz. 2. Lapusnyak, l. sz. 7. Dobra, l. sz. 6.
Abucsa, l. sz. 11. Guraszáda, l. sz. 8. Zám, l. sz. 2.
23. *Brád*, l. sz. 136. l. Zakariás Dániel, t. sz. 54. t.
Vilmos Sándor, ki egyszersmind orgonista és ének-
vezető is.
l. e. Ribicze, l. sz. 4
24. *Körösbánya*, l. sz. 152. l. Szegedi Miklós, t. sz. 26.
kiket a lelkész tanít.
l. e. Lunka, l. sz. 6. A.-Vácza, l. sz. 8. N.-Halmágy,
l. sz. 34. K.-Halmágy, l. sz. 7. Ácsoya, l. sz. 2. To-
mesd, l. sz. 1. Csutsa, l. sz. 2.
25. *Kristsor*, l. sz. 40. l. nincs. beszolgál a brádi lelkész.
26. *Szászváros*, közvetlen püspöki felügyelet alatt van, l. sz.
776. l. Papp István és Dáné István; fi t. sz. 53.
leány t. sz. 32. özvesen 85. Fiu t. Vityálos József,
leány tanító és énekvezető Borsos József.

II. K.-Fehérvári egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 11 anya- és 14 leányegyház van, lelkek száma összesen 3216. t. sz. 270.

Főgondnok: ifj. b. Kemény István.

Esperes: Elekes Károly, k.-fehérvári lelkész.

Jegyző: Elekes György, m.-igeni lelkész.

Közügyigazgató: Takács József, vingárdi lelkész.

Egyházak.

1. *Károlyfehérvár*, l. sz. 784. l. Elekes Károly, t. sz. 51.
t. Balogh Ferencz.
l. e. Marospart, l. sz. 18. Sárd, l. sz. 32. Borbánd, l. sz. 10.
2. *Alvincz*, l. sz. 276. l. Péterfi László, t. sz. 30. t.
Málnási Károly.
l. e. Csóra, l. sz. 20.
3. *Borberek*, l. sz. 114. l. Tankó József, t. sz. 10. a
lelkész tanít.
4. *Magyar-Igen*, l. sz. 324. l. Elekes György, t. sz. 26.
t. Török Ferencz.
l. e. Boros-Bocsárd, l. sz. 3. Czelna, l. sz. 25.
5. *Krakkó*, l. sz. 40. l. Bodor Lőrincz, t. sz. 2. a lelk. t.
l. e. Alsó-Gáld, l. sz. 17.
6. *Benedek*, l. sz. 20. l. Farkas András, t. sz. 2. a lelk. t.
7. *Vajasd*, l. sz. 386. l. Tókos Sándor, t. sz. 40. t.
Molnár Lajos.
l. e. Maros-Szt.-Imre, l. sz. 16.
8. *Tövis*, l. sz. 330. l. Gruzda Domokos, t. sz. 24. t.
Székely László.
l. e. Diód, l. sz. 57.

9. *Zalathna*, l. sz. 298. l. Hadnagy Péter, t. sz. 28. a
lelkész tanít.
10. *Abrudbánya*, l. sz. 360. l. Baša István, t. sz. 34. t.
Csekme József.
l. e. Verespatak, l. sz. 34.
11. *Vingárd*, l. sz. 72. l. Takács József, t. sz. 23. t.
Péter József.
l. e. Berve, l. sz. 8. Henningfalva. l. sz. 4. Drassó, l. sz. 3.
Girbó, l. sz. 5.

III. N.-Enyedi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 32 anya- és 42 leányegyház van, lelkek száma 20,441. t. sz. 1728.

Főgondnokok: Mélt. id. Ugron István.
Mélt. ifj. b. Kemény István.
Mélt. Tisza László.

Algondnokok: M. Szilágyi Pál.
T. Gálfi István.
M. ifj. gr. Toroczkai Miklós.
M. b. Kemény Gejza.

Esperes: T. Basa Mihály, harasztosi lelkész, kihez legközelebbi posta Felvincz.

Jegyző: T. Miklós Miklós, ó-tördai lelkész.

Közügyigazgató: T. Hegedüs Lajos, gerendi lelkész.

Egyházak.

1. *Kercsed*, l. sz. 673. l. Muzsnai Pál, t. sz. 53. t.
Horváth Sámuel.
2. *Bágyon*, l. sz. 183. l. Darkó József, t. sz. 11. t.
Bányai József.
l. e. Aranyos-Rákos, l. sz. 23. Kövend, l. sz. 7. Vár-
falva, l. sz. 15.
3. *Sz.-Mihályfalva*, l. sz. 470. l. id. Sándor János, t. sz. 35.
t. Szabó Ádám.
l. e. Mészkö, l. sz. 2. Sinfalva, l. sz. 4.

4. *Ar.-Polyán*, l. sz. 465. l. Salamon István, t. sz. 38.
t. Mátyás Mihály.
5. *Sz.-Kocsárd*, l. sz. 720. l. Sükösd Ferencz, t. sz. 65.
t. Keresztes Lajos.
l. e. Vajdaszeg, l. sz. 5.
6. *Sz.-Földvár*, l. sz. 65. l. Orbán Mihály, t. sz. 7.
7. *Felvincz*, l. sz. 990. l. Tóth Móses, t. sz. 102. fi t.
Kónya Balázs; leány t. Makkai Márton.
l. e. Veresmart, l. sz. 20. Cseszve, l. sz. 30. Miklós-
laka, l. sz. 1.
8. *Harasztos*, l. sz. 890. l. Basa Mihály, t. sz. 75. t.
Székely Elek.
9. *Új-Torda*, l. sz. 1915. l. Kálai Sándor, nyug. l. id.
Szabó Ferencz; t. sz. 170. fi t. Csákány Károly,
leány t. Fekete János.
10. *Ó-Torda*, l. sz. 2386. l. Miklós Miklós, s. l. és t.
Dózsa József, t. sz. 215. fi t. Molnár Márton,
leány t. Mezei András és özv. Pap Jánosné.
l. e. Szind, l. sz. 4.
11. *Túr*, l. sz. 207. l. Kocsis Dénes, t. sz. 13. tanit a lelk.
l. e. Komjászeg, l. sz. 1. Bányabükk, l. sz. 7. Mikes, l. sz. 4.
12. *M.-N.-Csán*, l. sz. 140. l. Székely Ferencz, t. sz. 14.
tanit a lelkész.
l. e. Felső-Detrehem, l. sz. 25. Alsó-Detrehem, l. sz. 23.
M.-Kook, l. sz. 30.
13. *Ar.-Gyéres*, l. sz. 557. l. Zatureczki Károly, t. sz. 48.
t. Vincze István.
l. e. Ar.-Gy.-Sz.-Király, l. sz. 30.
14. *Egerbegy*, l. sz. 1312. l. Barabás József, t. sz. 120.
fi t. Székely Dániel és Menasági Ferencz,
leány t. Szabó Pál.
15. *Gerend-Keresztúr*, l. sz. 425. l. Gergelyfi György,
t. sz. 40. t. Kölönte Lajos.
16. *Gerend*, l. sz. 665. l. Hegedüs Lajos, t. sz. 43. t.
Kali János.
l. e. Soos-Szent-Márton, l. sz. 5. Hadrév, l. sz. 62.
Ar-Lóna, l. sz. 8.

17. *M.-Décse*, l. sz. 322. l. Vásárhelyi Mihály, t. sz. 38.
t. Varga József.
l. e. Inakfalva, l. sz. 5.
18. *Miriszló*; l. sz. 400. l. ifj. Sándor János, t. sz. 42.
t. Fodor István.
l. e. Oláh-Lapád, l. sz. 60.
19. *Fel-Enyed*, l. sz. 292. l. Sándor József, t. sz. 25.
t. Mihályfalvi Károly.
l. e. Toroczkó-Szent-György, l. sz. 111. t. sz. 14. t.
Andrád Ferencz. Toroczkó, l. sz. 10.
20. *M.-Kapud*, l. sz. 152. l. Bekő Móses, t. sz. 14.
tanít a lelkész.
21. *Lörinczréve*, l. sz. 205. l. Benedek Dénes, t. sz. 23.
t. Benedek Gyula.
l. e. Beld, l. sz. 30. Megykerék, l. sz. 3. Gorbó, l. sz. 12.
22. *Szász-Ujfalu*, l. sz. 160. Benedek Keresztély, t. sz. 8.
t. Benedek Ferencz.
l. e. M.-Szentkirály, l. sz. 169. t. sz. 8. Tompaháza, l. sz. 12.
23. *Csombord*, l. sz. 214. l. Téglás István, t. sz. 22.
t. Molnár Ferencz.
l. e. M.-Bagó, l. sz. 23.
24. *Gombás*, l. sz. 188. l. Bartha Tamás, t. sz. 17.
t. Bartha Demeter.
l. e. Apahida, l. sz. 3.
25. *M.-Ujvár*, l. sz. 745. l. Sebestyén Áron, t. sz. 55.
t. Pethő Antal.
l. e. Csongva, l. sz. 20. O-Szilvás, l. sz. 7. Felső-
Ujvár, l. sz. 18.
26. *N.-Lak*, l. sz. 285. l. Lakatos István, t. sz. 26.
t. Orbán István.
l. e. Káptalan, l. sz. 16. Ispánlaka, l. sz. 10.
27. *Csúcs*, l. sz. 128. l. Vajna Áron, t. sz. 18. tanít a lelk.
l. e. M.-Koppánd, l. sz. 122. t. sz. 10. t. Szilágyi Gyula.
M.-Gezse, l. sz. 76.
28. *Csekelaka*, l. sz. 421. l. Bartha Elek, t. sz. 29. t.
Balog Károly.

29. *Istvánháza*, l. sz. 420. l. Nagy Domokos, t. sz. 40.
t. Lovász András.
l. e. Czintos, l. sz. 37. O-Péterlaka, l. sz. 3. Sz.-Jakab, l. sz. 3.
30. *M.-Bükksös*, l. sz. 610. l. Moréh Károly, t. sz. 45.
t. Molnár Sámuel.
l. e. Lándor, l. sz. 11.
31. *Ozd*, l. sz. 620. l. Szász József, t. sz. 45. t. Benedek Tivadar.
32. *Nagy-Enyed*, közvetlen püspöki felügyelet alatt van, l. sz. 2310. l. Incze János, s. l. Baló Sándor, tanulók száma a leányiskolában 98. l. t. Málnási József, s. t. Málnási Lajos. A fi gyermekek a helybeli főtanodában tanulnak.

IV. Kolozsvári egyházmegye.

Főgondnokok: Főt. és mélt. Bodola Sámuel püspök és kir. tanácsos.

Mélt. Incze Mihály, főkormányiszéki nyug. titkár.

Algondnokok: Nagy Péter, első pap.

T. Pataki József, jogi gondnok.

Kele Izrael, gazda-gondnok.

Egyházak.

1. *Kolozsvár*, l. sz. 8100. Lelkészek: Nagy Péter, Vadas József esperes; Szász Gergely, Szász Domokos; segédlelkész: Szentkirályi Sándor.

Énekvezetők: Szász Lajos, a belvárosi templomban.

Toth Tamás, a külvárosi templomban.

Organista: Bothos István.

I s k o l á k :

- a) **A belvárosi leányiskola:** Főtanítónő, Dömötör Teréz k. a.; német nyelvtanító: tiszt. Mádayi János; segédtanító -

tó: Szász Lajos; női munka tanító: özv. Zilahi Lászlóné. Tanulók száma: 70. Iskola felügyelő: Nagy Péter.

- b) **A külső kántori leányiskola:** Tanító: Toth Tamás; női munka tanító: Toth Tamásné szül. Fechner Amalia; tanulók száma 64. Isk. felügyelő: Szász Gergely.
- c) **A nemes nőegylet által alapított külmagyarutczai népiskola:** Főtanító: Szentgyörgyi Lajos; segédtanító: Mátyás György; női munka tanító Szentgyörgyi Lajosné. Tanulók száma: 127 fiu, 65 leány, összesen 192 gyermek. Iskola felügyelő: Szász Domokos.
- d) **A hidelvi népiskola:** Főtanító: Mike János; segédtanító: Benedek József; női munka tanító, Mike Jánosné Udvari Zsuzsa. Tanulók száma: 117 fiu, 95 leány, összesen 212 gyermek három osztályban; iskola felügyelő t. Szabó Károly úr.
2. *Szamosfalva*, l. sz. 171. l. Kertész Elek, t. sz. 8.

V. Kolozs-Kalotai egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 39 anya- és 19 leányegyház van, lelkek száma összesen 22,704. t. sz. 2083.

Főgondnokok: Mlgs gr. Csáki György.

Mlgs Lészai Ferencz.

T. Pataki József.

Esperes: Ujvári Cz. György, szt.-lászlói lelkész.

H. esperes: Szakács István, szász-lónai lelkész, kihez legközelebbi posta Gyalu.

H. főjegyző: Hóry Farkas, m.-gy.-monostori lelkész.

K.-ügyigazgató: Gillyén János, körösfői lelkész.

Aljegyző: Mike Lajos, zsoboki lelkész.

Egyházak.

1. *Györgyfalva*, l. sz. 939. l. Barabás Sámuel, t. sz. 70.
t. Fazakas István.
2. *Ajton*, l. sz. 529. l. Nagy István, t. sz. 40. t. Fa-
zakas István.
l. e. Rőd, l. sz. 48. t. sz. 10. Farkas Áron.
3. *Pata*, l. sz. 92. l. Szabó István, t. sz. 10. t. Dani
Lőrincz.
l. e. Kara, l. sz. 56.
4. *Kolozs*, l. sz. 638. l. Borsos Sándor, t. sz. 53. t.
Ágoston György.
5. *Fejérd*, l. sz. 305. l. Gurzó Ferencz, t. sz. 34. t.
Kerekes Márton.
6. *Kajántó*, l. sz. 239. l. Domján János, t. sz. 38. t.
Nyirő József.
7. *B.-O.-Buda*, l. sz. 153. l. jelenleg nincs, t. sz. 20. t.
Tamás Ferencz.
8. *Méra*, l. sz. 842. l. Fekete István, t. sz. 55. t.
Tamás Dániel.
l. e. Kóród, l. sz. 72. t. sz. 12. t. Bartha Károly.
9. *Szutsák*, l. sz. 457. l. Kónya József, t. sz. 32. t.
Botha József.
l. e. Nádas, l. sz. 43. Bács, l. sz. 5.
10. *Vista*, l. sz. 778. l. Kónya János, t. sz. 71. t. Tamás
Dániel.
l. e. Szentpál, l. sz. 24.
11. *Türe*, l. sz. 440. l. Jónás Elek, t. sz. 35. t. Balás
István.
l. e. M.-Gorbó, l. sz. 26. M.-Sárd, l. sz. 11.
12. *Darócz és Bogártelke* egyesült egyházak, l. sz. az első-
ben 167. az utolsóban 422. l. Biró Sándor, t. sz.
az elsőben 22. t. Antal György, az utolsóban
t. sz. 58. t. Kis János.
13. *Mákó*, l. sz. 921. l. Csákány Sámuel, t. sz. 80.
t. Lőrincz Ferencz.

14. *Inaktelke*, l. sz. 530. l. Antal György, t. sz. 63. t. Nyirő Sámuel.
15. *Egeres*, l. sz. 125. l. Mátyás György, t. sz. 13. t. Mátyás Miklós.
16. *N.-Petri*, l. sz. 210. l. Sófalvi Miklós, t. sz. 28. t. Ignác Ferencz.
17. *Középlak*, l. sz. 437. l. Józsa Sámuel, t. sz. 45. t. Déézszi László.
l. e. Tamásfalva, l. sz. 36. Nyércze, l. sz. 22.
18. *N.-Almás*, l. sz. 520. l. Herczeg Sándor, t. sz. 70. t. Kozma István.
l. e. Bábony, l. sz. 98. t. sz. 12. t. Dévai Mihály.
19. *K.-Petri*, l. sz. 330. l. Viski Sándor, t. sz. 41. t. Varga Pál.
20. *Sztáná*, l. sz. 250. l. Vincze Ferencz, t. sz. 24. t. Kolcsár Lajos.
21. *Zsobok*, l. sz. 639. l. Mike Lajos, t. sz. 73. t. Ignác György.
22. *Farnas*, l. sz. 184. l. Fehér György, t. sz. 15. t. Jakab György.
23. *Ketesd*, l. sz. 423. l. Almási László, t. sz. 31. t. Viski Sándor.
l. e. Alsó-Füld, l. sz. 19.
24. *M.-Bikal*, l. sz. 581. l. Domján Ferencz, t. sz. 52. t. Tulogdi István.
25. *B.-Hunyad*, l. sz. 2125. l. Ignác Károly, t. sz. 214. t. Balás István, l. t. Kolozsvári Miklós.
26. *Magyarókerেকে*, l. sz. 236. l. Fazakas András, t. sz. 24. t. Tulogdi Ferencz.
27. *K.-Szt.-Király* és *Zentelke* egyesült egyházak, az elsőben l. sz. 520. a másodikban 490. l. Tamás János, t. sz. 85. t. Csoma Zsigmond.
28. *Magyar-Valkó*, l. sz. 687. l. Mihály Elek, t. sz. 70. t. Jónás József.
l. e. Incel, l. sz. 11.
29. *M.-Gy.-Monostor*, l. sz. 565. l. Hóry Farkas, t. sz. 50. t. Nyilas Miksa.

30. *Damos*, l. sz. 298. l. Szakács Pál, t. sz. 39. t. Kelemen Ferencz.
l. e. Jákótelke, l. sz. 175. t. sz. 30. t. Viski József.
31. *Nyárszó*, l. sz. 290. l. Viski Dániel, t. sz. 20. t. Borbély Miklós.
l. e. Sárvásár, l. sz. 296. t. sz. 23. t. Balog Márton.
32. *Körösfő*, l. sz. 751. l. Gillyén János, t. sz. 65. t. Kálmán István.
33. *Gy.-Vásárhely*, l. sz. 268. l. Ágoston György, t. sz. 23. t. Meszta Lajos.
34. *N.-Kapus*, l. sz. 550. l. Benedek Sándor, t. sz. 39. t. Kovács Ferencz.
l. e. K.-Kapus, l. sz. 308. t. sz. 22. t. Tatai Ferencz.
35. *Gyalu*, l. sz. 805. l. Kónya András, t. sz. 87. t. Szabó Mihály.
36. *Sz.-Lóna*, l. sz. 748. l. Szakács István, t. sz. 52. t. Gurzó István.
37. *O.-Fenes*, l. sz. 690. l. Sebestyén Ferencz, t. sz. 38. t. Csoma Ferencz.
38. *Szt.-László*, l. sz. 914. l. Ujvári Cz. György, s. l. Domján Albert, t. sz. 58. t. Kovács István.
39. *M.-Léta*, l. sz. 256. l. Szakács János, t. sz. 37. t. Vitmájer Leopold.
l. e. Al-Jára, l. sz. 78. Kis-Bánya, l. sz. 7. Ércz-Pataka, l. sz. 19.

VI. Szilágy-Szolnoki egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 69 anya- és 12 leányegyház van, lelkek száma összesen 47,785. t. sz. 3315.

Főgondnok: B. Bánffy Albert.

Algondnokok: T. Kabós József.

T. Peley Lajos.

T. Bereczky György.

T. Dombi László.

Esperes: T. Faragó József, kihez legközelebbi
posta Sz.-Somlyó.

Főjegyző: T. Török Ferencz.

Közügyigazgató: T. Fábián Dániel.

Aljegyző: T. Dombi Lajos.

Egyházak.

1. *Ákos*, l. sz. 958. l. Kelemen Endre, t. sz. 76. t. Béltéki Gyula.
2. *Ardó*, l. sz. 422. l. Molnár Ferencz, t. sz. 25. tanít a lelkész.
3. *Bagos*, l. sz. 927. l. Fazakas József, t. sz. 75. f. t. Somogyi Sámuel, l. t. Nagy Lajos.
4. *Balla*, l. sz. 834. l. Faragó József, t. sz. 60. t. Bartha Lajos.
5. *Bogdánd*, l. sz. 877. l. Salamon István, t. sz. 51. t. Séra Ferencz.
6. *Borzás*, l. sz. 335. l. Nagy Zsigmond, t. sz. 24. t. Szöcs Károly.
7. *Bösháza*, l. sz. 230. l. Barabás György, t. sz. 11. t. Adi József.
l. e. Benedckfalva, l. sz. 25.
8. *Bülgezd*, l. sz. 444. l. Szilágyi Márton, t. sz. 30. t. Nagy Ferencz.
9. *Désháza és Szilágyszeg*, egyesült egyházak, az elsőben l. sz. 680. t. sz. 31. a másodikban l. sz. 202. t. sz. 7. mindkettőben l. Szabó Lajos; t. az elsőben Székely László, a másodikban t. Szabó Bálint.
10. *Diósd*, l. sz. 1215. l. Szász József, t. sz. 70. t. Veress József,
l. e. M.-Baksa, l. sz. 34.
11. *Egrespatak*, l. sz. 240. l. Dobay József, t. sz. 11. t. Dobay György.
12. *Ér-Kávás*, l. sz. 131. l. Meszesi László, t. sz. 6. tanít a lelkész.

13. *Ér-Körös*, l. sz. 238. l. Fogarasi László, t. sz. 32.
t. Kiss Lajos.
14. *Ér-Mindszent*, l. sz. 216. l. Csányi Dániel, t. sz. 24.
a lelkész tanit.
l. e. *Ér-Girolt*, l. sz. 11.
15. *Ér-Szentkirály*, l. sz. 660. l. Makrai János, t. sz. 67.
t. Porcsalmi Samu.
16. *Ér-Szodoró*, l. sz. 236. l. Fazakas Ferencz, t. sz. 29.
t. Cseh Izrael.
l. e. *Ér-hatvan*, l. sz. 106. t. sz. 10. t. Kiss Károly.
17. *Göröcsön*, l. sz. 408. l. Püspöki József, t. sz. 30.
t. Márton András.
18. *Hadad*, l. sz. 598. l. Kondor Endre, t. sz. 66. t.
Nagy Sándor.
19. *H-Nádasd*, l. sz. 774. l. Vass Sámuel, t. sz. 79.
t. Nagy György.
20. *Ilosva*, l. sz. 606. l. Galló József, t. sz. 36. t. Hor-
váth Mihály.
21. *Ipp*, l. sz. 683. l. Török Ferencz, t. sz. 48. t. Ko-
mán József.
22. *Kémer*, l. sz. 1869. s. I. Kovács Károly, t. sz. 120.
fi t. László Samu, l. t. Gidai János.
l. e. Zálnok, l. sz. 54.
23. *Kövesd*, l. sz. 86. l. Szentkirályi Samu.
24. *Kusaly*, l. sz. 270. l. Somogyi Endre, t. sz. 11.
t. Barabás Sándor.
l. e. Erked, l. sz. 380. t. sz. 12. Beksi Ferencz.
25. *Kraszna*, l. sz. 2218. l. Szikszay József, t. sz. 100.
fi t. Ködöböcz Károly, l. t. Balog Mihály.
26. *Kr.-Czégény*, l. sz. 104. l. nincs, t. sz. 5. t. Marosi
József.
27. *K.-Horváthi, Pétenye*, l. sz. 351. l. Szilágyi Mihály,
t. sz. 15. t. Varga Bálint.
28. *Kr.-Mihályfalva*, l. sz. 553. l. Költő László, t. sz. 40.
t. Séra Ferencz.
29. *Lecsmér*, l. sz. 216. l. Baló József, t. sz. 16. a lel-
kész tanit.

30. *Lele*, l. sz. 684. l. Barabás János, t. sz. 48. t. Gidai László.
31. *Lompért*, l. sz. 516. l. Bányai Lajos, t. sz. 45. t. Rákosi Sándor.
32. *M.-Csaholy*, l. sz. 786. l. Rózsa Károly, t. sz. 28. t. Técsi László.
33. *M.-Keczel*, l. sz. 420. l. Nagy Sándor, t. sz. 48. t. Antal Ferencz.
34. *M.-Valkó*, l. sz. 123. l. Szócs György, t. sz. 10. a lelkész tanit.
35. *Menyő*, l. sz. 338. l. Pető László, t. sz. 16. t. Vaska János.
36. *Mocsolya*, l. sz. 695. l. Szilágyi Károly, t. sz. 72. t. Szócs Samu.
37. *Monó*, l. sz. 436. l. Nagy Ferencz, t. sz. 54. t. Debreczeni Károly.
l. e. Égerhát, l. sz. 40. t. sz. 6. t. Püspöki Sámuel.
38. *Nagy- és Kis-Doba*, egyesült egyházak, az elsőben l. sz. 277. t. sz. 16. a másodikban l. sz. 452. t. sz. 28. mindkettőben l. Urházi György; az elsőben tanító Gáál Károly, a 2-dikban t. Báthori György.
39. *Nagyfalu*, l. sz. 1228. l. Sófalvi Sándor, t. sz. 107. fi t. Tasnádi István, l. t. ifj. Somogyi Károly.
40. *Nagy-Goroszló*, l. sz. 463. l. Técsi József, t. sz. 55. t. Kispál Sámuel.
41. *Nagy-Mon*, l. sz. 189. l. Sebess György, t. sz. 12. t. Finna Antal,
42. *Nagy-Pacsal*, l. sz. 802. l. Tóth Imre, t. sz. 55. t. Kiss József.
43. *Panith*, l. sz. 418. l. Osváth Imre, t. sz. 45. t. Gál Jonathán.
44. *Péér*, l. sz. 1220. l. Szabó Pál, t. sz. 81. fi t. Lökös Sándor, l. t. Szabó Elek.
45. *Pelekeszi*, l. sz. 650. l. Kiss Pál, t. sz. 59. t. Porcsalmi Lajos.
46. *Perecsen*, l. sz. 938. l. Gáspár János, t. sz. 100. t. Pap György.

47. *Ráton*, l. sz. 320. l. Boér Károly, t. sz. 26. t. Kovács Miklós.
48. *Récse*, l. sz. 248. l. Porcsalmi László, t. sz. 15. t. Kolozsvári Beniamin.
49. *Sámsond*, l. sz. 825. l. Dombi Lajos, t. sz. 45. t. Éder István.
50. *Sarmaság*, l. sz. 1038. l. Elek Károly, t. sz. 73. t. Vaska Mihály.
51. *S.-Ujlak*, l. sz. 507. l. Fazakas Mihály, t. sz. 56. t. Gáál Elek.
52. *Sülelmed*, l. sz. 40. l. Kéményfy Márton.
l. e. Czikó, l. sz. 96. t. sz. 13. t. Balog Ferencz.
53. *Sz.-Udvarhely*, l. sz. 110. l. Farnos Beniamin.
54. *Szakácsi*, l. sz. 923. l. Benedek Pál, t. sz. 50. t. Aracs András.
55. *Széér*, l. sz. 595. l. Farkas Antal, t. sz. 20. t. Szabó Sámuel.
56. *Szilágy-Cseh*, l. sz. 1700. l. Fábrián Dániel, t. sz. 129. fi t. Bányai Elek, l. t. Krasznai Sámuel.
57. *Szilágyfő-Keresztur*, l. sz. 393. l. Palánky Károly, t. sz. 20. t. Bányai Felix.
l. e. Nyirsid, l. sz. 63.
58. *Szilágy-Somlyó*, l. sz. 1430. l. Nagy László, t. sz. 109. fi t. Bakcsi Sándor, s. t. Kovács Sándor, l. t. Péntek József.
59. *Szilágy-Szt-Király*, l. sz. 213. lelkész jelenleg nincs, t. sz. 20. t. Nagy György.
l. e. Debren, l. sz. 16.
60. *Szödemeter*, l. sz. 107. l. Kacsó Lajos, t. sz. 3. t. a lelkész tanít.
61. *Tasnád*, l. sz. 1524. l. Kiss György, t. sz. 93. fi t. Portörő János, l. t. Somogyi Károly.
62. *T.-Szántó*, l. sz. 228. l. Kovács Ferencz, t. sz. 39. t. Bogdán Lajos.
l. e. Szilvás, l. sz. 9.
63. *T.-Szarvad*, l. sz. 278. Fekete János, t. sz. 24. t. Szilágyi József.

64. *Zilah*, l. sz. 4909. l. Fogarasi István, Verestói Cs. Sándor; t. sz. 175. l. t. Zafiri László, Nagy Károly, Szabó Pál. A fiak a helybeli gymnasiumba járnak.
65. *Zsibó*, l. sz. 905. l. Kún Károly t. sz. 109. fi t. Verestói György, l. t. Rácz Gábor.
66. *Zovány*, l. sz. 894. l. Viski Pál, t. sz. 70. fi t. Urházi Antal, l. t. Somogyi György.
67. *Varsolcz*, l. sz. 551. l. Kemény István, t. sz. 68. t. Beksi József.
68. *Vérvölgy*, l. sz. 568. l. Székely István, t. sz. 32. t. Tönkő Mihály.
69. *Völcsök*, l. sz. 370. l. Osváth Lajos, t. sz. 14. t. Nagy Lajos.
l. c. Sz.-Ujlak, l. sz. 59.

VII. Déézi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében van anya- 28, leányegyház 28, lelkek száma 10,589. tanulók száma 669.

Főgondnokok: Véér Farkas.

B. Wesselényi Ferencz.

Id. Pataky Dániel.

Algondnok: Rettegi Sámuel.

Esperes: Almási Sámuel, pánczélcsehi lelkész,
kihez legközelebbi posta Válaszut.

Jegyző: Nagy Lajos, dobokai lelkész.

Közügyigazgat: Dózsa Imre, kérii lelkész.

Egyházak.

1. *Pánczélcseh*, l. sz. 191. l. Almási Sámuel, t. sz. 5. t. Szénási Károly.

l. e. Magyar-Derzse, l. sz. 103. t. sz. 10. t. Déézi Mihályi Imre. Drág, l. sz. 52.

Jegyzés. A réczekereszturi, kecskeháti, völcsi hívek is a pánczélcsehi egyházhhoz tartoznak, melyekben a l. sz. 37.

2. *Doboka*, l. sz. 92. l. Nagy Lajos.
3. *Borsa*, l. sz. 235. l. Péterfy József, t. sz. 10. tanít a lelkész.
4. *Ö.-Keresztur*, l. sz. 62. l. Szász Gergely.
l. e. K.-Esküllő, l. sz. 57. N.-Eskülő, l. sz. 47. M.-Fodorháza, l. sz. 114. Babucz, l. sz. 16. Solyomkő, l. sz. 12. M.-Ujfalu, l. sz. 18.
5. *Csomafája*, l. sz. 117. l. Tunyogi Elek, t. sz. 5. tanít a lelkész.
l. e. Gyula, l. sz. 41. H.-Macskás, l. sz. 43.
6. *M.-Macskás*, l. sz. 94. l. Pánczél Ferencz.
7. *Kide*, l. sz. 335. l. jelenleg nincs, t. sz. 25. t. Török Károly.
8. *Bádok*, l. sz. 129. l. jelenleg nincs.
9. *Válaszut*, l. sz. 384. l. Balázs János, t. sz. 33. t. Nagy György.
10. *K.-Lóna*, l. sz. 323. l. Pánczél Zsigmond, t. sz. 30. t. Szakács Miklós.
l. e. Kis-Jenő, l. sz. 6.
11. *M.-Köblös*, l. sz. 131. l. Bartha László, t. sz. 10. t. Zöldágyi Pál.
42. *Felső-Tőök*, l. sz. 80. jelenleg ürességben van.
l. e. Alsó-Tőök, l. sz. 134. t. sz. 9. t. Szilágyi Péter, (Ezen egyház leányával együtt ideiglenesen Köblőshöz van kapcsolva).
13. *Esztény*, l. sz. 121. l. Bántó Mihály.
l. e. Szarvas-Kend, l. sz. 78. Tötör, l. sz. 32. Girolt, l. sz. 64. Kecset, l. sz. 62. Kecset-Szilvás, l. sz. 4. Ónok, l. sz. 14.
14. *M.-N.-Zsombor*, l. sz. a hozzá tartozó Zutor, Kendermál, Dal, Pusztasz.-Mihály falvakban lakó hivekkel összesen 238.
15. *Hidalmás*, l. sz. 104. (Ideiglenesen M.-Nagy-Zsomborhoz van kapcsolva).
16. *Kérő*, l. sz. 178. l. Dózsa Imre, t. sz. 18. t. Filep Gáspár.
l. e. Dengeleg, l. sz. 51.

17. *Ormány*, l. sz. 51. jelenleg ürességben van.
18. *Néma*, l. sz. 128. t. sz. 11. A lelkész tanít. A pénteki, széplaki e. hivek is Némához tartoznak, melyekben a lelkek száma 29.
19. *Dézs-Akna*, l. sz. 719. l. Szabó Sándor, t. sz. 50. t. Bára b á s Dénes.
20. *Szinye*, l. sz. 54. l. Márton András.
l. e. Mánya, l. sz. 21. Törpen, l. sz. 6.
(Az alparéti, semesnyei, bogátai, keményei ref. lakosok is a szinyei anyaegyházhoz tartoznak, melyekben a lelkek száma 103.)
21. *Kozárvár*, l. sz. 200. l. Nagy Dániel, t. sz. 11. t. Horváthy Domokos.
22. *Kaczkó*, l. sz. 50. l. Pénteky István.
l. e. Szelecsk, l. sz. 80. Al-Őr, l. sz. 15. Galgó, l. sz. 50. Blenke-Polyán, l. sz. 22.
23. *M.-Lápos*, l. sz. 999. l. Albisi Sámuel, t. sz. 73. t. Séra György és Albisi Ferencz. (A hollómezői, rohi, disznópataki, macskamezci, csernafalvi, kisdobreczeni, kosztafalvi ref. hivek is a m.-láposi anyaegyházhoz tartoznak, melyekben a l. sz. 16.)
24. *Domokos*, l. sz. 724. l. Horváthy Zsigmond, s. l. Elekes Kálmán, t. sz. 46. t. Fábían Elek. (A rogozi, o.-láposi, podurovoji, sztrimbulyi, bajuczi, tőkési, f.-szöcsi és f.-egeresi ref. hivek is a domokosi anyaegyházhoz tartoznak, melyekben a sz. 67.)
25. *Sáras-M.-Berkesz*, l. sz. 360. l. jelenleg nincs, t. sz. 39. t. Czira Endre.
26. *Hagymás-Lápos*, l. sz. 164. l. Soós Ferencz, t. sz. 10. t. a lelkész.
l. e. Kolczér, l. sz. 7.
27. *Koltó*, l. sz. 431. l. Szabó Lajos, t. sz. 50. t. Timár Ferencz.
l. e. Katalinfalva, l. sz. 118. Hosszufalva, l. sz. 125. t. sz. 9. t. Madaras Pál.
28. *Dézs*, közvetlen püspöki felügyelet alatt van, l. sz. 2250. ny. l. Vas András, l. Medgyes Lajos, s. l.

Kovács Sámuel. — Van egy 4 osztályu elemi iskolája. Tanítók: Kovács Ferencz iskola igazgató, tanítja a 3-dik és 4-dik osztályt; Szabó Gerő, a 2-dik osztályt; Szathmári Sándor az 1-ső osztályt. Tanulók száma összesen: 163. Leánytanító s egyzersmind énekvezető: Albisi Dániel; leánytanítónő: Szeremlei Eszter, t. sz. 53. — Kisdedovóintézet, mely közadakozás útján létesült, s a ref. egyház segítségével tartatik fenn. Kisdedovó: Turbucz Ferencz. T. sz. 80--100, valláskülönbség nélkül.

VIII. Széki egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 51 anya- és 40 leányegyház van, lelkék száma összesen: 20,636. t. sz. 1586.

Gondnokok: B. Bánffy Dániel.

B. Inczédi Zsigmond.

Esperes: Báthori Dániel, széki lelkész, utolsó posta, Szék.

Főjegyző: id. Balás József, málomi lelkész.

Egyházak.

1. *Szék*, l. sz. 2415. l. Báthori Dániel, Mihály Endre t. sz. 212. ft. t. Déézi Sámuel, lt. Sipos József.
2. *Szava*, l. sz. 114. l. Kovács Zsigmond, t. sz. 10. tanít a lelkész.
3. *M.-Palatka*, l. sz. 311. l. Pergő Márton, t. sz. 30. t. Péterfi Károly.
4. *Fujon*, l. sz. 194. l. Gulya János, t. sz. 14. t. nincs.
5. *Szt.-Egyed*, l. sz. 81. a pujoni lelkész felvigyázata alatt.
6. *Noszoly*, l. sz. 147. l. Pap Sámuel, t. sz. 8. t. a lelk.
7. *Ny.-Kékes*, l. sz. 189. l. Sepsi Mihály, t. sz. 17. t. Veres Ferencz.

8. *Veresegyháza*, l. sz. 292. l. Somogyi Sándor, t. sz. 21.
t. Fülep Dániel.
9. *Sz.-Zsombor*, l. sz. 112. a fűzkuti lelkész gondviselése alatt.
10. *M.-Földvár*, l. sz. 262. l. Csiszár József, t. sz. 23.
t. Déézi Domokos.
11. *Feketelak*, l. sz. 392. l. Székely József, t. sz. 31.
t. Jánosi Sámuel.
12. *Búza*, l. sz. 480. l. ifj. Balás József, t. sz. 40. t.
Bota István.
13. *Vicze*, l. sz. 643. l. Soós József, t. sz. 52. t. Nagy
János.
14. *Sz.-K.-Szt.-Márton*, l. sz. 408. l. id. Szabó József,
t. sz. 36. t. Horváth Dániel.
l. e. O.-Vásárhely, l. sz. 40. Er.-Szombattelke, l. sz. 9.
15. *N.-Devecser*, l. sz. 101. a noszolyi lelk. pásztorlása alatt.
16. *M.-Borzás*, l. sz. 223. l. Csiszár Farkas, t. sz. 17.
t. Jakó Pál.
l. e. Bööd, l. sz. 12. D.-Apáthi, l. sz. 24. Kéthel, l. sz. 15.
17. *Czege*, l. sz. 131. l. Mátyás Zsigmond, t. sz. 7. ta-
nit a lelkész.
l. e. Göcz, l. sz. 71. t. sz. 7. t. Csomor János. Csá-
szári, l. sz. 12. Vas-Szentiván, l. sz. 10.
18. *Örd.-Füzes*, l. sz. 712. l. Barabás Tamás, t. sz. 70.
t. Fejér István.
19. *V.-Szilvás*, l. sz. 28. l. Váradi Sámuel, t. nincs.
l. e. Kis-Iklód, l. sz. 70. t. sz. 5. tanit a lelkész. Nagy-
Iklód, l. sz. 20.
20. *V.-Kamarás*, l. sz. 511. l. Gáspár Sámuel, t. sz. 47.
t. Vincze István.
21. *Katona*, l. sz. 160. l. Nagy Elek, t. sz. 10. t. a lelkész.
22. *M.-Szováth*, l. sz. 412. l. Sándorházi György, t. sz.
21. t. Máthé Farkas.
l. e. Kályán, l. sz. 40. Aranykut, l. sz. 38.
23. *Keszü*, l. sz. 313. l. Salamon György, t. sz. 44.
t. Hideg István.
l. e. O.-Gyéres, l. sz. 14.

24. *M.-Léjen*, l. sz. 77. l. ifj. Szabó József, t. sz. 7. tá-
nit a lelkész.
l. e. N.-Gyeke, l. sz. 75.
25. *Botháza*, l. sz. 89. l. Dózsa Elek, t. sz. 8. tan. a lelk.
l. e. Mocs, l. sz. 214. t. sz. 17. t. Veress Mihály.
26. *M.-Fráta*, l. sz. 182. l. Finta Sámuel, t. sz. 12. t.
Jánosi János.
l. e. M.-Záh, l. sz. 61. Berkenyes, l. sz. 94. M.-Méhes,
l. sz. 143, t. sz. 14. t. Lukács József. Czikud,
l. sz. 9. M.-Bóó, l. sz. 14. Szt.-Jakab, l. sz. 12. Cseh-
telke, l. sz. 10. Báld, l. sz. 19.
27. *P.-Kamarás*, l. sz. 289. l. Szathmári János, t. sz. 28.
t. Csia Simon.
l. e. N.-Sármás, l. sz. 4. K.-Sármás, l. sz. 9. Novoly, l. sz. 6.
28. *Szamosujvár*, l. sz. 670. l. Bartalis Miklós, iskol. nincs.
l. e. Némethi, l. sz. 74. t. sz. 6. t. Szentes Gyula.
29. *Sz.-Nyíres*, l. sz. 570. l. Vas György, t. sz. 48. t.
Sebestyén Péter.
l. e. Szt.-Benedek, l. sz. 21.
30. *B.-Váralja*, l. sz. 1138. l. Csiszár László, t. sz. 98.
t. Békési Zsigmond.
31. *Szt.-Margita*, l. sz. 220. l. Lénárd Sámuel, t. sz. 21.
t. Szakács István.
l. e. Mikeháza, l. sz. 10.
32. *Kudu*, l. sz. 221. l. Bakos Ferencz, t. sz. 9. t. a lelk.
33. *Al.-Ilosva*, l. sz. 180. az árpástói lelk. felvigyázata alatt.
34. *Fel-Ór*, l. sz. 431. l. Veres Márton, t. sz. 45. t.
Martian András.
l. e. Negerfalva, l. sz. 12. Cs.-Keresztur, l. sz. 8.
35. *Retteg*, l. sz. 491. l. Köblös István, t. sz. 43. t.
Péter Ferencz.
36. *Árpástó*, l. sz. 316. l. Técsi Károly, t. sz. 27. t.
Biró Sándor.
37. *Bacza*, l. sz. 271. l. Diószegi Lajos, t. sz. 25. t.
Vincze Pál.
l. e. Cs.-Mihályfalva, l. sz. 115. t. sz. 12. t. Hari Ferencz,

38. *M.-Décse*, l. sz. 1358. l. Szentés István, t. sz. 103.
t. Bartus György.
39. *Málom*, l. sz. 430. l. id. Balás József; t. sz. 27. t.
Máthé Dániel.
40. *A.-Nagyfalva*, l. sz. 268. l. Budai Lajos, t. sz. 20. t.
Benedek Miklós.
41. *Sárvár*, l. sz. 59. l. Balog András, t. sz. 7. t. a lelk.
l. e. Fellak, l. sz. 85. Keresztur, l. sz. 16.
42. *S.-Szt.-András*, l. sz. 150. l. Orbán József, t. sz. 13.
tanit a lelkész.
43. *S.-Udvnrhely*, l. sz. 134. l. Budai András, t. sz. 8.
tanit a lelkész.
44. *Sz.-Bréte*, l. sz. 179. l. Balog Pál, t. sz. 9. t. a lelkész.
45. *Bethlen*, l. sz. 575. l. Csürös József, t. sz. 51. t.
Fekete Gergely.
l. e. Szeszarma, l. sz. 23.
46. *Somkerék*, l. sz. 348. l. Kovácsi Mihály, t. sz. 42.
t. Horváth Ferencz.
47. *M.-Nemegye*, l. sz. 495. l. Csejdi István, t. sz. 51.
t. László János.
l. e. V.-Berek, l. sz. 11. Kőfarka, l. sz. 32. Középfalva,
48. *Füzl.* sz. 28. Csépan, l. sz. 12. Radna, l. sz. 26.
lut, l. sz. 120. l. Lakatos Károly, t. sz. 8. ta-
nit a lelkész.
49. *Tacs*, l. sz. 351. l. Nagy Ábrahám, t. sz. 32. t.
Korondi Sándor.
50. *Visa*, l. sz. 168. l. Gáspár Lajos, t. sz. 15. tanit
a lelkész.
51. *Bonczhida*, l. sz. 685. l. Nagy Elek; t. sz. 58. t.
Péterfi Ferencz.

IX. A nagy-sajói Káptalan.

Ezen egyházmegyében van 8 anya- és 20 leányegyház, lelkek
száma összesen: 2305. t. sz. 162.

Főgondnokok: M. gr. Bethlen Sándor Árokaján.
M. Zombori János Sófalván.

Algodnok: M. br. Löventhal Sámuel Kusmán.

M. Cserényi Dániel Alsó-Balázsfalván.

Esperes: Vályi Elek kentelki lelkész, kihez legközelebbi posta Somkerék.

H. jegyző: Nagy Mihály szt.-mátéi lelkész.

Egyházak.

1. *Kentelke*, l. sz. 8. l. Vályi Elek.
l. e. Arokalya, l. sz. 57. Kerlész, l. sz. 25. Sajó-Magyarország, l. sz. 17. Iskola és iskolatanító nincs.
2. *Sófalva*, l. sz. 360. l. Varró István, t. sz. 27. t. Kiss József.
l. e. Besztercze, l. sz. 170. Simontelke, l. sz. 35. Galacz, l. sz. 13. Harina, l. sz. 16.
3. *Szász-Új-Ős*, l. sz. 318. l. Albert Dániel, t. sz. 28. t. Barabás Dániel.
4. *Szász-Czegő*, l. sz. 274. l. nincs jelenleg, adminisztrálja Vályi Elek kentelki lelkész, t. sz. 30. t. László József.
l. e. Sz.-Sz.-Jakab, l. sz. 8.
5. *Szent-Máté*, l. sz. 425. l. Nagy Mihály, t. sz. 50. t. Fodor Dániel.
l. e. Aranyos-Moricz, l. sz. 22. Sz-Ujfalu, l. sz. 34.
6. *Kis-Budak*, l. sz. 72. l. Nagy Sámuel.
l. e. Szász-Budak, l. sz. 25. iskola és iskolatanító nincs.
7. *Nagy-Sajó*, l. sz. 325. l. Horváth Sándor, t. sz. 33. t. Tolvaj Lajos.
l. e. Paszmos, l. sz. 15. Kusma, l. sz. 7. Bilak, l. sz. 9. Nyécz, l. sz. 4. Monor, l. sz. 7. Kis-Sajó, l. sz. 5. Berlád, l. sz. 6. Vajola, l. sz. 12.
8. *Alsó-Balázsfalva*, l. sz. 29. l. Szentkirályi Lajos.
l. e. Kajla, l. sz. 7. Iskola és iskolatanító nincs.

X. A görögényi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 34 anya- és 32 leányegyház van, lelkek száma összesen: 17,849, t. sz. 1718.

Főgondnokok: Gr. Teleki Miklós.

Id. Gr. Teleki Domokos.

Gr. Teleki Sámuel.

Algondnok: Mlgs Gyárfás Domokos.

Helyettes esperes: T. Benkő János m.-péterlaci lelkész,
kihez legközelebbi posta Sz.-Régen.

Jegyző: nincs betöltve.

Igazgató: Szabó József felfalusi lelkész.

Egyházak.

1. *Abafája*, l. sz. 199. l. Szabó Sámuel, t. sz. 15. tanít a lelkész.
2. *Berecztelke*, l. sz. 458. r. l. Nagy László, s. l. Nagy Albert; t. sz. 50. t. Vajda Miklós.
3. *D.-Széplak*, l. sz. 330. l. Molnár Ábel, t. sz. 39. t. Katona Márton.
l. e. Sz.-Lúdvég, l. sz. 146. t. sz. 13. t. Simon József.
Dedrád, l. sz. 44. Bátor, l. sz. 33. Ujfalu, l. sz. 2.
4. *Disznajó*, l. sz. 772. l. Csiki György, t. sz. 92. fi. t. Mózes Mihály, l. t. Máthé Elek.
5. *Erdő-Csinád*, l. sz. 625. l. Kertész József, t. sz. 59.
t. és orgonista Füzesi Ferencz.
l. e. Kis-Illye, l. sz. 132. t. sz. 14. t. Sipos József.
6. *Felfalu*, l. sz. 448. l. Szabó József; t. sz. 31. t. Muzsnai Antal.
l. e. Idecs, l. sz. 24.
7. *Gernyeszeg*, l. sz. 506. l. nincs t. sz. 89. t. Gergely József.

8. *Görgény-Szt.-Imre*, l. sz. 366. l. nincs, t. sz. 41. t.
Ferencz Károly.
l. e. G.-Üvegcsür, l. sz. 149.
9. *Holt-Maros*, l. sz. 350. l. Zakariás Károly, t. sz. 41.
t. Máthé Albert.
10. *Kis-Fülpös*, l. sz. 240. l. Vitus József, t. sz. 24. t.
Veres Imre.
11. *Komlód*, l. sz. 205. l. Kis Ádám, t. sz. 13. t. a lelkész.
l. e. Erked, l. sz. 100.
12. *Köbölkút*, l. sz. 376. l. Böjthe János, t. sz. 50. t.
Mozes István.
l. e. Viszolya, l. sz. 5.
13. *Körtvefája*, l. sz. 720. l. Kis Lajos, t. sz. 84. t.
Barabás Sámuel.
14. *Magyar-Bölkény*, l. sz. 470. l. Dénes József, t. sz. 51.
t. Muzsnai Ferencz.
15. *Magyar-Régen*, l. sz. 360. l. Szász István, t. sz. 31.
t. Szabó István.
16. *Magyar-Péterlaka*, l. sz. 781. l. Benkő János, t. sz. 83.
t. Demeter Sámuel.
17. *Magyaró*, l. sz. 969. l. Albert János, t. sz. 112.
fi t. Dénez Péter l. t. Orbán Ferencz.
l. e. Jodon, l. sz. 80. Toplicza és Göde, l. sz. 100.
18. *Maros-Jára*, l. sz. 514. l. Tegzi Mihály, t. sz. 58.
t. Barthus Elek.
19. *Mező-Ujlak*, l. sz. 90. l. Domahidi György, t. sz. 12.
tanít a lelkész.
l. e. Septér, l. sz. 40.
20. *Nagy-Ercse*, l. sz. 200. l. Sárkány Dániel, t. sz. 8.
tanít a lelkész.
l. e. Unoka, l. sz. 175. t. sz. 16. t. Fülep Sámuel,
Bala, l. sz. 75. Kis-Nyulas, l. sz. 17.
21. *Nagy-Fülpös*, l. sz. 394. l. Zilinczki Pál, t. sz. 44.
t. Korondi János.
22. *Nagy-Ölyves*, l. sz. 373. l. Szabó Elek, t. sz. 25.
t. Nagy Ábel.
l. e. Mező-Szentmárton, l. sz. 47. Szilvás, l. sz. 6. M.-
Örményes, l. sz. 5. M.-Szt.-György, l. sz. 1.

23. *Oroszfája*, l. sz. 238. l. Magyarósi József, t. sz. 20.
t. — —
l. e. Nagy-Nyulas, l. sz. 13.
24. *Póka*, l. sz. 570. l. Simon Elek, t. sz. 70. t. Gödri
Lajos.
l. e. Almás, l. sz. 29. Mojós, l. sz. 25.
25. *P.-Keresztúr*, l. sz. 241. l. Zöld János, t. sz. 27. t.
és orgonista: Czegő Ferencz.
l. e. Toldalag, l. sz. 185. t. sz. 16. t. Simon József.
26. *Radnótfája*, l. sz. 220. l. Császár János, t. sz. 22.
t. ifj. Szabó István.
27. *Sárpatak*, l. sz. 774. l. Szalma György, t. sz. 78. t.
Zsigmond József.
28. *Sáromberke*, l. sz. 670. l. Garda Márton, t. sz. 88.
t. Jakab Lajos.
l. e. E.-Szengyel, l. sz. 113. t. sz. 7. t. Kali János.
29. *Szász-Régen*, l. sz. 461. l. Molnár István, t. sz. 58.
t. Sebestyén Antal.
30. *Tancs*, l. sz. 566. l. Csiki László, t. sz. 67. t. és
orgonista Kis Elek.
l. e. Faragó, l. sz. 34. Banyicza, l. sz. 22. Harasztos,
l. sz. 6. Kozmatelke, l. sz. 8. Szokol, l. sz. 5.
31. *Teke*, l. sz. 218. l. Varga Sámuel, t. sz. 25. t. Ke-
resztes Miklós.
l. e. Nagy-Ida, l. sz. 120.
32. *Uzdi-Szt.-Péter*, l. sz. 285. l. Vályi János, t. sz. 13.
t. Varró József.
l. e. Arany lábu Tuson, l. sz. 130. t. sz. 9. t. Muzsnai
János. Pagocsa, l. sz. 82. Tanító nem lévén: nem
tanulnak.
33. *Vajda.-Szt.-Iván*, l. sz. 1096. l. Bod Sándor, t. sz. 43.
t. Ercse Miklós.
34. *Vécs*, l. sz. 778. ny. l. Korondi János, s. l. Péterfi
Ferencz; t. sz. 66. t. Kovács Ferencz.
l. e. Felső-Idécs, l. sz. 38.

XI. Marosi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 65 anya- és 47 leányegyház van, lelkek száma összesen 43,950. t. sz. 3200.

Főgondnok: Ig. gr. Telki Domokos.

Algondnokok: Antal Imre.

Dózsa Elek.

Esperes: Péterfi József, m.-vásárhelyi lelkész.

Jegyző: Viski Zsigmond. koronkai lelkész.

K.-ügyigazgatók: Szász János, kibédi lelkész.

Lőrinczi János, n.-ernyei lelkész.

Özv.-árva-intézet pénztárnoka:

Szilveszter János, makkfalvi lelkész.

Egyházak.

1. *Abod*, l. sz. 471. l. Orbán Lajos, t. sz. 28. t. Török András.
2. *Bánd*, l. sz. 940. l. Agyagási Lajos, t. sz. 65. t. Fekete Pál.
l. e. Száltelek, l. sz. 40.
3. *Baczka-Madaras*, l. sz. 584. l. Losonczy Mózes, s. l. Losonczy József, t. sz. 43. t. Bitai Elek, s. t. Adi László.
l. e. Szentlászló, l. sz. 87. t. sz. 4. Nyomáth, l. sz. 43. t. sz. 6. t. Vajda Károly.
4. *Bede*, l. sz. 230. l. Szabó Ferencz, t. sz. 9. a lelkész t. l. e. Szentháromság, l. sz. 170. t. sz. 20. t. Kis Ferencz.
5. *Bergenye*, l. sz. 551. l. Mihály Gergely, t. sz. 53. t. Szabó István.

6. *Berekeresztur*, l. sz. 280. l. Gergely Lajos, t. sz. 20.
t. Nagy István.
l. e. Bere, l. sz. 347. t. sz. 30. t. László János.
7. *Böő*, l. sz. 116. l. Korondi József, t. sz. 9. t. a lelk.
l. e. Moson, l. sz. 128. t. sz. 11. t. Simon József.
Vecze, l. sz. 12.
8. *Cserefalva*, l. sz. 410. l. Soltész Sámuel, t. sz. 41.
t. Debreczeni Áron.
9. *Csejd*, l. sz. 291. l. Szalma Mihály, t. sz. 30. t.
Lányi Szabó Elek, s. t. Kis András.
10. *Csikfalva*, l. sz. 90. l. Veres Mózes, t. sz. 8. t. a lelk. t.
l. e. Iszló, l. sz. 10. Jobbágyfalva, l. sz. 70. Ehed, l. sz. 4.
Búzaháza, l. sz. 60. t. sz. 4. Remete, l. sz. 6. Vadad,
l. sz. 5. Hodos, l. sz. 4.
11. *Csitt-Szentivány*, l. sz. 610. l. Bodoni József, t. sz. 58.
t. Bartha Béniámin.
l. e. Malomfalva, l. sz. 75.
12. *Csóka*, l. sz. 324. l. Csombor János, t. sz. 31. t.
Péter István.
13. *Erdő-Szentgyörgy*, l. sz. 715. l. László Gergely, t. sz.
50. t. Szathmári Ábel.
l. e. Havadtó, l. sz. 508. t. sz. 48. t. Király István.
s. t. Molnár András.
14. *Ernye*, l. sz. 560. l. Lőrinczi János, t. sz. 50. t.
Kádár János.
15. *Fele*, l. sz. 480. l. Fábján Ferencz, t. sz. 32. t. Bőjte
János, s. t. Butak József.
l. e. Ménes, l. sz. 85. t. sz. 9. t. Gidófalvi János.
16. *Fintaháza*, l. sz. 361. l. Bereczki Farkas, t. sz. 36.
t. Varga József.
17. *Galambad*, l. sz. 287. l. Veres József, t. sz. 24. t.
Sebestyén József.
18. *Geges*, l. sz. 600. l. Orbán Elek, t. sz. 46. t. Kis Lajos.
19. *Gyalakuta*, l. sz. 700. l. Horváth Ádám, t. sz. 24.
t. Kis Mózes.
20. *Hagymás-Bodon*, l. sz. 208. l. Kakasi György, t. sz. 19.
t. Püspöki József.

21. *Harasztkerék*, l. sz. 586. l. Varga György, t. sz. 39.
t. Keresztesi György, s. t. Keresztesi Ferencz.
22. *Harczó*, l. sz. 124 l. Kis Pál.
23. *Havad*, l. sz. 414. l. Vas István, t. sz. 35. t. Czegő
Ferencz.
l. e. N.-Adorján, l. sz. 254. t. sz. 22. t. Bordi Károly.
K.-Adorján, l. sz. 27.
24. *Ikland*, l. sz. 128. l. Adorján, t. sz. 7.
l. e. Kál, l. sz. 145. t. sz. 5.
25. *Kakasd*, l. sz. 330. l. Gáspár József, t. sz. 32. t.
Kádár József.
26. *Káp.-Szt.-Miklós Csibával*, l. sz. 705. lfj. Szász Károly,
t. sz. 43. t. Ósz Lázár.
27. *Kébele*, l. sz. 96. l. id. Szász Károly.
l. e. Bozs, l. sz. 188. t. sz. 16. t. Kis Dániel. Agárd,
l. sz. 50. Kéb.-Szentivány, l. sz. 16.
28. *Kelementelke*, l. sz. 518. l. Gönczi Lajos, t. sz. 52.
t. Barabás Lajos.
29. *Kendő*, l. sz. 237. l. Málnási Ferencz, t. sz. 22.
t. Szentgyörgyi Mózes.
30. *Kibéd*, l. sz. 1990. l. Szász János, t. sz. 105. t.
Kusztos József.
31. *Koronka*, l. sz. 480. l. Viski Zsigmond, t. sz. 38.
t. Thusa György.
32. *Kölpény*, l. sz. 640. l. Molnár Dániel, t. sz. 48. t.
Gergely József.
l. e. Szabéd, l. sz. 60. Bazéd, l. sz. 3.
33. *Lőrinczfalva*, l. sz. 371. l. Pap Elek, t. sz. 27. t.
Bartha Lajos.
34. *Lukafalva Illenczfalvával*, l. sz. 1083. l. Rákosi Lajos,
t. sz. 96. t. Gergely Sámuel.
35. *Magyarós*, l. sz. 895. l. Orbán Károly, t. sz. 40. t.
László Dániel.
36. *Makkfalva*, l. sz. 1370. l. Silvester János, t. sz. 100.
fi t. Kádár Márton, l. t. Pálosi Sándor.

Jegyz. Van itt egy „Székely nemzeti elemi iskola,” melynek
alapítója volt 1834-ben b. Vesselényi Miklós. Tanulók

száma ebben összesen: 110. Tanulnak négy osztályban. Tanvezető Albert Márton, tanítja a III-ik és IV-ik osztályt; Kádár Márton tanítja az I-ső és II-dik osztályt.

37. *Márkod*, l. sz. 594. l. Antal Zsigmond, t. sz. 40.
38. *Mája*, l. 354. l. Péterfi Lajos, t. sz. 52. t. Balog Sándor.
39. *Maros-Keresztur*, l. sz. 225. l. Fábján Simon, t. sz. 19. t. Novák János. l. e. Nyárádtő, l. sz. 72. t. sz. 5. t. Balázs Mihály.
40. *Maros-Szentkirály*, l. sz. 115. l. Ráduly Sámuel. l. e. Názánfalva, l. sz. 114. t. sz. 10. t. Barabási István. Hidvég, l. sz. 13. Remeteszeg, l. sz. 7.
41. *Mező-Csávás*, l. sz. 481. l. Nemes Károly, t. sz. 48. t. Gödri János. l. e. Szabad, l. sz. 8.
42. *M.-Kövesd*, l. sz. 443. l. Horváth Dániel, t. sz. 35. t. Vajda János.
43. *M.-Madaras*, l. sz. 1160. l. nincs, t. sz. 67. id. Sükösd István.
44. *M.-Panit*, l. sz. 1172. l. Pető György, t. sz. 105. t. Balogh Mózes.
45. *M.-Sámsond*, l. sz. 640. l. Vizi György, t. sz. 30. t. Ósz József.
46. *Ny.-Karácsonfalva Folyfalvával*, l. sz. 637. l. Erdélyi Sámuel, t. sz. 53. t. Hadnagy Károly.
47. *Ny.-Szentbenedek*, l. sz. 237. l. Vályi Pál, t. sz. 13. t. Mihálcz Elek. l. e. Ákosfalva, l. sz. 501. t. sz. 36. t. Varga Áron.
48. *Ny.-Szereda*, l. sz. 364. l. Balogh Sámuel, t. sz. 27. t. Kuri Mihály.
49. *Ny.-Szentanna*, l. sz. 291. l. Tordai Sándor, t. sz. 21. t. Paizs László. l. e. Andrásfalva, l. sz. 152. t. sz. 22. t. Madaras János. Demeterfalva, l. sz. 51. Siketfalva, l. sz. 36.
50. *Ny.-Szentimre*, l. sz. 390. l. Pataki Lajos, t. sz. 40. t. Csog Pál. l. e. Seprőd, l. sz. 101. t. sz. 8.

51. *Szentgerlicze*, l. sz. 455. l. Nagy Mózes, t. sz. 29.
Tanulnak az unitarius iskolában.
52. *Szentistván*, l. sz. 504. l. Nemes Sándor, t. sz. 40.
t. Bende Ferencz.
l. e. Átosfalva, l. sz. 338. t. sz. 33. t. Porzsoltt Ádám.
Csókfalva, l. sz. 248.
53. *Szentsimon*, l. sz. 218. l. Kís János, t. sz. 18.
l. e. Rigmány, l. sz. 335. t. sz. 30. t. Péter István.
54. *Selye*, l. sz. 509. l. Kakasi Mihály, t. sz. 29. t. Pa-
rajdi Károly.
55. *Somosd*, l. sz. 840. l. Szász Ferencz, t. sz. 47. t.
Nagy József, s. t. Kis László.
56. *Székes*, l. sz. 453. l. Szöllősi István, t. sz. 30. t.
Szabó János.
57. *Sóváradi*, l. sz. 1308. l. Toth Márton, t. sz. 72. t.
Kádár István.
l. e. Szováta, l. sz. 125.
58. *Szövérd*, l. sz. 498. l. Madaras János, t. sz. 45. t.
Kis József.
59. *Tompa*, l. sz. 257. l. Jánosi György, t. sz. 23. t.
Márton József.
l. e. Gálfalva, l. sz. 51. Sárd, l. sz. 59. Sentlőrincz, l. sz. 16.
60. *Torboszló*, l. sz. 234. l. Nemes Ferencz, t. sz. 24.
t. Nagy József.
61. *Udvarfalva*, l. sz. 356. l. Bitai Mihály, t. sz. 31.
t. Sükösd Dénes.
l. e. Szentanna, l. sz. 166. t. sz. 15. t. Szabó Ferencz.
Várhegy, l. sz. 90. t. sz. 10. t. Makkai Dániel.
62. *Jedd*, l. sz. 578. l. Szőcs Lajos, t. sz. 54. t. Ben-
czédi Mózes.
l. e. M.-Szentgyörgy, l. sz. 70.
63. *Vadasd*, l. sz. 430. l. Péterfi Elek, t. sz. 36. t.
Magyari József.
64. *Vaja*, l. sz. 575. l. Albert János, t. sz. 16. t. Kö-
peczi József.
l. e. Kis-Görgény, l. sz. 394. t. sz. 30. t. Gergely Móz.
Göcs, l. sz. 243. t. sz. 14. Nagy Mihály.

65. *Maros-Vásárhely*, közvetlenül püspöki felügyelet alatt. l. sz. 5270. l. Péterfi József, Péterfi Károly, Kovács Áron; t. sz. 298. A szentmiklós utcai iskolában fiú és leány tanítók: Nagy Antal, Szentgyörgyi István. Alsó templom melletti 4 osztályú leányiskolában tanítók: Golnhoffer József, Petri János, Barabás János, Erse Mihály. — Sok fiú gyermek a főiskoláiban 3 oszt. elemi iskolában tanul.

XII. Küküllői egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 26 anya- és 58 leányegyház van, lelkek száma összesen 16,505. t. sz. 1009.

Főgondnokok: Gr. Bethlen Farkas, Sz.-Bonyhán,
Mlgs. Földvári Ferencz, V.-Gálfalván.

Algondnokok: T. Vita Sámuel, Haranglábbon.
T. Kispál Lajos, Szőkefalván.
T. Pallos István, Mikefalván.
T. Daniel Mihály, G.-Váralyán.

Esperes: T. Dali István, sz.-csávási lelkész, kihez legközelebbi posta Dicső-Szt.-Márton.

Jegyző: T. Molnár György, héderfái lelkész.

Közügyigazgató: T. Benedek Ferencz, haranglábi lelkész.

Egyházak.

1. *Balavására*, l. sz. 436. l. Orbán József, t. sz. 42. t. Szaĭma József.
2. *Nagy-Kend*, l. sz. 558. l. Kese Pál, t. sz. 32. t. Nagy Károly.
l. e. Szász-Nádas, l. sz. 22. Őzkmántor, l. sz. 10.

3. *Kis-Kend*, l. sz. 212. l. Zsigmond Lajos, t. sz. 30.
tanit a lelkész.
4. *Egrestő*, l. sz. 236. l. Moréh Péter, t. sz. 10. t. a lelk.
5. *Koród-Szt.-Márton*, l. sz. 360. l. Józsa Zsigmond,
t. sz. 32. í. id. Kali Bénéjámín.
6. *K.-Széplak*, l. sz. 325. l. Kovács József, t. sz. 17.
t. Benedek András.
l. e. Vámos-Udvarhely, l. sz. 36.
7. *Héderfája*, l. sz. 790. l. Molnár György, t. sz. 34.
t. Benedek Sándor, s. t. Benedek Ádám.
l. e. N.-Cserged, l. sz. 15.
8. *Mikefalva*, l. sz. 350. l. Szilágyi János, t. sz. 24.
t. Kis József.
l. e. Somostelke, l. sz. 26. F.-Kápolna, l. sz. 7.
9. *Sz.-Bonyha*, l. sz. 690. l. Borosnyai Simon, t. sz. 52.
t. Szakács Sándor.
l. e. Bernád, l. sz. 52. t. Trauzner Lajos.
10. *Gogán-Váralya*, l. sz. 456. l. Muzsnai Sándor, t. sz.
63. t. Nagy Ferencz.
11. *Gogán*, l. sz. 172. l. Eczken Sándor, t. sz. 15. t.
Kis János.
l. e. Kund, l. sz. 14. Sz.-Szentiván, l. sz. 2.
12. *Erzsébetváros*, l. sz. 165. l. Bocz Elek.
l. e. Sz.-Ernye, l. sz. 56. Domáld, l. sz. 7. (Keresd F.-Fehérme-
gyében) l. sz. 35. Almakerék (F.-Fehérme-
gyében) l. sz. 7.
Bese, l. sz. 14. Földszin, l. sz. 5.
13. *Sz.-Almás*, l. sz. 178. l. Ujvárosi János, t. sz. 25.
t. Bordi János.
l. e. Sz.-Medgyes, l. sz. 300. t. Trauzner Sándor.
Pocstelke, l. sz. 48. Somogyom, l. sz. 63. Balástelke,
l. sz. 53. Darlacz, l. sz. 27.
14. *Sz.-Dányán*, l. sz. 260. l. Vas Ferencz, t. sz. 15. t.
Bölöni Domokos.
l. e. Jövedics, l. sz. 2. Leppend, l. sz. 5.
15. *Sz.-Csávás*, l. sz. 670. l. Dali István, t. sz. 52. t.
Belle József.

16. *Harangláb*, l. sz. 390. l. Benedek Ferencz, t. sz. 33.
t. Nagy Sándor.
l. e. Désfalva, l. sz. 162. t. sz. 12. t. Benefi János.
17. *V.-Gálfalva*, l. sz. 726. l. jelenleg nincs, t. sz. 50. t.
Albert István.
l. e. Pocsfalva, l. sz. 140. t. Szabó Ferencz. Abos-
falva, l. sz. 32.
18. *Szőkefalva*, l. sz. 203. l. Erőrdi Pál, t. sz. 7. t.
Némethi József.
l. e. Dicső-Szt.-Márton, l. sz. 191. t. sz. 20. t. Gábos
Dénes. Csüdötélke, l. sz. 60. M.-Sáros, l. sz. 57.
Borzás, l. sz. 18. Bábahalma, l. sz. 5.
19. *Sövényfalva*, l. sz. 234. l. Barthos Dénes, t. sz. 26.
t. Dobolyi Lajos.
l. e. Ádámos, l. sz. 296. t. sz. 35. t. Simon Mózes.
Dombó, l. sz. 14.
20. *Királyfalva*, l. sz. 630. l. Sebestyén András, s. l.
Báthori János, t. sz. 40. t. Ósz Sándor.
21. *Küküllővár*, l. sz. 223. l. Bartha Antal, t. sz. 19.
t. Puskás János.
l. e. Bajom, l. sz. 7.
22. *Böldögfalva*, l. sz. 134. l. Koncz György, t. sz. 8.
t. Faluvégi Márton.
l. e. Sz.-Veszszős, l. sz. 16.
23. *Bethlen-Szt.-Miklós*, l. sz. 420. l. Sámuel József, t. sz.
26. t. Székely János.
24. *N.-Teremi*, l. sz. 258. l. Béres Márton, t. sz. 18. t.
Barthos Sándor.
l. e. Teremi-Ujfalu, l. sz. 660. t. sz. 12. t. Barthos
János. s. t. Simon János.
25. *B.-Besenyő*, l. sz. 408. l. Székely Sámuel, t. sz. 18.
l. Kelemen Sándor.
l. e. Kerelő-Szempál, l. sz. 8. Virátszeg, l. sz. 12.
26. *Ugra*, l. sz. 309. l. Kis János, t. sz. 24. t. Varró
Lajos.
27. *Csapó*, l. sz. 170. l. Kolozsvári Károly, t. sz. 14.
t. Hegedüs Gergely.
l. e. O.-Köcsárd, l. sz. 28. t. Szántó Móses, O.-Sályi, l. sz. 15.

28. *Rádnóth*, l. sz. 588. l. Nagy Samu, t. sz. 20. t. Szabó István.
l. e. Lekencze, l. sz. 20. Déég, l. sz. 8. Szélkút, l. sz. 8.
29. *M.-Dellő*, l. sz. 202. l. Kis Sámuel, t. sz. 12. t. Tóth János.
l. e. O.-Dellő, l. sz. 135. t. sz. 6. t. Székely György. Margitta, l. sz. 15. M.-Ujlak, l. sz. 5. Soospatak, l. sz. 5. Pete, l. sz. 10.
30. *M.-Bogát*, l. sz. 907. l. Tokai János, t. sz. 75. t. Pásztor Sándor.
l. e. M.-Ludas, l. sz. 31.
31. *M.-Bodon*, l. sz. 512. l. Bitai Mátyás, t. sz. 20. t. Ujvárosi Sándor.
l. e. M.-Szengyel, l. sz. 40. M.-Kapus, l. sz. 12. M.-Szakál, l. sz. 12. M.-Sályi, l. sz. 30. M.-Ikland, l. sz. 37. M.-Tohát, l. sz. 20. Keménytelke, l. sz. 4.
32. *Kutyfalva*, l. sz. 419. l. Domokos György, t. sz. 22 t. ifj. Kali Bénéjámín.
l. e. M.-Dátos, l. sz. 12.
33. *Medvés*, l. sz. 355. l. Varga Zsigmond, t. sz. 14. tanít a lelkész.
34. *Szt.-Benedek*, l. sz. 198. l. Bartalus Samu, t. sz. 8. t. Hermán József.
35. *M.-Sülye*, l. sz. 306. l. jelenleg nincs, t. sz. 15. t. Baróthi Sándor.
36. *M.-Herepe*, l. sz. 90. l. Gócz Zsigmond, t. sz. 6. t. Harkó Péter.
l. e. Kincsi, l. sz. 4.

XIII. N.-Szebeni egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 21 anya- és 18 leányegyház van, lelkek száma 5686. t. sz. 555.

Főgondnok: Mlgs. Zeyk Károly.

Algondnokok: Mlgs. Csongrádi István és
T. Timár Károly.

Esperes: T. Nagy Elek m.-péterfalvi lelkész, kihez legközelebbi posta Balázsfalva.

Jegyző: T. Ágoston Mózes balázsfalvi lelkész.

Igazgató: T. Sebestyén József m.-beczei lelkész.

Egyházak.

1. *Vizakna*, l. sz. 1161. l. Herepei Károly, s. l. Reissner Mihály, t. sz. 140. t. Takács Mózes és Márk Pál, l. t. Ferencz József.
2. *N.-Szeben*, l. sz. 690. l. Bodrogi Sámuel, t. sz. 28. t. Bardocz Dániel.
3. *O.-Ujfalva*, l. sz. 120. l. Jákó Mózes, t. sz. 12. a lelkész tanít:
 - l. e. Kercsesóra, l. sz. 60.
4. *Kövesd*, l. sz. 22. l. Izsák József.
5. *Bürrhös*, l. sz. 160. l. Csiki Ferencz, t. sz. 18. ideiglenes t. Bali István.
 - l. e. O.-Ivánfalva, l. sz. 25.
6. *Bólya*, l. sz. 102. beszolgál a mihályfalvi lelkész, t. sz. 13. t. Orbán István.
 - l. e. Rovás, l. sz. 14. Salkó, l. sz. 37.
7. *Mihályfalva*, l. sz. 66. l. Lukács Ferencz, t. sz. 8. t. Muzsnai József.
 - l. e. Szász-Vessződ, l. sz. 46. Hidegviz, l. sz. 36. Nagy-Selyk, l. sz. 12.

8. *Mikeszásza*, l. sz. 130. l. Bodó József, t. sz. 21. t. Márk Antal.
9. *Balásfalva*, l. sz. 162. l. Ágoston Mózes, t. sz. 15. t. Nemes András.
l. c. Hosszuaszó, l. sz. 40. t. sz. 4. ideiglen. t. Bartók József.
10. *Pókafalva*, l. sz. 124. beszolgál a kis-enyedi lelkész.
l. c. Veres-Egyháza, O-Bogát, Kis-Kerék, ezekben öszves lélekszám 37.
11. *Kis-Enyed*, l. sz. 74. l. Kőncza László, t. sz. 8. tanít a lelkész.
12. *Örményszékes*, l. sz. 66. beszolgál az alamori lelkész.
13. *Alamor*, l. sz. 126. l. Kelecsényi Károly, t. sz. 20. tanít a lelkész.
14. *Tür*, l. sz. 46. l. Málnási János, t. sz. 16. t. László Lajos.
15. *Búzás-Bocsárd*, l. sz. 425. l. Cseresznyés György, t. sz. 50. t. Kósa Mihály.
l. c. Karácsonfalva, l. sz. 32. t. sz. 5.
16. *M.-Péterfalva*, l. sz. 339. l. Nagy Elek, t. sz. 32. t. Hermán István.
l. c. Szancsal, l. sz. 14.
17. *M.-Bénye*, l. sz. 58. l. Kozma Ádám, t. sz. 13. t. Deák Farkas.
18. *Asszonynépe*, l. sz. 80. l. Monostori Károly, t. sz. 12. t. Járai Károly.
l. e. O.-Tordos, Háporton, ezekben l. sz. 13.
19. *M.-Lapád*, l. sz. 600. l. László Simon, t. sz. 80. t. Sala Mózes.
l. c. Fugad, l. sz. 15.
20. *M.-Bécze*, l. sz. 482. l. Sebestyén József, t. sz. 38. t. Györfi István.
l. e. Kis-Solyos, l. sz. 137.
21. *Hári*, l. sz. 121. l. Fábrián Domokos, t. sz. 22. t. nincs.
l. c. Forró, l. sz. 13.

XIV. Udvarhelyi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében van 54 anya- és 36 leányegyház, lelkészek száma 33,911. tanulók száma 2783.

Főgondnokok: id. Gr. Bethlen János.

 Mlgs Gyárfás Domokos.

Esperes: T. Kis Pál muzsnai lelkész, kihez leközelebbi posta állomás Sz.-Udvarhely.

Jegyző: T. Karácson Mózes, sz. kereszturi lelkész.

Közügyigazgató: T. Kölonthe József, peteki lelkész.

Egyházak.

1. *Sz.-Udvarhely*, közvetlen püspöki felügyelet alatt van, l. sz. 1355. a leányegyházakkal együtt 1500. l. Bacsoni Ádám és Zajzon Ferencz; énekvezető: Demeter János, a ki tanít 34 leánykát. Van egy leány növeldéje, melynek felügyelője: Bacsoni Ádám; nevelőnők: Böhm Jánosné és Böhm Bertha; t. sz. 32.
1. e. Szombatfalva, l. sz. 66. Bethlenfalva, l. sz. 26. Kadisfalva, l. sz. 6. Tibód, l. sz. 8. Oláhfalva, l. sz. 6. Lövéc, l. sz. 6. Csik-Somlyó és Szépviz, l. sz. 15. Mátéfalva, l. sz. 12.
2. *Muzsna*, l. sz. 662. l. Kis Pál, s. l. Kis Károly, t. sz. 70. t. Áros János.
3. *Sz.-Keresztúr*, l. sz. 1532. l. Karácson Mózes, s. l. Karácson István, t. sz. a fiu iskolában 66. t. Szentgyörgyi János. A leány növeldében tanul öszvesen 56 leány gyermek, tanítónő: Kún Károlina,

tanít még a ref. s. lelkész és ref. iskolatanító is naponta egy-egy órai oktatást adván. A leány növelde vallás felkezesítéség nélküli.

4. *Petek*, l. sz. 797. l. Kölonte József, t. sz. 82. t. Nagy Sándor.
5. *Szt.-Erzsébet*, l. sz. 929. l. Borbát Lajos, t. sz. 70. t. Horváth Dániel.
6. *Bágy*, l. sz. 522. l. Veres Ferencz, t. sz. 60. t. Pálfi Dénes.
7. *Mátisfalva*, l. sz. 325. l. Palkó György, t. sz. 40. t. Gyepesi Ferencz.
8. *Bögöz*, l. sz. 845. l. Solymosi István, t. sz. 82. t. László István, s. t. Szentgyörgyi József.
9. *Sükö*, l. sz. 188. l. Simó Zsigmond, t. sz. 20. t. Bartha László.
10. *Rugonfalva*, l. sz. 654. l. Gál János, t. sz. 40. t. Fülöp Dániel.
11. *Szt.-László*, l. sz. 185. l. Jakab Mózes, t. sz. 21. t. Nagy Ferencz.
l. e. Miklósfalva, l. sz. 142. t. sz. 10. t. Gábos Fer' Ábrahámfalva, l. sz. 51.
12. *Betfalva*, l. sz. 313. l. Görög József, t. sz. 34. t. Gábos Sándor.
13. *Új-Székel*, l. sz. 338. l. Kovács István, t. sz. 36. t. Gáspár László.
l. e. A.-Boldogfalva, l. sz. 133. t. sz. 9. t. id. Áros János.
14. *H.-Sz.-Márton*, l. sz. 335. l. Kovács János, s. l. Bencze András t. sz. 28. t. Gáabri Ferencz.
l. e. Keményfalva, l. sz. 39. Lókod, l. sz. 35. Kénos, l. sz. 6. Gyepes, l. sz. 23.
15. *Dálya*, l. sz. 762. l. Kiss Sámuel, t. sz. 60. t. Kátó Sándor.
l. e. Jánosfalva, l. sz. 14.
16. *N.-Solymos*, l. sz. 756. l. Némethi Mihály, t. sz. 70. t. Benedek Imre.
l. e. M.-Hidegkut, l. sz. 151.

17. *Oczfalva*, l. sz. 197. l. Benczédi János, t. sz. 12. t. Székely Zsigmond.
18. *Sándorfalva*, l. sz. 144. l. Sándor Károly, t. sz. 10.
19. *Dobófalva*, l. sz. 111. l. Kállai István, t. sz. 10. l. e. Vágás, l. sz. 15. Béta, l. sz. 22.
20. *Agyagfalva*, l. sz. 771. l. Beke János, t. sz. 60. t. Nagy Lajos. l. e. Décsfalva, l. sz. 79. Magyarós, l. sz. 200.
21. *Patakfalva*, l. sz. 385. l. Maksai Áron, t. sz. 52. t. Balázs Sámuel.
22. *Kecset*, l. sz. 381. l. Vajda Dénes, t. sz. 38. t. Kálmán Mózes. l. e. Kisfalud, l. sz. 108. Benczéd, l. sz. 4. Sz.-Mihály, l. sz. 28. Malómfalva, l. sz. 5. Sz.-Lélek, l. sz. 6. Farkaslaka, l. sz. 17. Cschédfalva, l. sz. 9.
23. *Kis-Solymos*, l. sz. 210. l. Demeter Lajos, t. sz. 19. t. Simon József. l. e. O-Andrásfalva, l. sz. 25.
24. *A-Siménfalva*, l. sz. 257. l. Baka János. l. e. Kede, l. sz. 177. Medesér, l. sz. 121. Kadács, l. sz. 20. Tartsafalva, l. sz. 23. Kobátfalva, l. sz. 14. Tordátfalva, l. sz. 9. Demeterfalva, l. sz. 6. Sz.-Miklós, l. sz. 15.
25. *Farczád*, l. sz. 486. l. László Ignác, t. sz. 50. t. Makkai András.
26. *A-Rákos*, l. sz. 846. l. id. Petre Mózes, t. sz. 70. t. Gábos Lajos.
27. *Telekfalva*, l. sz. 407. l. Kovács Sándor, t. sz. 42. t. Bándi Mózes.
28. *Fiátfalva*, l. sz. 391. l. Biró Károly, t. sz. 40. t. Pataki Dénes.
29. *Kányád és Jásfalva*, l. sz. 646. l. Bódor Pál, s. l. Bódor József, t. sz. 47. t. Miklósi János. l. e. Derzs, l. sz. 75.
30. *Nagy- és Kis-Bun*, l. sz. 441. l. Nagy Mózes, t. sz. 21. a lelkész tanít.
31. *Ége*, l. sz. 254. l. Bándi János, t. sz. 30. t. Szabó Lajos.

32. *N-Galambfalva*, l. sz. 922. l. Kelemen János,
t. sz. 73. t. Benedek Ferencz.
33. *K-Galambfalva*, l. sz. 600. l. Gál Sándor, t. sz. 40.
t. Péter István.
34. *Csekefalva*, l. sz. 309. l. Beke Dénes, t. sz. 34. t.
Maksai József.
l. e. Sz.-Ábrahám, l. sz. 144. t. sz. 12. M.-Andrásfalva,
l. sz. 56. Gagy, l. sz. 171. t. sz. 16. Ideiglenes tanító
Álbu Dénes.
35. *H-Sz-Pál*, l. sz. 84. l. Boros Sámuel.
l. e. Karácsonfalva, l. sz. 28. Ujfalu, l. sz. 20. Oklánd,
l. sz. 13. Városfalva, l. sz. 20. Recsenyéd, l. sz. 19.
Szent-Péter, l. sz. 1.
36. *Bikafalva*, l. sz. 219. l. Benedek Ignác, t. sz. 22.
t. Csomor Dénes.
37. *F-Boldogfalva*, l. sz. 313. l. Szabó Sámuel, t. sz. 20.
t. Kolecza Lajos.
l. e. Árvátfalva, l. sz. 179. t. sz. 20. t. Dobos Mihály.
38. *Hodgya*, l. sz. 406. l. Zágonyi Mózes, t. sz. 40. t.
Böncz József.
39. *Körispatak*, l. sz. 815. l. Pál Balázs, t. sz. 60. t.
Orbán Ferencz.
40. *Parajd*, l. sz. 1013. l. Csizsér Zsigmond, t. sz. 70.
t. Kovács József.
41. *Szolokma*, l. sz. 453. l. Böjtő Sándor, t. sz. 46. t.
Szentgyörgyi József.
42. *Étéd*, l. sz. 1300. l. ifj. Karácson Mózes, t. sz. 120.
t. Bakó Dániel.
43. *Kismőd*, l. sz. 515. l. Karácsoni Sámuel, t. sz. 46.
t. Kovács Mátyás.
44. *Siklód*, l. sz. 1243. l. nincs, t. sz. 95. t. Barabás
János.
45. *F-Sófalva*, l. sz. 1500. l. Györke János, t. sz. 130.
t. Demeter Ákos.
l. e. Gyergyó, l. sz. 80. Korond, l. sz. 35.
46. *A-Sófalva*, l. sz. 1360. l. Vajda Károly, t. sz. 130.
t. Bálint József.

47. *Bözöd*, l. sz. 418. l. Sándor Gergely, t. sz. 40. t.
t. Székely István.
l. e. Bözöd-Ujfalu, l. sz. 134.
48. *Moha*, l. sz. 839. l. Mátyás József, t. sz. 70. t.
Csomor Sándor.
49. *Voldorf*, l. sz. 125. l. Szabó Dénes, t. sz. 9. t. Böj-
te Péter.
l. e. Halmágy, l. sz. 10.
50. *Héviz*, l. sz. 512. l. ifj. Petre Mózes, t. sz. 38. t.
Fazakas István.
51. *Héjasfalva*, l. sz. 358. l. Balázs Gergely, t. sz. 34.
a lelkész tanít.
l. e. Sárd, l. sz. 79.
52. *Szederjes*, l. sz. 468. l. Kovács Mózes, t. sz. 55. t.
Szabó József.
53. *Fejéregyház*, l. sz. 65. l. Sándor József.
l. e. Sárpatak, l. sz. 131. t. sz. 10. t. Buzogány Zsigm.
54. *Kóbor*, l. sz. 912. l. Nemes Sámuel, s. I, és egyszer-
smind fi iskolatanító Nemes József, leány t. Boér
Mihály; tanulók összes száma a két nemből 132.

XV. Erdővidéki egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 15 anya- és 3 leányegyház van, lelkek
száma összesen 10,903, t. sz. 983.

Főgondnokok: Mlgs Székely Gergely.

Mlgs Lázár Mihály.

Algondnokok: Mlgs Cserei Elek.

T. Bora Sándor.

Esperes: T. Benedek József olasztelki lelkész,
kihez legközelebbi posta Baróth.

Jegyző: T. Lukácsfi Lajos, n.-bacsoni lelkész.

Egyházak.

1. *Olasztelek*, l. sz. 635. l. id. Benedek József, s. l. ifj. Benedek József, t. sz. 63. t. id. Nagy Ferencz, t. t. ifj. Nagy Ferencz.
l. e. Baroth, l. sz. 183. t. sz. 12. előkönyörgő és iskola-
tanító Szotyori József.
2. *Köpecz*, l. sz. 800. l. Zsigmond Ferencz, t. sz. 80.
t. Gáspár István.
3. *Miklósvár*, l. sz. 70. l. Incze Zsigmond, t. sz. 2. t.
Gyenge András.
l. e. Ürmös, l. sz. 30.
4. *Nagy-Ajta*, l. sz. 280. l. Péter Lajos, t. sz. 37. t.
Benedek János, s. t. Kövér Lázár.
5. *Bölon*, l. sz. 246. l. Sebestyén Károly, t. sz. 17. t.
Czintos Ferencz.
6. *K.-Ajta*, l. sz. 1169. l. Biró András, t. sz. 129. fi t.
Benedek Sámuel, l. t. Veres Károly.
7. *Sz.-Ajta*, l. sz. 1361. l. Benkő Gergely t. sz. 140.
fi t. Nagy János, l. t. Szabó Áron.
8. *N.-Bacson*, l. sz. 1390. l. Lukácsfi Lajos, t. sz. 100.
fi t. Barabás Elek, l. t. Zsigmond Péter.
9. *Bódos*, l. sz. 407. l. Jákó György t. sz. 41. t. Jó-
zsa Izsák.
10. *Bibarczfalva*, l. sz. 600. l. Szász József, t. sz. 50.
t. Bartha József.
11. *K.-Bacson*, l. sz. 450. l. Dobai József, t. sz. 40.
ny. t. Lőrincz Gáspár, s. t. Benkő Sándor.
12. *M.-Hermány*, l. sz. 1000. l. Pethő Mózes, t. sz. 100.
t. Fábián András.
13. *Füle*, l. sz. 800. l. Karácson György, t. sz. 80. t.
Dávid János.
14. *Bardócz*, l. sz. 700. l. Zajzon Mihály, t. sz. 50. t.
Székely Mózes.
15. *Száldobos*, l. sz. 479. l. Bartha András, t. sz. 30.
t. Fábián Sámuel.
l. e. Vargyas, l. sz. 303. t. sz. 12.

XVI. Sepsí egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 37 anya- és 4 leányegyház van, lelkek száma összesen 22,409. t. sz. 1855.

Főgondnokok: Mlgs Székely Gergely.
Mlgs Lázár Mihály.

Algondnok: Mlgs Béldi István.

Esperes: T. Gödri Ferencz s.-szl.-györgyi lelkész,
hol postaállomás is van.

Főjegyző: T. Benedek Áron, borosnyai lelkész.

Aljegyző: T. Nagy Sándor, hidvégi lelkész.

Igazgató: T. Bartha Lajos, mártonosi lelkész.

Egyházak.

1. *Sepsi-SzentGyörgy*, l. sz. 1456. l. Gödri Ferencz, s. l. Orbán Antal, ki tanító is; leány tanító és énekvezető Molnár Sándor; t. sz. 70. A fiak a gymnasiumban tanulnak.
2. *Ilyefalva*, l. sz. 1038. l. Révai Lajos, fi t. sz. 34. t. Imreh Mihály; leány t. sz. 37. l. t. Rákosi László. E két egyház közvetlen püspöki vizsgálat alatt van.
3. *Árkos*, l. sz. 369. l. Benkő Ferencz, t. sz. 15. t. Kátó András.
4. *Kálnok*, l. sz. 343. l. Vitályos János, t. sz. 31. t. Vaska Dániel.
l. e. Köröspatak, l. sz. 117. levita Szöcs Dániel.

5. *Zalán*, l. sz. 840. l. Nagy István, t. sz. 40. t. Keresztély Dénes.
6. *Oltszem*, l. sz. 670. l. Kis János, t. sz. 39. t. Kis Ferencz.
7. *Málnás*, l. sz. 537. l. Benkő János, t. sz. 29. t. Kátai Mózes.
8. *Bódok*, l. sz. 970. l. Zajzon Farkas, t. sz. 65. t. Józsa Lajos.
9. *Érfalva*, l. sz. 392. l. Kis Lajos, t. sz. 40. t. Nagy György.
l. e. Zoltán, l. sz. 129.
10. *Gidófalva*, l. sz. 841. l. Nagy Ferencz, t. sz. 60. t. Veres László.
11. *Martonos*, l. sz. 360. l. Bartha Lajos, t. sz. 30. t. Csulak László.
l. e. Fotos, l. sz. 143.
12. *Angyalos*, l. sz. 544. l. Bodor Mózes, t. sz. 32. t. Gocz Gábor.
13. *Besenyő*, l. sz. 357. l. Nagy Áron, t. sz. 15. t. Porzsolt Bénéiamin.
14. *Eresztevény*, l. sz. 163. l. Benkő Dénes, t. sz. 15. t. Gocsman János.
15. *Réty*, l. sz. 742. l. Kisantal Sámuel, t. sz. 72. t. László László.
16. *Komolló*, l. sz. 398. l. Biró Sándor, t. sz. 34. t. Baló József.
l. e. Sz-iván, l. sz. 70. Laborfalva, l. sz. 38.
17. *Egerpatak*, l. sz. 543. l. Csiszér Gábor, t. sz. 60. t. Gál Domokos.
18. *N.-Borosnyó*, l. sz. 1110. l. Benedek Áron, t. sz. 87. t. Nagy Sándor.
19. *Fel-Doboly*, l. sz. 620. l. Bartha András, t. sz. 40. t. Mátyás Mihály.
20. *K.-Borosnyó*, l. sz. 468. l. Álbu András, t. sz. 37. t. Nagy Gergely.
21. *Szacsva*, l. sz. 216. l. Albert Ferencz, t. sz. 19. t. Molnár Albert.

22. *Magyarós*, l. sz. 457. l. Bod Mózes, t. sz. 45. t. Pető János.
23. *Lisznyó*, l. sz. 540. l. Dénes Antal, t. sz. 50. t. Lőrincz Sándor.
24. *Bikfalva*, l. sz. 1120. l. Bong István, t. sz. 114. t. Zsigmond István.
25. *Nyén*, l. sz. 1142. l. Soós Ferencz, t. sz. 97. t. Lőrincz Lajos.
26. *Bodola*, l. sz. 813. l. Magyarai Károly, t. sz. 90. t. Benke József.
27. *Kökös*, l. sz. 340. l. Biró Áron, t. sz. 32. t. Ferencz Gábor.
28. *Úzon*, l. sz. 1080. l. Benedek Ignác, t. sz. 104. t. János János.
29. *Szotyor*, l. sz. 598. l. Kovács József, t. sz. 11. t. Magyarai István
30. *Kilyén*, l. sz. 382. l. Vas Dénes, t. sz. 30. t. Orbán László.
31. *Szemerja*, l. sz. 510. l. Demcs Móses, s. l. Demcs Péter, t. sz. 41. t. Bartha Sámuel.
32. *Sz.-Király*, l. sz. 260. l. Ágoston Pál, t. sz. 21. t. Kelemen Ferencz.
33. *Al-Doboly*, l. sz. 432. l. Gáspár Albert, t. sz. 47 t. Orbán István.
34. *Erösd*, l. sz. 178. l. Pálfi János, t. sz. 16. t. Gábor Lajos.
35. *Árapataka*, l. sz. 584. l. Csulak Zsigmond, t. sz. 42. t. Bibó László.
36. *Hidvég*, l. sz. 905. l. Nagy Sándor, t. sz. 41. t. Fábrián István.
37. *Brassó*, l. sz. 789. l. Molnár János, t. sz. 41. tanító most nincs.

XVII. Orbai egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 11 anya- és 6 leányegyház van, lelkek száma összesen: 11,974, t. sz. 977.

Főgondnokok: M. Székel Gergely.

M. Lázár Mihály.

Algondnok: T. Czirjék Zsigmond.

Esperes: T. Görög György, pákei lelkész, kihez legközelebbi posta Kovászna.

Jegyző: T. Magyarósi Ferencz, teleki lelk.

Közügyigazgató: T. Csákány József, zabolai lelkész.

Egyházak.

1. *Zágon*, l. sz. 2641. l. Demeter Sámuel, t. sz. fiu 150, leány 50. A fiu iskolában a tanodáknál levő elemi osztályok minden tantárgyait elvégzi a tanuló három osztályban hat év alatt. Tanítók: a fiuiskolában Veres Sándor, Szabó Károly, Király Sámuel; a leányiskolában: Tamó Lajos és Orbán József. Vallást az egész iskolában tanít a lelkész. Van itt vasárnapi iskola is, mely szép reménnyel bíztat.
2. *Pápolcz*, l. sz. 1080. l. Pál Sámuel, t. sz. 95. fi t. Barabás Sámuel, a leánytanítói állomás üres.
3. *Páké*, l. sz. 634. l. Görög György, t. sz. 70. t. Szabó Lajos.
4. *Körös*, l. sz. 660. l. Nagy Pál, t. sz. 70. t. Gecse Bénéámin.
5. *Kovászna*, l. sz. 2156. l. Incze György, s. l. Márk Mihály, t. sz. 154. felső fiuiskola t. a segéd lelkész. Alsó fiuiskola t. Tamó Károly, l. t. Mántó György.

6. *Páva*, l. sz. 543. l. Finta István, t. sz. 61. fi. t. Bartha István, l. t. Réthi Mihály.
7. *Zabola*, l. sz. 1325. l. Csákány József, t. sz. 95. fi. t. Szabó János, leánytanítói állomás üres.
l. c. Gelencze, l. sz. 23. Haraly, l. sz. 3. Hilib, l. sz. 2. Imecsfalva, l. sz. 10.
8. *Szörcse*, l. sz. 683. l. Péter Károly, t. sz. 45. t. Perdi Mihály.
l. c. Tamásfalva, l. sz. 334. t. sz. 32. levita Molnár Dániel.
9. *Telek*, l. sz. 622. l. Magyarósi Ferencz, t. sz. 45. t. Bartha József.
10. *Czófalva*, l. sz. 348. l. Barthos Mihály, t. sz. 20. t. Sándor Mihály.
11. *Barátos*, l. sz. 910. l. Vékás Lajos, ny. l. Zaizon András, t. sz. 90. t. Kocsis Elek.

XVIII. Kézdi egyházmegye.

Ezen egyházmegyében 14 anya- és 17 leányegyház van, lelkek száma összesen 12,366. t. sz. 1012.

Főgondnokok: Mlgs Székely Gergely,
Mlgs Lázár Mihály.

Algondnokok: T. Vajna Ferencz.
T. Kovács István.

Ésperes: T. Szini János, k.-albisi lelkész, kihez legközelebbi posta Alsó-Csernáton.

Jegyző: T. Zaizon István, feltorjai lelkész.

Közügyigazgató: T. Simó Sándor, k.-martonfalvi lelkész.

Egyházak.

1. *Bitá*, l. sz. 450. l. **Gagyi István**, t. sz. 28. t. **Szász Mihály**.
l. e. *Várhegy*, l. sz. 60.
2. *Léczfalva*, l. sz. 940. l. **Zóltán Elek**, t. sz. 70. fi t. **Kis Sándor**, nyug. **Sándor István**, l. t. **Bene Elek**.
3. *Márkosfalva*, l. sz. 687. l. **Bodola Sámuel**, t. sz. 22. fi t. **László Mózes**, l. t. **Kovács József**.
4. *K.-Mátisfalva*, l. sz. 155. l. **Kese Mihály**, t. sz. 16. t. nincs, a tanulók más helységben tanulnak.
5. *K.-Martonfalva*, l. sz. 372. l. **Simó Sándor**; t. sz. 52. t. **Mihályfalvi Ferencz**.
l. e. *Hatojka*, l. sz. 21.
6. *K.-Vásárhely*, közvetlen püspöki felügyelet alatt van; l. sz. 2610. l. **Székely János**, s. l. **Bartha Károly**; énekvezető **Szacsva János**. A 4 osztály fiúiskola népessége 139. Tanítók: **Bartha Károly**, **Simó József**, **Bakcsi Boldizsár**, **Demeter Mózes**. A leányiskola népessége: 109; tanítók: **Szacsva János**, s. t. **Páldeák Dániel**.
l. e. *Oroszfa*, l. sz. 66. *Sz.-Katholna*, l. sz. 25. *Nyujtód*, l. sz. 20. *Breczka*, l. sz. 12. Ide tartoznak még: *Kurta-patak*, *Észtelnek*, *Polyán*, *Szentlélek*, *K.- és Nagy-Ká-szon*, *K.-Ujfalu*, ezekben a l. sz. 49. A leányegyházakkal a népesség: 2780.
7. *Karatna*, l. sz. 125. l. **Szakács János**; t. sz. 8. t. **Deák Antal**.
8. *Fel-Torja*, l. sz. 460, három helységből van alakulva u. m. *Fel-Torja*, *F.-Volál* és *Karatna* felső fele részéből, l. **Zaizon István**, t. sz. 25. t. **Szotyori István**.
l. e. *Szárazpatak*, l. sz. 4. *Peszlnek*, l. sz. 5. *Al-Torja*, l. sz. 24.

9. *Ikafalva*, l. sz. 435. l. Zaizon Áron, t. sz. 36. t. Tusa János.
l. e. Futásfalva, l. sz. beszámítva az anyaegyházba.
10. *Fel-Csernáton*, l. sz. 1119. l. Vitályos György, t. sz. 94. fi t. Bodor János, l. t. Tamás Miklós.
- 11. *Alsó-Csernáton*, l. sz. 1600. l. Kovács Károly, t. sz. 180. fi t. Mihályfalvi Lajos, l. t. Bartha Pál.
12. *K-Albis*, l. sz. 800. l. Szini János, t. sz. 78. fi t. Bartha Béniámin, l. t. Kovács Zsigmond.
13. *Dálnok*, l. sz. 1681. l. Borbát Pál, nyug. l. Ferenczi János nyug. esperes; t. sz. 95. fi t. Kerestely Dávig, nyug. fi t. Kerestely Lázár, l. t. Cseh Mihály.
14. *Maksa*, l. sz. 648. l. Jancsó Ferencz, nyug. l. Jancsó Máté, t. sz. 60. t. Albert László.

XIX. Fogaras.

Közvetlen püspöki felügyelet alatt van.

Főgondnok: Id. gr. Bethlen János.

Algondnok: T. Jakab György.

Lelkész: Pánczél Károly, s. l. László Zsigmond, l. sz. 867. t. sz. 123. ezekből fiu 69, leány 54. A 4 osztályu fitanodában tanítók a segédlelkészen kívül: Dancs Péter, Tókos Lajos; leányok tanítója: Incze Ferencz, ki egyszersmind énekvezető is.

XX. Az egyesült donnaifejedelemségekben

létező egyházak.

1. *Bukarest*, l. sz. 2200. l. Koos Ferencz, t. sz. 60. t. Teleki Sámuel, román t. Kapitaneszkü.

A magyar- és erdélyországi ref. anyaszentegyház segedelme által fennálló moldva-oláhországi missioban létező

e g y h á z a k :

1. *Ploest*, l. sz. 1105. l. Czelder Márton, a missio vezetője, s a missioban levő egyházak felügyelő lelkipásztor, t. sz. 64. t. Szász Lukács.
2. *Pitest*, l. sz. 332. l. Nagy József, t. sz. 52. t. Kozma Dénes
3. *Brailla*, l. sz. 4—500. Gondnok Csiki János; beszolgál a galaczi lelkész s időnként a missio vezetője.
4. *Szász-Kút*, (Moldovában) l. sz. 185. l. Márk Mózes, t. sz. 9. tanít a lelkész.
5. *Galacz*, l. sz. 2—300. t. Kelemen Ferencz.

Ezeken kívül számosabban vannak hiveink :

Krájován, l. sz. 105. szolgálatot végez Besser evang. lelk. *Tirgovest*, *Foksány*, *Turn-Severin*, *Báki*, *Rimnik*, *Kimpina* és más helyek. hol hitsorsosaink vannak, s évenként legálább egyszer meglátogattnak.

A moldva-oláhországi missioi egyházak és hivek száma mintegy 5- vagy 6000-re tehető.

TANINTÉZETEK.

Tanügyi bizottmány a püspök elnöksége alatt, ennek tagjai:

n. t. Nagy Péter. Tanárok: t. Takács János, Sárkány Ferencz, Ócsvai Ferencz, Fekete Mihály, Kócsi Károly, Indali Péter.

I. N.-Enyedi főtanoda.

Főgondnokok: Gróf Mikó Imre.
Báró Kemény István.

Algondnokok: Mélt. Zeyk Károly.
T. Fosztó Ferencz, egyszersmind
gazdasági felügyelő.

Rendes tanárok:

Vajna Antal, tanvezető a középtanodában. Mihályi Károly könyvtár-felügyelő. Hegedüs János, Kasza Dániel, rector. Gáspás János, a mesterképezde igazgatója s az elemi tanodában tanvezető. Jancsó János. Décsi Károly. Szathmári Károly. Gyarmathi Samu. Garda József. Herepei Károly.

Szaktanitók:

Nagy Károly, német nyelv- és rajztanító.
Szente József, a terményrajz tanítója, mint akadémita, *segédtanári* czimmel.
Boros Gábor, műének- és orgonatanító.
Binder Dániel, zenetanító.

Osztálytanítók:

a) A középtanodában: Vajna Ádám VI. oszt. mint akademitá *segédtanári* czimmel. Herepei Károly és Nagy Lajos V. osztályban. Szigethi István IV. osztályban. Szláma Ferencz III. oszt. Maksai Károly II. Dohi Ferencz és Kovács Lajos I. osztályban.

b) Az elemi tanodában: Fóris János és Péter Antal IV. osztályban. Mooréh Albert III. oszt. Solymosi Lajos II. oszt. Dózsa Dénes I. osztályban.

A főtanoda ügynöke: Veress Károly országos üyvéd.
Pénztárnok: Kiss Károly.

Tanulók száma:

a) A felső tanodában:

- | | |
|---|------------|
| 1) Hittanászok: másod éves 33, első éves 31 | együtt 64. |
| 2) Jogászok: másod éves 10, első éves 28, | 38. |
| 3) Bölcsészek: másod éves 30, első éves 34 | 64. |
| 4) Képezde növendékek: harmad éves 5, másod
éves 7, első éves 8. | „ 20. |

Diákok összesen: 186.

b) A középtanodában VI. oszt. 48. V oszt. 62. IV. oszt. 55. III. oszt. 67. II. oszt. 79. I. oszt. két csapatban 115.
A középtanoda összesen: 426.

c) Az elemi tanodában: IV. oszt. két csapatban 122 III. oszt. 110. II. oszt. 77. I. oszt. 30.
Elemi tanoda összesen 339.

A nagyenyedi főtanoda összes népessége: 951.

II. A kolozsvári főtanoda.

Főgondnokok: M. Ugyron István.
M. Szaecvai Zsigmond.
M. B. Bánffi Albert.

Rendes tanárok: Nagy Ferencz, Takács János, természettanigyjtemény öre. Sámi László, rector. Sárkány Ferencz, tanvezető. Ócsvai Ferencz, jegyző. Fekete Mihály, könyvtár felügyelő. Kócsi Károly, terményrajzigyjtemény öre.

Segédtanárok: Szász Domokos, ev. ref. pap. Indali Péter, Bányai Pál. Jancsó Lajos.

Osztálytanítók: Pünkösti Ferencz, Horváth István, Szarvadi Adolf, Horváth Sándor, Nagy Miklós, Nagy Ferencz, Horváth Mózes, Veress Kálmán, Domján János.

Műének- és zenetanító: Szuk György.

Franczia nyelvtanító: Sievet Károly.

Szépírá- és rajztanító: Láposi Lajos.

Tanodai ellenőr: Darkó József.

„ pénztáronok: Erdélyi Sámuel.

ügyvéd: Tompa Károly.

Jószág felügyelő: Filep Sámuel.

Tanulók száma:

a) A felső tanodában: 1) másodéves jogászok 25.
2) első éves jogászok 33. 3) másodéves bölcsészknk 38. 4) első éves bölcsészek 42. Együtt 138.

b) A középtanodában: VI-k osztály 45. V-k oszt. 45. IV-k oszt. 41. III-k oszt. 47. II-k oszt. 57. I-ső oszt. egyik fele 49. másik fele 36. Együtt 320.

c) Az elemi tanodában: IV-k oszt. 59. III-k oszt. 69. II-k oszt. 40. I-ső 35. Együtt 203.

A kolozsvári főtanoda összes népessége **661**.

III. A m.vásárhelyi főtanoda.

Főgondnokok: Id. Gróf Teleki Domokos.
Báró Bánffy János.

Algondnokok: Antal Imre.
Dr. Antal László.

Rendes tanárok: Dózsa Elek, Mentovich Ferencz, Szabó Sámuel *tanvezető*, Bihari Sándor *igazgató*, Urr György,

Segéd tanárok: Deák József, Božola Dénes, Koncz József, Petri Ádám, Horváth Gáspár.

Osztálytanítók: Molnár Miklós, Balázs Lőrincz, Farkas Albert, Ugrai Gyula, Nemes József, Nagy József, Gergely Lajos, Szabó Ottó, Bőjthe Miklós.

Egyes szakokban segéd: Doboczi István.

Németnyelv tanára: Göldner Nándor.

Énekvezér: Voczelka Ede.

Rajztanító: Péterfi Károly.

Zene tanító: Strnád Gothárd.

Testgyakorlat vezetője: Szathmári Miklós.

Pénztárnok: Göldner Nándor.

Tanulók száma:

Jogtanfolyamon 2-od évesek 12, 1-ső évesek 61.

Bölcselmi tanfolyam 2-od év. 17. 1-ső évesek 25,
Deákok összesen 115.

Középtanodában VI-k oszt. 42. V-k oszt. 48. IV-d oszt. 57. III-k oszt. 59. II-k oszt. 64. I-ső oszt. egyik fele 43. I-ső oszt. másik fele 43. Középtanodában összesen: 355.

Elemi osztályokban: IV-k oszt. 88. III-k oszt. 104. II-k oszt. 65. Elemi osztályokban összesen: 257.

A tanulók összes száma: 727.

IV. Sz.-udvarhelyi főtanoda.

I. Igazgatói és tanítói személyzet.

Főgondnokok: Iktári Gr. Bethlen Domokos.

Bethleni Gr. Bethlen Farkas.

Ábrahámfalvi Ugron János.

Algondnok: Bogárfalvi Sebesi István,

Rendes tanárok: Magyarósi József. Kis Ferencz, tanyezető. Korondi Mózes, rector. Pataki Pál, könyvtárfelügyelő.

Ideiglenes jogtanár: Nagy Lajos.

Segédtanárok: Baczoni Ádám, Zajzon Ferencz, Tolvaj Zsigmond, német nyelvtanító. Becsek Sándor.

Középtanodai osztálytanítók: Szász Dénes. Miklósi József. Magyarósi István. Sylvester Domokos.

Elemi osztálytanítók: Molnár Áron, Kese József, Pál Károly.

Műénektanító: Zajzon Ferencz.

Muzsikatanító: Farkas Gáspár.

Rajztanító: Imreh Ferencz.

Szépirástanítók: Kovács András, Baricz Lajos.

Pénztárnok: Kovács Domokos.

II. A tanulók létszáma.

I-ső elemi osztályban	30.	II-k elemi oszt.	51.	III-k elemi osztályban	60.	Összesen	141.
-----------------------	-----	------------------	-----	------------------------	-----	----------	------

I-ső középtanodai osztályban	36.	II-k középtan. oszt.	50.	III-k középt. oszt.	44.	IV-k középt. oszt.	29.	V-k köz. t. oszt.	37.	VI-k középt. oszt.	35.	Összesen	231.
------------------------------	-----	----------------------	-----	---------------------	-----	--------------------	-----	-------------------	-----	--------------------	-----	----------	------

I-ső évi bölcsészeti oszt.	33.	II-k évi bölcsész. oszt.	21.	Jogi osztályban	35.	Összesen	89.
----------------------------	-----	--------------------------	-----	-----------------	-----	----------	-----

Az egész létszám 461.

V. Szászvárosi algymnasium.

Főgondnokok Gr. Kún Kocsárd.
Barcsai László.
Zeyk József.

Algondnokok: Kakucsai Elek.
Dr. Lészai Dániel.
Nagy Ignác.

Tiszteletbeli tanárok: Pap István első- és
Dáné István második pap.

Rendes igazgatótanár: Szabó György.

Változó köztanítók: Jakab Mózes, Nagy Sándor
Bartha Gergely, Váradi Elek, Földes Zsigmond Pap Ádám,
Jakab Albert, Vitályos József, Ósz Salamon.

A tanulók létszáma:

I-ső elemi osztályban 36. II-k elemi oszt. 48. III-k elemi
oszt. 51. IV-k elem. oszt 55. Összesen 190.

I-ső gymnasiumi osztályban 54. II-k gymn. osztályb. 35.
III-k gymn. oszt. 31. IV-k gymn. oszt. 16. V-k gymn. oszt. 5.
VI-k gymn. oszt. 9. Összesen 150.

A tanulók száma összesen 340.

VI. Zilahi közéletanoda.

Főgondnokok: B. Wesselényi Farkas.
id. B. Wesselényi Ferencz.
ifj. B. Wesselényi Ferencz.

Algondnokok: T. Polgári Lajos.
T. Bereczki György.

Rendes tanárok: Hiri Ferencz. Török István, igazgató. Kerekes Sándor, tanvezető. Baczó Gábor. Fazakas József.

Tiszt. tanárok: Fogarasi István) helybeli lelk.
Verestói Sándor)

Közéletanodai tanítók: Lugosi István, Dózsa Elek, Ferenczi Gyula, Botka Károly, Kis Pál, ellenőr.

Elemi tanodai tanítók: Dobai Sándor, r. állandó tanító. Márkus Soma. Gazda Ferencz.

Rajztanító: Ferenczi Gyula.

Írástanító: Dózsa Elek.

Énektanító: Nagy Károly, helybeli ref. énekvezér.

Ügyvéd: Dull László, köz- és váltó ügyvéd.

Pénztárnok: Szilágyi János.

Gazda: Asztalos Sándor.

Tanulók száma:

a) A bölcselmi tanfolyamban	.	23.
b) Közéletan. VI-k osztályban	16.	közéletn. V-k oszt. 29.
közéletn. IV-k oszt. 24.	közéletn. III. oszt. 21.	közéletn. II. oszt. 28.
közéletn. I-ső oszt. 42.	Összesen	160.
c) Elemi III-k oszt. 42.	Elemi II k oszt. 29.	Elemi I-ső osztályban 48.
	Összesen	119.

Tanulók összes száma 302.

VII. Sepsi-szt.-györgyi algymnasium.

Főgondnokok: Gr. Mikó Imre ő exja.
Székely Gergely.

Algondnokok: Zatureczki István.
Lázár Mihály.
Donáth József.

Igazgatótanár: Vajna Sándor.

Gymnasiumi tanítók: Kis Albert, Vas Tamás, Demes
József, Baczó Antal.

Elemi tanítók: Gyárfás Sámuel, Szakács Károly, Orbán Antal.
Rajz és szépirástanító Nagy Károly. Péntárnok Antal
Zsigmond. Ügyvéd: János Ferencz.

Tanulók száma: I-ső elemi oszt. 16. II-k elemi oszt. 55.
III-k elemi oszt. 91. IV-k 68. Összesen 230.

I-ső gymnasialis osztályban 62. II-ikban 43. III-ikb. 30.
IV-ikben 19. Összesen 154.

Tanulók összes száma 384.



Összesített kimutatás.

Egyházmegyék:	a z o k b a n			
	anya- egyh.	leány- egyh.	lelkék száma.	tanulók száma.
Vajda-bunyad és zarándi	26	83	5681	462
Károly-fejérvári	11	14	3216	270
Nagy-enyedi	32	42	20441	1728
Kolozsvári .	2	—	8271	546
Kolozs-kalotai .	39	19	22704	2083
Szilágy-szolnoki	69	12	47785	3315
Déézi	27	28	10589	669
Széki	51	40	20636	1586
Nagy-sajói káptalan	8	20	2305	162
Görgényi	34	32	17849	1715
Marosi	65	47	43950	3200
Küküllői . .	36	58	16505	1009
Nagy-szebeni	21	18	5686	559
Udvarhelyszéki	54	36	33911	2783
Erdővidéki	15	3	10903	983
Sepsi	37	4	22409	1855
Orbai	11	6	11974	977
Kézdi	14	17	12366	1012
Fogarasi .	1	—	867	123
Moldva- oláhországi	5	—	6000	165
Egész összeg	558	479	324048	25205

25205

Há a népiskolai tanulóik számához hozzá számítjuk a főiskolákban és gymnasiumokban tanulószámát u. m.

Nagy-Enyedi főtanoda	951
Kolozsvári	661
M.-Vásárhelyi	727
Sz.-Udvarhelyi „	461
Szászvárosi gymnasium	340
Zilahi gymnasium	302
S.-Szentgyörgyi gymnasium	384
teszen a tanulók_összes száma	29,031.



Hegyzések.

<i>Lap</i>	<i>scr</i>	<i>hiba</i>	<i>javítva</i>
7	11	vetünk	vettünk
	17	szólhatunk	szólhattunk
"	27	ez	az
8	1	az az	azon
"	15	közbenjárásaira	közbenjárására
12	2	báldi	béldi
"	11	apjainak	apjának
17	12	1686	1658
19	13	eljutották	eljutottak
22	27	pénzforrásában	pártfogásában
23	12	Kolozsvártt	Kolozsvárt
27	30	szinfelváltozás	szinfalváltozás
29	28	akkor	akár
32	15. 16.	szégyenitve	szegényitve
34	19	Kavna	Karna
35	5	rendbol	rendből
41	29	lesz	lett
47	24. 25.	főrendnek	főrendek
48	17	phrásisán	phásisán
"	32	templomát	templomot
64	15. 16.	fébruár 29-én	február 28 án
74	1	puskaryogás	puskaropogást
76	23	Búzás Bocsárdon	Boros Bocsárdon
77	13	uri szerint	uri szent